

GÖMÖRORSZÁG

az északi magyar peremvidék fóruma
HONT • NÓGRÁD • KIS-HONT • GÖMÖR • TORNA • ABAÚJ

**KIEMELT TÉMÁNK:
A „tudott” és a „vallott” múlt**

A TARTALOMBÓL:

**Perújrafelvétel
a vagy engedünk-e a '48-ból**

**Petrás Éva
Az 1848–49-es forradalom
és szabadságharc megítélése
a szlovák és a magyar
történetírásban**

**Zsupos Zoltán
A murányi csata utóélete**

Az ún. „Erdélyi Körkép”

**Tózsér Árpád
A világ, mint akarat**

societas musealis
gömör et hont - minoriensis

**X. ÉVFOLYAM
2. SZÁM**

**2009
NYÁR**

VEZÉRCIKK

Perújrafelvétel, avagy engedünk-e a '48-ból? (B. Kovács István) . 1

LÁSSÁTOK, FELEIM!

Petrás Éva: Az 1848–49-es forradalom és szabadságharc megítélése a szlovák és a magyar történetírásban	3
Zsupos Zoltán: A murányi csata utóélete	10
Filep Tamás Gusztáv: Szlovenszkó, tótok, alföldszéli magyarok . . 17	
Jankovics József: A csetneki mecénás, Bakos Gábor élete és végrendelete	22
Koncsol László: Pedagógus pályám emlékei. 2. rész	27
Gaál Lajos: Gömör természeti értékei 33.	
Lávamaradvány Kishont felett – a Vepor	34
Szentandrás Virág: A Csermosnya völgy vízrajza és népi vízgazdálkodása. 3. rész	37
Kiss László: Palócföld orvosai 5. Egy országszerte „esmeretes” szemorvos: Tóth Pápai János (1754? – 1831?)	51
Danis Tamás: A Rimaszombati Katolikus Kőr gyökerei.	54

FUTÁRSZALON

Győry Dezső: Viharvirág (részletek)	58
Az ún. „Erdélyi Körkép” (részletek).	61

EMBEREK – MŰVEK – ESEMÉNYEK

„Gömörrel kapcsolodom a Hazámhoz és a Világhoz” (B. Kovács István)	71
Emlékezések Szepesházy Kálmánra (szerk.)	74
Dusza Istvánra emlékezve (Kövesdi Károly)	75
Szászi Zoltán: Dusza Pista emlékére	76
Petőfi Sándor Emlékdíj a rimaszombatiaknak (kil)	77
Sikeres „érettség” (Sebők Valéria)	79
Nyújtsd a kezed – 5. alkalommal (szerk.)	81
Prágában, gömöriként (szászi).	82
Könyvről-könyvre – lapról lapra	84

AGÓRA

Tózsér Árpád: A világ, mint akarat	86
B. Kovács István: Két költő példája	88
Kovács Magda: Köszöntő	89

HETEDHÉT MAGYAR ORSZÁG

Emlékezés Bem tábornokra Tarnóuban – a magyar-lengyel barátság jegyében (Balázs István)	90

A címlapon: *Petőfi Sándor szürke háttalvon* köszönti a gróf Bethlen Gergely vezette erősítést. *Részlet az ún. Erdélyi Körképből.*
A kép a varsói Nemzeti Múzeum (Muzeum Narodowe w Warszawie) tulajdona

A lap fővédnöke: Tózsér Árpád

Főszerkesztő: B. Kovács István

Szerkesztő: Kövesdi Károly

Szerkesztőbizottság:

Beke Zoltán (Rozsnyó)

Bodnár Mónika (Putnok)

Gaál Lajos (Rimaszombat)

Gyetvai Zoltán (Losonc)

Hizsnyan Géza (Rimaszombat)

Kovács Ágnes (Bódvavendégi)

B. Kovács István (Rimaszombat) – elnök

Mihályi Molnár László (Szepsi)

Pálincás Tibor (Ipolyság)

Puntigán József (Losonc)

Bendikné Szabó Márta (Ipolyság)

Lapunk az Interneten is olvasható.

www.gomorország.sk

Megjelenik: negyedévenként

Nyilvántartási szám: MK SR EV 1013/08 • ISSN 1335-6410

Kiadja a Gömör-Kishonti Múzeum Egyesület

a Patrióta Kiadó (Rimaszombat) által

Felelős kiadó: Dr. Kovács István

A szerkesztőség címe: Železničiarska 1, 979 01 Rimavská Sobota

Tf.: 0905 846 618;

E-mail: gemamuz@gmail.com

Nyomdai előkészítés: Patrióta Kiadó (Kovács Szabolcs)

Nyomta: ProArtDesign, Martin

Ára: 1,99,- EUR/60,- Sk/500,-Ft/

Az átváltási árfolyam: 30,126 SKK/EUR

Előfizethető a szerkesztőség címén.

Vychádza: štvrťročne

Číslo registrácie: MK SR EV 1013/08 • ISSN 1335-6410

Vydáva Gemer-malohontský muzeálny spolok

prostredníctvom vydavateľstva Patrióta (Rimavská Sobota)

Zodpovedný vydavateľ: Dr. István Kovács

Adresa redakcie: Železničiarska 1, 979 01 Rimavská Sobota

Tel.: 0905 846 618;

E-mail: gemamuz@gmail.com

Tlačiarenská príprava: Vydavateľstvo Patrióta (Kovács Szabolcs)

Tlač: ProArtDesign, Martin

Cena: 1,99,- EUR/60,- Sk/500,-Ft/

Konverzný kurz: 30,126 SKK/EUR

Objednávky na adrese redakcie.

Perújrafelvétel, avagy engedünk-e a '48-ból?

Manapság elvi álláspont hangsúlyozására szoktuk használni a szólást: „*Nem engedünk a '48-ból*”. A szólás eredete az 1848/49-es forradalom és szabadságharc leverését követő időszakba nyúlik vissza, és azok álláspontját fejezi ki, akik az 1848. évi áprilisi törvényekre fundamentumként tekintettek, s csakis ezek alapján voltak hajlandók tárgyalni. Mint tudjuk, végül a megegyezésre törekvők voltak sikeresek: nem egész két évtizeddel '48 után, 1867-ben megkötötték a kiegyezést.

A közelmúltban előadásra hívtak Miskolcra. Szűkebb hazámat kellett bemutatnom. Az előadást követően az egyik hallgató – hivatkozván arra, hogy **Petőfi Sándor** neve is elhangzott az előadás kapcsán – a költő sorsára kérdezett rá: valóban a fehéregyházi csatában adta-e életét a szabadságért, vagy orosz fogságba esve, Szibériában halt meg? Válaszképpen arról szóltam, hogy a magyar köztudatban milyen mélyen meggyökerezett (némi képzavarral azt is mondhatnám: szárba szökött, sőt, virágba borult) az a tudásunk, miszerint a költő csatatéren adta életét a szabadságért. Úgy, ahogyan maga is kívánta, s megfogalmazta az *Egy gondolat bánt* engemet című versében.

Hisszük és valljuk ezt – noha bizonyítani nem tudjuk... Együvé tartozásunk egyik építőkövévé nemesedett ez a „vallott” tudás az elmúlt több mint másfélszáz év alatt. Vannak azonban, akik kételkednek, s a tudomány eszközeivel kívánják ezt megcáfolni. Elvileg akár igazuk is lehet. Talán tényleg fogságba esett. Meglehet, Szibériában (még az is lehet: „*ágyban, párnák közt*”) halt meg. Próbáltam azonban felhívni a figyelmet arra, hogy egy esetleges tudományos cáfolatnak jóval kisebb volna a hozadéka, annál nagyobb volna viszont a kár, amelyet a magyar közösségi tudatba begyökerezett mítosz lerombolása okozna.

Ezt követően – mondandóm érzékeltetésére – felhoztam párhuzamként a költő szlovák kortársainak esetét. 1848 őszén a gömöri szlovák közélet három meghatározó alakját, **Štefan M. Daxnert**, **Ján Francisci-Rimavskýt** és **Michal M. Bakulínyt** Pelsőcön, Gömör vármegye akkori székhelyén statáriális bíróság elé állították. Ez volt az ún. pelsőci per.

A közelmúltban jelent meg egy szlovák mű, amely az 1848/49-es forradalom és szabadságharc gömöri történéseit foglalja össze. A szerző kitér a pelsőci perre is, amely a szlovák nemzetudatnak egyik sarokköve lett. A rettenthetetlen (szlovák) hősokeket és az elnyomó (magyar) hatalmat példázza a számukra. Makacsul ismételteti azt a szlovák közfelfogást, amely szerint halálra ítélték őket. Az ítélet végrehajtásának elmaradását a schwechati csatavesztés miatti félelemmel magyarázza.

Tudnivaló, hogy a per aktái már a Bach-korszakban eltűntek. (Szlovák részről a magyar államapparátus kezét vélik látni ebben. Ugyanakkor ama államapparátust történetesen éppen az egyik korábbi vádlott, Štefan Marko Daxner képviselte – másodalispánként, s egyben a megyei törvényszék elnökeként. Marad tehát a „nemzeti” ihletettséggű meggyőződés.) A szerző a hivatalos jegyzőkönyv hiányában Daxner és Francisci életrajzára hivatkozik. Ám maga is érzi a bizonytalanságot, s utal is arra, hogy az elítéltek közül senki sem emlékszik rá pontosan, mely napon is mondatott ki az állítólagos halálos ítélet. Fővesztő ítéletről lévén szó, kissé meglepő ez a „feledékenység”.

Feltűnő ugyanakkor, hogy az egyébként jól tájékozott és felkészült szerző meg sem említi az egyik legfontosabb forrást, a harmadik fővádlott, Michal Miloslav Bakulíny önéletrajzát. Nyilván nem azért hallgatja el, mert nem ismeri. (Az önéletrajz a szerző nevével is fémjelzett Gömöri Honismereti Társulás jóvoltából, nyomtatásban is megjelent – szlovákul!)

Bakulíny aligha vádolható meg a magyar hatalom iránti részrehajlással. Emlékezése részletekbe menően pontos és hiteles. Ő is megerősíti: a bíróság halálos ítélet kimondására készült – már az akasztófákat is megácsolták. Ám a bíróság végül nem ítélte őket halálra! Miután szavazategyenlőség miatt döntésképtelennek bizonyult a testület, az elnök nem vállalta magára a döntés felelősségét.

„*Mint később hallottuk, bíráink közül ketten a halálra és ketten az életre szavaztak: Bornemissza praeses nem tudott dönteni, aki, ahogy ez már a vizsgálat során is nyilvánvaló volt, együttértett velünk. Szentpétery, kálvinista pap, aki vigasztalni járt bennünket, elment aznap éjszaka Szentiványi Károlyhoz Gömörre, ott járt közbe értünk, és állítólag Bornemisszának azt írta, hogy »ha csak nemzeti ügy, hagyjanak nekünk békét.«*” – írja minderről Michal Miloslav Bakulíny.

A Szentiványi Károllyal történt egyeztetés után (akinek, mint láttuk **Szentpéteri Sámuel**, pelsőci református lelkész szólt a vádlottak érdekében) a másnapi tárgyaláson – ítélethozatal helyett – a rögtönítélő bíróság feloszlatta magát, s az ügy tárgyalását átadta a megyei törvényszéknek.

Noha a vizsgálat ideje alatt is számos jele volt a vádlottak iránti rokonszenvnek, ők az utolsó, október 29-re virradó éjszakán még a halálra készültek. Ekkor született meg Ján Francisci-Rimavský tollából a Három Súlyom (*Traja sokoli*) c. nagyhatású vers. Ez utóbbi nyomán „a három súlyom”-ként, vagy „Súlymok”-ként szokás emlegetni őket.

Az „*ítélet napjáról*” ezt írja Michal Miloslav Bakulíny:

„*Másnap egyenként vezettek elő bennünket, mégpedig: első volt Karol Francisci, Janko testvére, második Lojko, tiszolci tanító, a harmadik Bakulíny, a negyedik Daxner és az ötödik Janko Francisci. Mindenki előtt és után felfegyverzett hajdú és így állítottak ki az udvaron, hogy megbámuljon, és utoljára lásson bennünket az összegyűlt közönség. Francisci anyja ott állt nem messze tőlem, és ahogy ránéztem szomorú szemmel és tekintettel, intett a fejével. Este nyújtott be kérvényt*”

a bizottsághoz, hogy a fiát levetthesse az akasztófáról és eltemethesse. Ahogy úgy negyedórát álltunk, a hajdúk egyszeriben, úgy ahogy voltak, bevezettek bennünket a terembe a bírák elé, ahol felolvasták az ítéletet, hogy a bíróság elvégezte a feladatát és a megyei bíróság elé állítanak. Erre Daxner vette át a szót és kezdett nyomatékosan beszélni a bírákhoz, de könnyei miatt nem tudta beszédét befejezni. Majd J. Francisci vette át a szót és olyan szívhez szólóan szólt a bírákhoz és a közönséghez, hogy mindenki velünk együtt könnyezett.”

Annak érzékeltetésére, miről is szólt Ján Francisci-Rimavský, néhány kiragadott gondolatot idézek:

„Nemzetőri önkényesek összeirattak a r[ima]szombati gyűlésen s a vidéken. Én bé nem irattam magamat. T. S[zent] Miklósy Antal, akkor kormányzó alispán úr, t. Fáy Gusztáv alispán úr előtt kimondott azon sértő s reám célzott mondatára: »jobb is, ha be nem iratja magát, ott tót emberek nem kellenek« – mit ugyan, ha más haszontalan embertől származik, fél se veszem, de így, a megye kormányzó alispánjától hallva, megvallom, nagyon megzavart. Én, mondom, ennek következtében önkényesnek bé nem irattam magamat, s a közönség azt gondolta, hogy nem akarok a hazának szolgálni, pedig ha az elmondott nem történik, okvetlen elmegyek és áldani fogom azt a pillanatot, melyben álgyúk villámai s dörgései között kereshetem halálom vagy életemet, s melyben összezúz az álgyú, mert elértem volna az óhajtott életemmel hazámnak szolgálhatóságomat. (Emlékeztet mindez Petőfire?) [...]»

Béüött a pártüöt Jelasics: r[ima]szombatiak s elleneim, kik ellen én, Isten látja lelkemet, se szóval, se tettel sohase vétetem, elkiáltották magokat: »vígázzatok arra a hazaáruló Franciscira, mert Jelasiccsal tart«, pedig ha Francisci barátságától függött volna a Jelasics sorsa, tudom hogy Drávába fült volna. [...]»

Azért, hogy magyar statusban magyar polgárságom vallása mellett azt sem tagadtam, hogy tót vagyok, azt hiszem, hogy nem vétetem, mert ha vétek van e körülményben, akkor az nem az én vétkem, de az Istené, ki annak hagyott születni – ha egyébiránt az Istennek véteket tulajdoníthatni; s azt hiszem, hogy most se vétekezem, ha az a meggyőződés, a meggyőződés pedig mindenütt szabad, miképp magyar statusban magyar nyelv s nemzetiség diplomatiája mellett e statusban lakó minden népek nyelvei s népiességei elférhetnek, sőt ha magyar status népeinek nyugalmát, megelégedését, s a status egyességét, hatalmát s jövőjét biztosítani s megállapítani akarjuk, akkor ezen nyelvek s népiességek a testvériség, szabadság, egyenlőség elvek szerinti egymás mellett elférhetősökon egész erélyességgel működnünk kell. S e tekintetbe én semmiféle tót separatista, amilyennek a közvélemény hiszen, nem vagyok, hanem, szabadjon magamat úgy kifejeznem, magyar cosmopolita, mert Magyarország minden népeinek e viszonyba való állítását egyaránt ohajtom, hogy így annál szorosabban egymáshoz csatlakozva, egy hatalmas s bensejében közös méltánylás és szeretet által erős álladalmi testületbe összeforrvva, minden megtámadása ellen képesek legyenek szabadságukat dicsőségesen megvédeni s a közös boldogságon dús sikerrel működni.” (Csak zárójelben jegyzem meg, hogy az utolsó szó jogán elmondott beszéd soha nem jelent meg szlovák nyelven! Ennek is nyilván oka van...)

Mindebből az is világos, hogy nem állja meg a helyét az a szerző által is vallott szlovák felfogás, hogy az akasztás elmaradása a schwechati csatavesztés miatt történt. A statáriális bíróság a csatát megelőző nap reggelén, azaz október 29-én hozta meg döntését, arról tudomása nem lehetett.

Az elmondottak okán fel kell tenni a kérdést: miért jár el így a szerző?

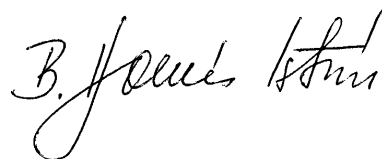
Azért, mert az érintett (szlovák hazafiaknak) az elnyomó (magyar) hatalom általi halálra ítélese éppoly fundamentális része a szlovák közösségi tudatnak, mint magyar vonatkozásban Petőfi Sándor eleste a fehéregyházi csatában.

Tudomásul kell venni, hogy egy-egy közösség mi-tudatának semmivel nem pótolható kötőanyagát jelentik a mítoszok. A közösségi ismeret „vallott” és „tudott” szegmensének egyaránt megvan a létjogosultsága. Petőfi Sándor esetében hitünk töretlen, ám tudásunk bizonytalan. A Sólýmok vonatkozásában a „tudott” éppoly biztos, amilyen töretlen a (szlovák részről) vállalt és egyben „vallott” ismeret.

Minderről azért is érdemes szólni, mert felmerül a kérdés: lehet-e közmegegyezés 1848/49 értelmezésében? Engedünk-e a '48-ból?

A nemzeti felfogások egyetemessé tágítása aligha lehetséges. Ez akár természetesnek is mondható. A történetírásban ugyanis talán csak a tények tárgyilagosak. Értelmezésük azonban elfogult, kötődések és érdekek függvénye.

Talán a lokális szemlélet lehetne az egyeztetésre törekvés egyik erjesztője. Valljuk meg azonban, ez még odébb van. Pillanatnyilag mindent felülír a nemzeti hovatartozás élménye. Másként tekint ugyanarra a közös örökségre a magyar, s a „nem magyar”, köztük a szlovák. (Minderről részletesen olvashatunk jelen lapszámunkban is.) A folyamatos párbeszéd az egyetlen mód arra, hogy kibeszélhessük a traumákat.

Petrás Éva

Az 1848–49-es forradalom és szabadságharc megítélése a szlovák és a magyar történetírásban

Úgy gondolhatnánk, az 1848–49-es forradalom és szabadságharc története éppen a modern kori magyar nemzettudatban elfoglalt középponti helyénél fogva egyike a legjobban feldolgozott, a legtöbbet elemzett témáknak, amely százhatvan év távlatából már valóban a múlt lezárt fejezeteként illeszkedik a magyar történelem elbeszélésébe. A korszak szakértőinek írásait olvasva azonban arról értesülhetünk, hogy ez nincsen így.¹ Különösen igaz ez az 1848-as forradalmak nemzetközi szakirodalmára és a Magyarországgal szomszédos országok történetírásaira.

Az 1848-ra való emlékezés a jelenkori magyar és szlovák emberekben is teljesen különböző tudati és emlékezeti tartalmakat hív elő. Míg mi 1848–49-et a modern, polgári Magyarország megteremtésével és az ezért való küzdelemmel azonosítjuk, a szlovák megközelítés – hasonlóan más szomszédos országok történetírásaihoz – elsősorban a nemzeti mozgalmak összeütközését látja benne. A két megközelítés közötti ellentét gyökerei tulajdonképpen magukig az 1848–49-es eseményekig nyúlnak vissza, amelyekből százhatvan év nemzeti történetírásainak eltérő álláspontjai is kifejlődtek. Így elmondhatjuk, hogy 1848 megítélésének különbözősége nem csak a két nemzet nemzeti történelmeinek általában vett konfliktusosságá-

ból, hanem ezek konfliktusos megjelenítéséből is fakad. Ennek egyik oka történelmeink „nemzeti látószögének” szűkítő perspektívája.

Ennek meghaladása azért volna fontos, mert a reformkor és 1848 kapcsán mindkét nemzet esetében a nemzetépítés korszakáról van szó, és ezért a nemzeti történetírásban, rajta keresztül pedig a nemzettudatban egészen kivételes helyet foglalnak el.

A szlovák és a magyar megközelítés ellentéte azonban nem csupán hajdan volt konfliktusokból és rájuk épült ellentétes előjelű történeti, vagy pedig jelenkori emlékezetpolitikai különbségekből fakad, hanem paradox módon az azonosságból, az érvmenet egymást szinte tökéletesen fedő hasonlóságából, de sokszor még az élettörténetek párhuzamosságából is. A korszak egyik legismertebb angol szakértője egy tanulmányában el is játszik ezzel a jelenséggel: tíz pontban jellemzi a kor egyik legnagyobb hatású nemzeti politikusát, majd rákérdez: ki ő? A leírás alapján mi, magyarok azonnal rávágnánk: **Kossuth Lajos**, miközben a szlovákok **Ludovít Štúr**t vélnék a jellemzésben felismerni. Nos, az angol történész Kossuth és Štúr élettörténetét és pályafutását párhuzamba állítva éppen e hasonlóságra, a történetírásban hasonlóképpen megkonstruált

Kossuth Lajos (1802–1894) • August Prinzhofer litográfiája (1848)

Ludovít Štúr (1815–1856) • F. Behrens litográfiája (1856)

és a nemzettudatban hasonlóképpen betöltött szerepükre hívja fel a figyelmet.² A szlovák és a magyar történetírás más-más úton haladva ugyan, de mindmáig őrzi és ápolja a nemzet történetének és hőseinek romantikus megjelölését.

Az európai történelem újabb megközelítéseit bemutató cambridge-i sorozat, a *New Approaches to European History* negyvennyolcas forradalmakkal foglalkozó kötetének szerzője, **Jonathan Sperber** 1848 történetírói megjelenéseit három típusba sorolja. Az általa első típusba sorolt megközelítések negyvennyolcat „romantikus forradalomként” ábrázolják: nemzeti hősökkel, szónoklatokkal, látványos tömegjelenetekkel, a romantikus költészet lelkesült-ségével, heroikus tettek sorozatával, végül bukással és a rá való emlékezés magasztosságával. Nos, a szlovák és a magyar történetírás eredendően e csoportba tartozik. Míg Sperber a második típusba azokat a megközelítéseket sorolja, amelyek negyvennyolc kapcsán tömeg és forradalmárok, eszmék és jogalkotás egymásra találásában lelnek rá a forradalom „igazi” arcára, addig a történetírás legújabb módszerei szerint – ez a harmadik típus – a társadalomtörténeti megközelítés sokkal prózáibb útját követve, a figyelem a „nagy emberek nagy tetteiről” lassan azoknak a társadalmi, gazdasági és kulturális változásoknak a vizsgálata felé is fordítható, amelyek azt a hétköznapi emberek által megélt társadalmi miliőt kutatják, amelyben a Párizstól a Habsburg Birodalomig, Itáliától a Baltikumig negyvennyolc forradalmi megtörténhetek.³ Ez a jelenkori történetírásnak egy olyan figyelmet érdemlő ajánlata, amelynek szlovák és magyar történelemre való alkalmazását a konfliktusok újrajátszása helyett érdemes volna megfontolni.

1. 1848 a magyar történetírásban és történeti köztudatban

Az 1848–49-es forradalom és szabadságharc története a magyar történelem egyik legfontosabb fejezete. A magyar köztudat és a magyar történeti irodalom két szóval jellemzi a másfél éves eseménysort: forradalomnak és szabadságharcnak nevezi. Forradalomnak, mert az országban 1848 március–áprilisában forradalmi változás ment végbe, részben forradalmi külsőségek, tüntetések, tömeges megmozdulások közepette. Az ország független, felelős kormányhoz jutott, a változás azonban nem csupán a hatalomgyakorlás technikájában következett be: a rendi társadalmi viszonyok polgáriakká történő átalakulásának legnagyobb mérföldköveként olyan intézkedések születtek, amelyek biztosították a társadalmi átalakulást és a politikai jogokat (törvény előtti egyenlőség, jobbjárfelszabadítás, úrbéri viszonyok és egyházi tized megszüntetése), amelyek megteremtették az egységes, népképviselőn alapuló magyar államot (közhatalmítás, a cenzusos és nem a rendi társadalmi pozíción alapuló választójog), és amelyek újraszabályozták a Magyarország és a Habsburg Birodalom közötti viszonyt.⁴

A meghatározás másik eleme, a szabadságharc elnevezés azt jelzi, hogy az ország nem tudta békés körülmények között

végrehajtani a megkezdett átalakulást. Mivel a forradalom kitörésekor még ülésezett Pozsonyban a magyar rendi gyűlés, a követelések megfogalmazása, Bécsbe juttatása és elfogadtatása olyan gyorsasággal, az áprilisi törvények szentesítése folytán pedig olyan legitimitással történt⁵, amely biztosította az első felelős magyar kormány iránti lojalitást a bécsi udvarral szembeni, 1848 nyaratól egyre mélyülő konfliktusban is. Ezért az 1848 szeptemberétől 1849 áprilisáig terjedő időszak fegyveres küzdelmét önvédelmi harcként, a **Habsburg**-ház trónfosztása utáni időszakát pedig függetlenségi háborúként definiálhatjuk.⁶

Az elmúlt 160 év spontán és felülről is alakított hagyományának köszönhetően az 1848–49-es forradalom és szabadságharc a magyar nemzettudat egyik középponti eleme. A már rögtön az eseményekkel párhuzamosan meginduló megemlékezések, és a memoárok formájában megkezdődő reflexió egyöntetűen bizonyítják, hogy a kortársak tökéletesen tudatában voltak a forradalom és az átalakulás jelentőségének: nem ugyanaz a nemzet, a társadalom, az állam, a kultúra, de az egyes ember szimbolikus kötődéseinek és identitásának világa sem 1848 előtt és után.⁷

Megállapíthatjuk tehát, hogy az elmúlt százhatvan évben az 1848–49-es forradalom és szabadságharc pozitív értékelését illetően generációktól, földrajzi elhelyezkedéstől, társadalmi státustól és politikai hovatartozástól függetlenül egységes nemzeti konszenzus volt és van.⁸ 1848 egyértelmű, pozitív megítélését a magyar történetírásban és nemzettudatban annak az érdekegyesítő politikának köszönheti, hogy társadalmi bázisát a szegényparaszttól a nagybirtokosig folytonosan, megszakítottság nélkül húzódo magyar társadalom alkotta, amelynek ellentéteit az érdekegyesítő politika mérsékelni és kanalizálni tudta.⁹ A modern polgári Magyarország létrehozása legitim alkotmányozással, az emberi jogok garantálása és a nem kötött rendszerű piacgazdaság szempontjából elengedhetetlen jobbjárfelszabadítás pedig az európai testvérforradalmak mezőnyében erősíti meg azt a magyar meggyőződést, hogy a pozitív értékekkel gazdagodva tekinthetünk a magyar nemzet történetének erre a fejezetére. A modern kori magyar nemzeti identitás tulajdonképpen ennek köszönheti társadalmi méretű kiteljesedését, ezért március 15-e, mint a magyar nemzet „születésnapja” és „szabadságünnep” egyszerre tematizálódik.¹⁰ Helye a nemzeti történelemben és történeti köztudatban éppen ezért egészen kivételes. 1848 végül is „magyarság” és „szabadság” összefonódott szimbólumaként épült be a magyar nemzettudatba.

Magyar részről az 1848–49-cel való érzelmi azonosulás a szabadságharc küzdelmei és bukása miatt azonban természetesnek is tekinthető. Ezt nem csupán megerősíti a negyvennyolcas mártirologia és a mítoszképzés, hanem az áldozat még 21. századi léptékkal mért objektív nagysága sem cáfolhatja: az aradi tizenhárom és az első magyar miniszterelnök kivégzése mellett kb. 50.000-en voltak hosszabb-rövidebb ideig börtönben, vagy sorozták be őket a Habsburg Birodalom távoli vidékeire katonaként, illetve becslések szerint százezren vesztették életüket harci cselekmények következtében.¹¹ Egyes becslések

szerint minden második magyar család volt valamilyen módon érintett. 1848 tehát óriási teljesítményre készítette a magyar társadalmat.¹² Ez máig megkönnyíti és indokolja a vele való érzelmi azonosulást.

A magyarországi 1848–49-es forradalom és szabadságharc azonban, miközben a magyar nemzettudatban érzelmi telítettsége miatt is megkülönböztetett helyet foglal el, az első időszak volt, amely megosztó történeti tapasztalattá vált Magyarország magyar és nem magyar népeinek történelmében. A történeti értékelés ezért a nemzetiségi konfliktus kezelésének tekintetében kritikussá válik, hiszen a nemzetiségek lojalitását az új magyar állam iránt nem sikerült megteremteni.¹³ Sőt, a nemzetiségekkel való fegyveres konfliktus miatt a szabadságharc tulajdonképpen kimerítette a polgárháború fogalmát is.¹⁴ Ennek oka, hogy Magyarországnak 1848–49-ben sajátos módon két arca volt. Hazája volt a magyar nemzeti mozgalomnak, amely a soknemzetiségű Habsburg Birodalom kereteit feszegette, de ugyanakkor, mint soknemzetiségű ország, maga is „birodalom” volt a nemzetiségek nemzeti mozgalmi szemében.¹⁵

A reformkori magyar nemesi liberalizmus eszmevilágában az „állampolgári” nemzet jövőképe élt. A nemzetiségi kérdésnek a liberális magyar politikusok csak ezen a „liberális tematikán” belül tulajdonítottak fontosságot.¹⁶ Kossuth felfogása közismert: *„Minő országról vagy on itt szó, és kié a hon, melyről szó vagy on? Felelet: Magyarországról van szó, s a hon, a melyről szó vagy on, a magyaroké.”*¹⁷

A szabadságharcot követő években azután nagyon sokan – maga Kossuth is – éppen a nemzetiségi kérdés megoldatlanságában látták bukásának egyik fő okát. Habár a politikai körülmények semmifajta kombinációja nem tette volna lehetővé, hogy a magyarok sikeresen ellenálljanak az osztrák és orosz haderő egyesített intervenciójának, a nemzetiségi konfliktus azonban hosszú távon mindenképpen hozzájárult Magyarország lehetséges jövőbeli kilátásainak romlásához.¹⁸

Az új, polgári Magyarországot megalapozó 1848-as áprilisi törvények a nemzetiségi kérdéssel valóban nem foglalkoztak. Pedig a Habsburg Birodalomnak az Osztrák Császársághoz nem tartozó részében, a Magyar Királyságban évszázadok óta több nemzetiség élt együtt. **Fényes Elek** adatgyűjtései alapján éppen az 1840-es években vált ismertté a tény: a Magyar Szent Korona Országainak 13 millió lakosából mindössze 37%, azaz 4,8 millió volt magyar.¹⁹ Délnyugaton önkormányzatú tartományt alkottak a horvátok. Északon szlovákok, délen szerbek, keleten románok, északkeleten ruszinok laktak. Valamennyi szlovák Magyarországon, míg a románok és szerbek többsége az országon kívül, az ekkor még a töröktől függő fejedelemségekben élt. Az országban szétszórtan, bár kisebb tömbökben, németek éltek.²⁰

A negyvennyolcas politikusi generáció, ha érzekelte is, hogy létezik nemzetiségi kérdés, úgy gondolta, hogy az általában vett jogkiterjesztő politika, a rendi kiváltságrendszer felszámolása feloldja majd ezeket a feszültségeket.

Magának Kossuthnak 1848 előtt az 1830-as években a sajtószabadság, majd az 1840-es években a jobbágyfelszabadítás kivívása került politikája középpontjába – ezek egyike sem ütközött a szó szoros értelmében a nemzetiségi törekvésekkel.²¹ Úgy vélték, *„a közszabadság áldásai”*, vagyis a földesúri jogok és a rendi kiváltságok eltörlése, az állampolgári jogegyenlőség és a köztelherviselés megvalósítása, a polgári jogviszonyok és intézményrendszer meghonosítása megoldja majd a nemzetiségi problémákat is.

A valóságban azonban nem ez történt. Magyarország nemzeti kisebbségei először ugyan üdvözölték a magyar forradalmat, de már 1848 nyarától kezdődően fegyveres összeütközésekre került sor. A minden nemzetiségre vonatkozó egyenlő jogkiterjesztés létrehozta ugyan az állampolgárok közösségének alapjait, de az így körvonalazott politikai nemzeten belül, az etnikai tagoltságok jogi, közjogi, politikai rendezése híján, a nemzetiségek vezető rétegei és az általuk irányított mozgalmak nem azonosultak a függetlenségért küzdő Magyarországgal.²² Ebben nyilvánvalóan szerepe volt az osztrák udvar nemzeti kisebbségeket a magyar forradalom ellen kijátszó diplomáciájának, de a magyar álláspont nemzetiségpolitikai korlátozottságának is. Így tehát amikor Magyarországon a nemzetiségi mozgalmak önálló nemzeti követelésekkel léptek fel, az elmentes volt csaknem a teljes magyar politikai vezetőréteg hitvallásával, amely – Horvátország kivételével – bármilyen föderalizálást elutasított. A magyar parlament, amely ugyan már az 1848 júliusi ülésszaktól kezdve foglalkozott a nemzetiségi kérdéssel, csak egy évvel később, a világségi fegyverletétel előtt néhány héttel, 1849 júliusában alkotott nemzetiségi törvényt.²³

2. Az 1848-as forradalmak megítélése a nemzetközi szakirodalomban

Az európai 1848-as forradalmak megítélése a nemzetközi szakirodalomban ambivalens, mivel e forradalmak nemzetiek voltak, s így azoknál a nemzeteknél, ahol 1848-ban volt forradalom, a premodern nemzettudatot ennek tapasztalata választja el a modern nemzettudattól.²⁴ Éppen „nemzeti” jellegüknek fogva viszont az 1848-as forradalmak mintha „mostohagyermekai” lennének az európai történelemnek. Nem csupán Magyarország és a környező országok történetírása nélkülözi a nemzetközi kitekintést, az európai történelem perspektívájában való értékelést – nem is beszélve az összehasonlító megközelítésben rejlő lehetőségekről –, hanem a nyugat-európai szakirodalomra is jellemző, hogy 1848 történeti feldolgozása a különböző nemzetek nemzeti történetírásaiban történt meg. Így – bármilyen meglepő is egy ilyen evidensen közismert témával kapcsolatban – az európai forradalmak nemzetközi összefüggései mindmáig nem kielégítően tisztázottak.²⁵ Ebből pedig az is következik, hogy 1848 párhuzamos elbeszélései a nemzeti narratívák tipikus esetei, alkalmasint tehát sosem kell, hogy fény derüljön a mögötük rejlő nemzeti történetírói előfeltevésekre. Hiszen 1848 értelmezése során a nemzeti történetírás a nemzeti történelem mesterelbeszélésének egy fejezetét írja, azaz

elbeszélésének tárgyát nem horizontálisan – például az európai történelem mezőjében –, hanem vertikálisan, a nemzet történetének idejében helyezi el.

A történelem nagy újkori forradalmi között ezért a negyvennyolcas forradalmakat gyakran éri a vád, hogy nem volt bennük semmi eredeti, nem voltak innovatívak, tulajdonképpen csak a francia forradalom által megnyitott kérdésekre igyekeztek nemzeti választ találni, ott, ahol ezek a válaszok – társadalmi és politikai fejlettség híján – még nem születtek meg. Nemzeti jellegük pedig inkább levon értékükből.

Dieter Langewiesche német történész szerint „*aki [1848-ban] nagyobb szabadságot követelt, nemzetállami keretek között igyekezett megvalósítani követelését. A nemzeti mozgalmak ezért mindig szabadságmozgalmak is voltak, és viszont. Elsőként az 1848-as forradalmakban mutatkozott meg, hogy mennyire közel kerülhet egymáshoz a »népek tavasza« és a »nemzeti gyűlölködés«.*”²⁶

Egy másik megközelítésben azonban 1848-ban Európa egységes forradalmi hullámot élt át.²⁷ Mivel 1848 után az európai hatalmi egyensúly és a társadalmi berendezkedés lényegesen megváltozott, elmondhatjuk, hogy hatását még ott is érezte, ahol 1848-ban nem volt forradalom. Gondoljuk például a jobbágyfelszabadításra, amely 1848 után nem csupán a Habsburg Birodalomban maradt érvényben, hanem lassan ugyan, de Kelet-Európában is megkerülhetetlenné vált.²⁸ Vagy gondoljunk például a kelet-közép-európai kis népek nemzeti mozgalmainak fejlődésére, amelyek emancipatorikus jellegüknel fogva igyekeztek ezek után társadalmi bázisukat, mobilizálható tömegtámogatottságukat a forradalmi nemzeteknél megtapasztalt módszerekkel megteremteni.²⁹ 1848 tehát liberális forradalom is volt, nemzeti liberális, nem csupán nemzeti; térségünkben a magyar forradalom pedig a rendi világból modernné átalakuló soknemzetiségű társadalom meghatározó történelmi tapasztalata, nem csupán a nemzetépítés, hanem a gazdasági és társadalmi modernizáció témáját tekintve is.

Az áprilisi törvények által bevezetett jogegyenlőség és a jobbágyfelszabadítás ugyanis a nem magyarok számára is megteremtette a mozgásszabadságot és a szabad nemzeti földbirtokállományt, amely a polgári-nemzeti fejlődés további alapját képezte. A szabadságharc bukása után ugyan például a szlovák történetírásban és köztudatban elterjedt volt az a nézet, hogy a szlovákok 1848-cal semmit sem nyertek, ezt a jelenkori társadalom- és gazdaságtörténet nem igazolja.³⁰ Legfeljebb politikai céljaik nem valósultak meg, ám ezek a politikai célok nem is voltak azonosak a Szlovákia önálló államiségét visszamenőlegesen történelmi előzményekkel igazolni kívánó jelenkori nemzetállami célokkal. Miként **Elena Mannová**, szlovák történész kifejti:

„*A szlovákok államjogi törekvései nem teljesültek. Ám ha a forradalomból származó közvetlen nyereségeket rendszerint jelentéktelennek tartjuk is, és sokkal inkább rövid tartamukat hangsúlyozzuk, hosszabb tá-*

von nagy jelentőségű pl. az etnikai határokhoz elsőként igazodó két körzet létrehozása, valamint a nemzeti („ósláv”) nyelv bevezetése a megyei hivatalokban, az elemi és részben a középiskolákban.”³¹

A politikai nyereség hiányához pedig nem csupán az osztrák politika vagy a Habsburg-ház hálátlansága vezetett, amely a közismert formula szerint ugyanazt juttatta a nemzetiségeknek jutalmul, amit a magyaroknak büntetésül, hanem hozzájárult a nemzeti mozgalmak különböző fejlettségi foka is.

Míg a magyarországi szerb, horvát és román nemzeti kisebbségek 1848-ban – szemben ugyan a magyarral – markáns programokat fogalmaztak meg, majd a fegyveres konfliktus révén nagyon is karakteres szerb, horvát és román negyvennyolcas történelemre tettek szert, sem a magyar forradalom, sem a szabadságharc nem érintette például a távoli és elmaradott ruszin paraszti világot. Paradox módon minél nagyobb konfliktust hozott 1848, annál több mindenre emlékezhetünk ma saját történelmünként – nem utolsósorban az akkor történetektől való távolság jótékony hatását beépítve reflexióinkba. Így például 1848 százötvenedik évfordulóján Romániában sokkal több – az EU-integráció perspektívájában nem is csupán konfrontatív – megemlékezés zajlott, mint Szlovákiában, amelyet a teljes érdektelenség miatt „negatív eset”-ként jellemeznek.³² Szlovákiában 1848 1998-ban valójában teljesen „láthatatlan” maradt. A szlovák történelemben 1848 továbbra is csupán epizód abban a nemzeti narratívában, amely a nemzeti elnyomástól a nemzeti ébredésen át haladva jut el a nemzeti függetlenségig.³³

A szlovák történelem ilyen egyenes vonalú, az öntudatra ébredéstől a saját államiság kiküzdéséig tartó elbeszélése azonban nem csupán elhalványítja a magyar forradalom és szabadságharc jelentőségét, hanem azáltal, hogy nemzeti mozgalmak közötti konfliktus témájára korlátozza, a saját nézőpontjának megfelelő eseményeket – a nemzetiségi konfliktust – felnagyítva tárgyalja. A korszak historiográfiáját tehát Szlovákiában, de régióinkban másutt is, kezdettől és hosszú időn át a nemzeti álláspont uralja. Általánosságban elmondható, hogy saját mozgalmukat nemzeti érdekűnek és ezért az ellenforradalmi politikához való kapcsolódásukat másodrendűnek mutatják be. A nemzeti szempont egyoldalú alkalmazása a magyar 1848-as átalakulás sokszor olyan torz értelmezéséhez vezetett, amely szerint a jobbágyfelszabadításnak nincsen jelentősége, a modern jogállam megteremtése pedig fikció, amely mögött a magyar nemzeti uralom megteremtésének és a nemzetiségek „leigázásának” szándéka rejlett.³⁴

1848 megítélése a magyar és a környező országok történetírásaiban csupán abban egységes, hogy 1848-at az első olyan időszaknak tekinti, amikor politikai és fegyveres konfliktus alakult ki a történelmi Magyarország magyar és nem magyar népei között.

A magyar és a szomszédos országok történetírói hagyománya az 1848–49-es forradalom és szabadságharc témájában tehát jelentősen ellentmond egymásnak, ezért 1848 hagyományosan ellentétes előjelű tapasztalatként

jelenik meg. A két szemlélet között csupán abban az esetben építhető ki közvetítés, ha 1848–49-et tágabb összefüggéseiben értelmezzük. Kiindulópontunk az lehet, hogy a nemzetközi politika alakulása, a Habsburg Birodalom jövőjének, átalakulásának kérdése a Habsburg Birodalom népeit a közöttük egyre élesedő versenyben érte utol³⁵, de fő témája mégiscsak a Szent Szövetségi rendszer egyik legavítottabb államának demokratizálása, modernizálása volt. Ennek következtében akár úgy is láthatnánk, hogy „*a szomszédos népek nemzeti mozgalmainak politikája a birodalomban elfoglalt, eltérő helyzetük miatt különbözött a magyarokétól.*”³⁶

Ennek a régi Magyarországnak az átalakítása pedig a 18. századtól kezdődően, de leginkább a reformkorban a jogki-terjesztő, a rendi hagyományokból szervesen továbbfejlődő modern magyar állam és társadalom ideálképeinek jegyében történt meg.³⁷ A magyar fejlődés annyiban specifikus, hogy a modern nemzetek létrejöttéhez szükséges gazdasági és társadalmi fejlődést nem homogén kultúrájú és nyelvű országban próbálta megvalósítani.³⁸ Összefoglalva elmondhatjuk tehát, hogy magyar oldalról a politikatörténetre fókuszáló államtörténetírás keretében elbeszélte nemzeti történelem romantikus toposzainak továbbélése jelenthet gátló tényezőt abban, hogy az 1848–49-es forradalom és szabadságharc története a közös európai történelem részeként jelenhessen meg a jelenlegi európai történeti diskurzusban.

3. A szlovák történetírás 1848-ról

Magyar szempontból a szlovák nemzeti mozgalom története 1848–49-ben azért érdemel külön figyelmet, mert e tekintetben jelentősen különbözött a horvát, szerb és román mozgalmaktól. Miközben az 1840-es években (az Erdély nélkül értett) Magyarországon 1,8 millió lakossal a magyarok után a szlovák volt a legnagyobb lélekszámú etnikum³⁹, a szlovákok a forradalom időszakában sokkal kisebb mértékben kerültek nemzeti konfliktusba a magyarokkal, mint a többi nemzeti kisebbség.⁴⁰ Igaz, a szerb, a román és a szlovák nemzeti mozgalmak közül az ő mozgalmuk számíthatott a legkevesebb társadalmi támogatottságra. Jól mutatják ezt azok a nemzeti tanácskozások 1848 májusában, ahol megfogalmazták politikai követeléseiket. A karlócai szerb nemzeti kongresszuson 7–8.000 ember vett részt, a balázsfalvi román nemzeti gyűlésre 30–40.000 román paraszt sereglett össze Erdély minden tájáról. Liptószentmiklóson a szlovákok petícióját csupán néhány tucat értelmiségi fogalmazta meg.⁴¹ A **Batthyány**-kormány a – szerb, horvát és román mozgalomhoz képest kétségtelenül gyengébb – szlovák szervezkedést nem is tartotta jelentősnek. Tárgyalásokba nem is bocsátkozott a szlovák vezetőkkel. Így 1848 májusától-júniusától a szlovák és a magyar nemzeti mozgalom útjai szétváltak, és a szlovák nemzeti mozgalom vezetésén belül fokozatosan a magyarelles álláspont képviselői kerültek előtérbe.

A horvát segítséggel szervezett szlovák önkéntes felkelő egységek így végül is a Habsburg ellenforradalmi táma-

dáshoz csatlakoztak. A szlovák mozgósítás, illetve annak kudarca nem volt azonban marginális a szlovák nemzeti mozgalom és áttételesen a szlovák nemzettudat számára. A kudarc magyarázata a szlovák nemzeti identitás megkonstruálásában később jelentős szerepet kapott, hiszen az el nem ért tömegtámogatás és a meghiúsult politikai célok a nemzeti mozgalom gyengeségét is jelenthették, a történetek kudarcként való megélése pedig negatív tapasztalatként épülhetett volna be a nemzettudatba.

A szlovák–magyar fegyveres konfliktusnak a többi harci cselekményhez viszonyított jelentéktelensége azonban nem csupán a szlovák társadalom mozdulatlanságával vagy a nemzeti mozgalom gyengeségével magyarázható. **Kosáry Domokos** megállapítása szerint a szlovák társadalom kulturális vagy éppen polgári fejlődése nem hátrébb, hanem inkább előbbre járt, mint jó néhány más hazai etnikumé. A szétválás és a szembefordulás társadalmi méretekben éppen a szoros, sok évszázados szimbiózis miatt ment végbe jóval lassabban, mint azokban az esetekben, ahol a politikai, igazgatási és egyházi keretek különbözősége folytán ilyen szoros szálak nem fűzték össze az eltérő etnikumokat.⁴²

Negyvennyolc talán éppen emiatt nem volt alkalmas arra, hogy olyan hatóerővel épüljön be a szlovák történelembe, illetve nemzettudatba, mint más szomszédos országok népei esetében. Hiszen a saját nemzeti történelem megalkotásakor a szlovák történetírás abban volt érdekelt, hogy olyan történelmi tényeket konstruáljon, amelyek a szétválás irányába mutattak. Valójában a szlovák paraszti társadalom nemzeti identitásában ekkor még nyilvánvalóan a tradicionális, „hungarus” elemek voltak túlsúlyban és a **Hurban**-féle agitáció során sokan talán először találkoztak azzal, hogy nemzeti érdekeiket természetes és anyagi érdekeik elé kellene helyezniük, egészen a magyarokkal szembeni fegyveres harcban való részvételig menően.

A modern nemzettudat kialakulásában negyvennyolc mindazonáltal a szlovákok számára is fordulópont, mert az addigi nyelvi-kulturális nemzeti mozgalom a politikai tudatosodás új szakaszába érkezett. 1848 tapasztalatai azonban sokszoros belső és külső konfliktusokkal terheltek meg e politikai tudatosodás útját. A szlovák nemzettudat, mint identitáskonstrukció, a saját politikai célok legitimálása érdekében kénytelen volt megtagadni a magyar negyvennyolcat, még annak árán is, hogy így saját társadalmának kollektív emlékezetét csonkította meg. Azért, hogy az erős és egységes szlovák nemzet mítoszát táplálja, a magyar negyvennyolcat a nemzeti konfliktusra kellett szűkíteni. A fürdővízzel együtt azonban ki kellett öntenie a gyereket is: az egykorú szlovák társadalom komplex és sokszínű történetét.

A szlovák nemzeti történetírás célja azonban az, hogy a jelent a múlt bizonyos elemeinek szelektív felhasználásával úgy magyarázza, hogy az mindenképpen a jelenkori eredmény irányába mutasson. Így kénytelen megkerülni, olykor tabuvá tenni az elbeszélés láncolatába nem illeszkedő elemeket.

Összegzés

Összefoglalva elmondhatjuk tehát, hogy a szlovák nemzeti mozgalom fejlettségének kérdése 1848-ban az a kardinális kérdés, amelynek megválaszolása az 1848-cal kapcsolatos szlovák nemzeti történetírás kényes, ám megkerülhetetlen témája. Az egységes és öntudatos szlovák társadalom képének fenntartásához szükséges a magyar forradalom és szabadságharc nemzeti konfliktusra szűkítése, ezen belül a magyar politikusok nemzetiségi kérdésben vallott intranszigienciájának folyamatos hangsúlyozása, amely által fenntartható a szlovák nép magyar iga alatti ezer éves szenvedésének mítosza. Negyvennyolc demokratikus arculatának elhalványítása relativizálja a magyar törekvéseket, és máig felmenti a szlovák nemzeti mozgalom politikai döntéseit a kritika alól. Egyúttal azonban elfojtja saját történelmének egy részét is, hiszen annak évszázadok alatt alakuló hungarus patriotizmusa és a forradalom idején mutatott természetes realitása ebbe a képbe nem illeszkednek.⁴³

Azt gondolom, hogy 1848 nemzeti konfliktusra szűkítése későbbi visszavetítés, amelyet szlovák részről az önálló Szlovákia nemzeti legitimitásigénye hozott létre. Az elkülönbözés általi öndefiníció kényszerétől vezetettve a szlovák megközelítés kénytelen a különbségeket hangsúlyozni, hogy saját történelemre tegyen szert. Mivel erre sem a közösen megélt történelem nem alkalmas – 1848–49-ben pedig a szlovák-magyar konfliktus messze nem volt olyan vehemens, mint a Magyarország más nemzeti kisebbségeivel való véres összetűzések –, ezért a szlovák történetírás kénytelen elhalványítani, súlytalanná tenni az akkor történeteket, s egyedül a nemzeti mozgalom történetére szűkíteni a „használatos múlt” tartományát.

JEGYZETEK

- ¹ A könyvének az „1848-ban hogy is volt?” provokatív címet adó Gergely András (2001. 7–8.) saját hasonló benyomásairól számolt be munkája előszavában, s egyúttal megnyugtatót: 1848 kapcsán rengeteg még a történelmi tennivaló.
- ² Evans 2003.
- ³ Sperber 1994. 1–5.
- ⁴ Gergely 1998a.
- ⁵ Deák István könyvének címében is erre utal, s érvelésében is kellően bizonyítja a „törvényes forradalom” törvényességének jelentőségét. A kötet először angolul látott napvilágot: István Deák 1979. Magyarul: Deák István 1983.
- ⁶ Hermann 1999.
- ⁷ Gergely 1998a. 236–238.
- ⁸ Gergely 1998b. 765.
- ⁹ Gergely 2001. 35.
- ¹⁰ Gerő 2004. 175–176.
- ¹¹ Kaelble 1998. 263.
- ¹² Gergely 1998b. 771–772.
- ¹³ „A nemzet az állam maga; a nemzetiség az államban van” – írja Kossuth Lajos. In: Kossuth Lajos 1890. 372. Ez alapján tulajdonképpen a „nemzetiség” szó használata is aggályos, amint azt például Szarka László (1995. 263) is kifejti.
- ¹⁴ Ormos 2005. 186.
- ¹⁵ Kosáry 1999. 114.; Szűcs 1984. 31–32.
- ¹⁶ Schlett 2004. 430–473.
- ¹⁷ Pesti Hírlap: 1842, 160. sz.; Kossuth 1906. 336.
- ¹⁸ Kann 1983. 124.
- ¹⁹ Katus 2006. 45.

- ²⁰ Gergely: A nemzetiségi kérdés 1848–49-ben. In: Uő: 2001. 455–456.
- ²¹ Gergely 2002. 78.
- ²² Szarka 1995. 17.
- ²³ Pajkossy 1998. 14. A nemzetiségi törvényről, a hozzá vezető útról, illetve Kossuth Lajos eszméinek alakulásáról bőszes szakirodalom áll rendelkezésre. Lásd pl. I. Tóth 1952.; Spira 1980. Gergely 2000.; Szász 1998.
- ²⁴ Langewiesche 2000. 17.
- ²⁵ Gergely 2001. 7.; Kaelble 1998. 265.
- ²⁶ In: Langewiesche 2000. 47.
- ²⁷ Breuilly 2004.
- ²⁸ A jobbágyfelszabadítás tehát a Habsburg Birodalomban 1848-ban történt meg. Poroszországban 1850-ben, Oroszországban 1861-ben, Romániában 1864-ben. Erről lásd: Niederhauser 2003.
- ²⁹ Erről a szlovák mozgalom kapcsán lásd: Hroch 1985.
- ³⁰ Mannová 1995.
- ³¹ Uo. 90.
- ³² Brubaker – Feischmidt. 2002.
- ³³ Uo. 734.
- ³⁴ Gergely: Magyarország 1848–49-ben. In: Uő. 2001. 230–231.
- ³⁵ Romsics 1997.
- ³⁶ Kosáry: Nemzetek és birodalmak Kelet-Közép-Európában. In: Uő: 1999. 118.
- ³⁷ Tóth 1991.
- ³⁸ Puttkamer 2004. 98.
- ³⁹ Nagy Lajos 1830-as, illetve Fényes Elek 1846-os számításai szerint ebből Felső-Magyarországon 1,67 millióan éltek. Schmidt 2004. 50.
- ⁴⁰ Kosáry 1999. 140.
- ⁴¹ Katus 2008. 41.
- ⁴² Kosáry 1999. 141.
- ⁴³ Erről a hungarus patriotizmusról ír: Käfer 1998.

IRODALOM

Breuilly, John

2004: 1848: Connected or Comparable Revolutions? In: **Axel Körner (ed.): 1848 – An European Revolution? International Ideas and National Memories.** London, 31–50.

Brubaker, Rogers – Feischmidt, Margit

2002: 1848 in 1998. The Politics of Commemoration in Hungary, Romania, and Slovakia. In: *Comparative Studies in Society and History.* 44 (4) 700–744.

Deák István

1979: *The Lawful Revolution. Louis Kossuth and the Hungarians, 1848–1849.* New York

1983: *Kossuth és a magyarok 1848–49-ben.* Budapest

Robert Evans

2003: Kossuth and Štúr: Two National Heroes. In: **László Péter, Martyn Rady, Peter Sherwood (eds.) Lajos Kossuth Sent Word... Papers delivered on the occasion of the bicentenary of Kossuth's birth.** London, 119–133.

Gergely András

1998a: Magyarország 1848–49-ben. In: Uő (szerk.): *19. századi magyar történelem 1790–1918.* Budapest, 247–291.

1998b: 1848 hagyománya. In: *Vigilia*, 10. szám, 764–774.

2000: Az 1849. évi magyar nemzetiségi törvény. In: **Gyáni Gábor – Pajkossy Gábor (szerk.) A pesti polgár. Tanulmányok Vörös Károly emlékére.** Debrecen, 77–90.

2001: 1848-ban hogy is volt? Budapest

2002: Kossuth nemzetiségi politikája 1847–1853. In: *Tiszatáj*, 9. 78–84.

Gerő András

2004: *Képzelt történelem.* Budapest

Hermann Róbert

1999: Az 1848–49-es forradalom és szabadságharc a magyar történetírásban. In: *Aetas*, 1–2. szám, 62–86.

Horváth Gyula (szerk.)

2004: *Dél-Szlovákia.* Budapest–Pécs

Hroch, Miroslav

1985: *The Social Pre-conditions of National Revival in Europe.* London, 98–106.

Kaelble, Hartmut

1998: 1848: Viele nationale Revolutionen oder eine europäische Revolution? In: **Wolfgang Hardtwig (hrsg.)**: Revolution in Deutschland und Europa 1848/49. Göttingen, 260–278.

Kann, Robert

1983: The Multinational Empire, 1848–1918. New York

Katus László

2006: Kossuth és a nemzetiségi kérdés. In: **Hermann Róbert (szerk.)**: Kossuth Lajos, a „magyarok Mózese”. Budapest, 45–74.

2008: Az öntudatosodás útja. Szlovák nemzeti mozgalom a soknemzetiségű Magyarországon. In: Rubicon, 4. sz.

Käfer István

1998: Kosút aj Ba'áni. Negyvennyolc és a szlovákok. In: Vigilia, 3. szám, 171–177.

Kosáry Domokos

1999: Magyarország és a nemzetközi politika 1848–49-ben. Budapest

Kossuth Ferenc (S. a. rend.)

1906: Kossuth Lajos hírlapi cikkei. I. köt. 1841–42. Budapest

Kossuth Lajos

1890: iratai VII. kötet: Történelmi tanulmányok. Budapest

Langewiesche, Dieter

2000: „Nation”, „Nationalismus”, „Nationalstaat” in der europäischen Geschichte seit dem Mittelalter. – Versuch einer Bilanz. In: Uő: Nation, Nationalismus, Nationalstaat in Deutschland und Europa. München, 14–53.

Mannová, Elena

1995: Die Slowaken 1848 bis 1867 – Gewinne und Verluste eines kleinen Volkes. In: **Karlheinz Mack (hrsg.)**: Revolution in Ostmitteleuropa 1789–1989. München, 89–97.

Niederhauser Emil

2003: Jobbágyfelszabadítás Magyarországon és Kelet-Európában. In: Uő: Magyarország és Európa. Budapest, 59–64.

Ormos Mária

2005: Magyarok itthon, otthon, tegnap és ma. In: **Romsics Ignác – Szegedy-Maszák Mihály (szerk.)** Mi a magyar? Budapest, 171–201.

Pajkossy Gábor

1998: Kossuth Lajos. Budapest

Puttkamer, Joachim, von

2004: Kein europäischer Sonderfall. Ungarns Nationalitätenproblem im 19. Jahrhundert und die jüngere Nationalismusforschung. In: **Márta Fata (hrsg.)**: Das Ungarnbild der deutschen Historiographie. Stuttgart, 84–98.

Romsics Ignác

1997: A Habsburg Birodalom federalizálásának tervei. In: **Bán D. András, Diószegi László, Márer Pál, Pritz Pál, Romsics Ignác (szerk.)**: Integrációs törekvések Közép- és Kelet-Európában a 19. és 20. században. Budapest, 26–38.

Sperber, Jonathan

1994: The European Revolutions, 1848–1851. Cambridge

Spira György

1980: A nemzetiségi kérdés a negyvennyolcas forradalom Magyarországon. Budapest

Szarka László

1995: Szlovák nemzeti fejlődés – magyar nemzetiségpolitika, 1867–1918. Pozsony

Szász Zoltán

1998: A nemzetiségi kérdés és országgyűlési megítélése. In: **Szabad György (összeáll.)** A magyar országgyűlés 1848/49-ben. Budapest, 317–339.

Szűcs Jenő

1984: A nemzet historikuma és a történetiszemlélet nemzeti látószöge. In: Uő: Nemzet és történelem. Budapest, 11–188.

Schlett István

2004: A liberális tematika. In: Uő: A politikai gondolkodás története Magyarországon. Budapest

Schmidt Andrea

2004: A Felvidék története. In: **Horváth Gyula (szerk.)** Dél-Szlovákia. Budapest–Pécs, 27–81.

Borsos József: Nemzetőr (1848)

Zsupos Zoltán

Adatok a murányi csata utóéletéhez

Az 1849. február 26-án vívott murányi csatáról több leírás, visszaemlékezés jelent meg, amelyek beszámolnak az ott történekről. A bennük foglaltakra később még visszatérünk.¹ Célunk az, hogy az egykorú leírások, dokumentumok segítségével a csata utóéletének és következményeinek néhány részletét megvilágítsuk.

Napjainkban arra is fel kell hívni a figyelmet, hogy a szlovák és a magyar érdekek a mindennapi életben és a politika területén akkor sem, ma sem illeszkednek harmonikusan, ami a történészek eltérő értékítéletében is megnyilvánul. Nem lenne szabad azonban a történelmi eseményeket bármely nép ellen felhasználni, noha sajnos látjuk, hogy egyesek érdekeiknek megfelelően a történelem során folyamatosan megtették és megteszik.

Mielőtt a dokumentumokat sorra vennénk, tekintsük át röviden az eseményeket:

A **Görgei Artúr** feldunai hadtestét üldöző, **Christian Götz** és **Felix Jablonowski** vezérőrnagy dandárjaiból álló cs. kir. hadoszlopot követte a szlovák légió is, amelyet **Jozef Miloslav Hurban** vezetett. A légió folyamatosan, de igen rossz eredménnyel toborzott a Szepességben és az attól délre eső területeken. A légió 380 főnyi különítménye február 24-én érkezett Tiszolcra, 25-én pedig Murányváraljára. **Szentmiklóssy Antal**, Gömör megye alispánja három-négy nemzetőr századot vont össze Jolsván a szlovák legionisták ellen. Ezek február 26-án, a visszaemlékezések szerint **Latinák Rudolf**, **Kriston Lajos**, **Szentmiklóssy József**, **Tremmel József** és **Lovcsányi Pál** vezetésével Murányváraljánál három oldalról megtámadták és szétverték a légionistákat. A másfél óráig tartó ütközetben a légionisták 15 halottat, 40–60 sebesültet és foglyot, körülbelül 200 szuronyos fegyvert hagytak hátra, míg a – többnyire szintén szlovákokból álló – nemzetőröknek nem volt veszteségük. Az ütközet híre komoly aggodalmat keltett a császáriak között, mert a hírek 2.000–2.400 főnyi, lövegekkel ellátott támadó oszlopról szóltak.²

A csata másnapján Szentmiklóssy Antal első alispán – aki embereivel a csata után érkezett a helyszínre – Nagyrócéról **Horváth Pál** putnoki szolgabírónak írt levelében az oda küldött, fogságba esett 39 személy sorsáról intézkedik:

„*Horváth Pál szolgabíró úrnak.*

Hurban csordája szétveretvén tegnapi napon Muránynál, emberei közül 39 egyént elfogatott, ezek sietőleg a magyar hadsereghez küldetnek, – mivel azonban tudni nem lehet innen egész bizonyossággal van-e Miskolcon, vagy Egerben hadseregünk: Ön hivatalosan oda szállítatik fel, hogy ezt, jelesül hadseregünk Miskolcon vagy Egerben, vagy e helyek tájaini létét kitudván, ezen foglyokat kíséret, és jelen levélnek magába zárása

mellett sietve oda, hova legrövidebb idő alatt is legbiztosabban szállítani lehet, szállíttassa.

Költ Nagyrócén február hó 27-én 1849.

*Szentmiklóssy Antal
első alispán”³*

Horváth Pál szolgabíró másnap a foglyokat – Szentmiklóssy Antal kérésének megfelelően – az első alispán levelével, valamint a fogságba esettek névsorával együtt küldte tovább:

„*Szemere Bertalan kormánybiztos úrnak.*

A megyei első alispáni hivatal ./.. mellékelt levelével hozzám kísért 39 Hurban csordájabeli egyént a szükséges élelmiszerekkel egészen Miskolcig ellátván, a 2./.. alatti névjegyzékkel együtt hivatalos tisztelettel intézkedés végett által küldöm.

Kelt Putnokon február 28-án 1849.

*Horváth Pál
Gömör megyei szolgabíró”⁴*

A csatáról egy korabeli beszámolót ismerünk, amely 1849. március 2-án, a szóban forgó esemény után egy héttel íródott, a *Közlöny* című lapban 1849. március 25-én jelent meg:

„*Gömörből, mart. 2. Egykor a téllenség s fatyudicsóság korszakában, majd minden szájhősnek jutott dicséror vers, tisztelgő deputáció, cím s aranyos díszjel, most pedig a tettek komoly idején az igazi hazafiság s hősi elszántság dicső napjaiban alig jut egy sor a lapok hasábjain a honfi hűség nemes példáinak, mindaddig, míg majd, a historia mindentudó szelleme át nem kutatandja az események óriási tömegét, hogy minden hős tettet s áldozatot felvéssen névörökítő tábláira.*

Hadd jusson azonban néhány sor itt is Gömör magyar érzelmű népének, hadd hirdessék e lapok az alföld elszánt lakosinak, hogy a felvidék is osztozik szabadsági hő érzelmeikben, hadd erősödjének hívésében a magyarok istenének, ki még a Tiszát átlépni megtiltá a zsarnokság zsoldosainak, Gömör munkás népének ezen fényes győzelmet vívni engedte.

Schlick seregei a branyicskói s kassai veszett csaták után február 12-én lepte meg megyénk Sajóvölgyét, Rimaszombat székvárosunkat egy hétnél tovább tartá zárva, mindent felemészítve, mit a vidék szolgáltatott, s mindent elrabolva, mit a nép magától oda nem adott, mit el nem fogyasztott, azt elvitte, nem hagyva itt érte egyebet átkos emléknél, s azon fenyegetésnél, hogy ha a megye hozzá s császárához hű nem marad,

a városokat porrá égeti s a lakosokat felkoncolja.

Vitéz hadseregünk közelébe azonban nem engedé őket az országutakról eltávozni, csak egyes portyázó csapatok küldettek a közel eső helységekbe, élelem requirálás végett. De a nép felgyulladva a rablók erőszakoskodásai, s felbuzdítva a félrevonult megyei tisztviselők által, sok helyütt véres bosszút állott magáért, az ellenséges csapatokat levágta, elfogdosta, mint ezt a Vályvölgy, Sánkfalva, Királyi s más helységek fényesen tanúsíták⁵, elannyira, hogy Schlick katonái közül Gömörben mintegy 150-et tartóztattak le, azon számasokon kívül, kik önmaguktól valet mondva neki, obsított kötöttek talpukra, s a hegyekbe elszökdöstek.

Még R. Szombatban uralkodott Schlick, midőn megyénk felvidékét Hurbán fellázadt csordája ellepte, ki egyházak szöszekeiből csábítá a tótajkú népet, egy nagy Tótország felállítására, s Liptóból s másunnan összeszedett hadával a mellé nem állott helységeket pusztította és rabolta.

A megyét ekkor nagy veszély fenyegette, mert mindenünnen megtámadva, segély reménye nélkül állott. Főispán-kormánybiztosunk még Schlick bejötté előtt a Tiszának vette útját, tisztviselőink magukat a székvárosban mutatni nem akarák, nehogy a zarnokság vak eszközeivé alacsonyíttassanak.

De volt egy férfit, ki e megye felett jó és borús napokban egyaránt gondos szemekkel örködött, egy férfit, ki homlokán már eddig is a polgári s katonai érdemek babérját egyaránt viseli, mert bár vállait e megye hét éves kormányának nehéz súlya nyomá is, már önként megmérkőzött a lajtai s kassai táborozás veszélyeivel s sanyarúságával, s kit terjedmes családdal az ég csak azért álda meg, hogy megannyian foghassanak fegyvert a szabadság kivívására. Se férfit **Szentmiklóssy Antal**, mostani első alispán.

Gömör leveszi kalapját e névre, ismerjétek őt ti is meg tiszavidéki honfitársaim!

Még nem tűnt el a székvárosból kivonult ellenség porfellege, midőn ő felbuzdítá a kizsákmányolt népet a lázító Hurbán elleni hadjáratra.

A történeti emlékü Murányban volt megszállva a rablók legfőbb ereje, 600-an voltak ott, mindnyájan felfegyverkezve s töltésekkel legbővebben ellátva. Február 15-én odajött Hurbán hirdetni maszlagos ígését, s hallva a megye terveiről, futárt küldött segítségért Schlickhez. A futár azonban Rimaszombatban elfogott. Aztán felment Liptó felé újabban népet gyűjteni.

Február 26-án alig volt még együtt 300 emberünk, kik közül lőszerre kevésnek, pora pedig még kevesebbnek volt, hallva azonban, hogy a rablócsoport aznap d. u. szökni akar, ellenök indulánk. A várostól majd ezer lépésnyire kemény tűzzel fogadtatánk, mire a nép, látva, hogy e részben elleneivel nem mérkőzhetik – sebes rohanásban támadá meg azt, kikergeté a hegyek felé, s közüle mintegy 20-at megölt, 67-et elfogott, s többeket megsebesített.

Ennyi szárazon az eset, de lehetetlen elhallgatnom

a vitézség s bátorság némely lélekemelő példáit.

Porubszki, lovas nemzetőr, magánosan belovagolt az ellenséggel tömött városba, s tíz megtámadó közül négyet levágott, hatot pedig elfogott.

Clementisz, szinte lovas, alig pár lépésről neki irányzott 8 lövés közt sérületlen maradt, s mind a nyolc rablóval letétet fegyverét.

Egy pelsóci nemzetőrnek egyik ujjja ellövetvén, ezen annyira nekimegésedett, hogy két Hurbán-félét puskája agyával rögtön leverte.⁶

Szinte egy pelsóci nemzetőr, társainál gyorsabban megiramodott, s egy ellenséget felszúrván dárdájára, zászló gyanánt vitte utána nyomuló társai eleibe.

A megyénkben lakozó tótajkiak különös említést érdemelnek, kik a hasonajkú próféta mézes beszédeitől magokat elámíttatni, s egy hiú ábrándtól elragadtatni nem engedék, sőt legserényebben keltek fegyverre a jó ügy segítségére.

És midőn a népben annyi erélyt s hűséget, s ily lélekemelő elszántságot tapasztalunk, midőn látjuk, hogy a tót maga magyarnak mondja magát, és síkraszáll a tót ellen a magyar ügy védelmére, nem erőszakollik-e reánk, mintegy a hit, hogy a hon szabadsága oly kősziklán van felépítve, melyen a pokol kapui soha diadalmat nem vesznek.

Gömör népe, midőn az ellent szinte harmadfél száz egyénnel kevesíté meg, megmutatá, hogy a hazafiúi hűség ércén megtörik a zsoldos szolgák s bérencek gazsággal köszörült fegyvere.

Apropos - Schlick R. Szombatban serege számára 1.200 bakancsot készíttetett, de a nagyon sietős retírása miatt be nem várhatta elkészülésüket, azonban 25.000 pft sarccal garantírozta a város által azok elküldését. A kész bakancsok saját katonáink számára adattak át, úgy szinte 700 nyereg, mit Schlick magával elvinni elmulasztott. Hanem elvitte s felégette azok helyett az ottan talált fegyvereket, mik a circumspectus városi magistratus gondatlansága miatt előre el nem takarítottak.

Pálffy Móríc pedig a legnagyobb gazember a világon, ő volt a rablások nagy mestere, s neve itt átkozottabb Schlickénél.

A lajtai táborban közülünk elfogott 3 legény e napokban Bécsből haza érkezett, elbocsátó levéllel, minthogy katonáskodásra nem látták őket alkalmasoknak, mint mondják, jó dolguk volt, a város tartotta őket, s minden „éljen **Kossuth**” kiáltásért a rokonlelkű bécsi polgároktól egy pengőt kaptak ajándékba.⁷

A Közlönyben megjelent tudósításban a lap szerkesztőségének lelkes kommentárja, és valószínűleg Szentmiklóssy Antal, a csata színhelyére késve érkező első alispán által írtak keverednek.

Az Országos Honvédelmi Bizottmány március 5-én **Szentiványi Károly** főispánt bizta meg – nyilván a részükre küldött jelentés alapján – a murányi csatában érdemeket szerzett résztvevők megjutalmazásával:

„2955/e 849

A honvédelmi bizottmány

Szentiványi Károly gömörmezei főispány úrnak

Debreczen Mart 5/849

Ezennel megbíztatik Főispány Úr, hogy a Hurbán seregét szétverő gömri felkelőket, kik nagy mennyiségű vásznat is foglalának le, az ellenség részére vinni szándékoltakat – az érdem és esemény fontosságához alkalmazva jutalmazza meg.⁸

Gömör-Kishont vármegye 1849. március 5-én tartott állandó választmányi gyűlésén hangsúlyosan esett szó az előző hónap eseményeiről, amikor a murányi csata előtt a császári csapatok és a magyar honvédsereg közötti összecsapások és egyéb események gömri településeket (többek között Tornalja, Aggtelek, Rimaszombat, Jánosi, Pálfala, Rimaszécs) érintettek.⁹

A vármegye jegyzőkönyvéből idézzük az alábbiakat:

„Az 1849ik év március hó 5én Pelsőcön Szentmiklóssy Antal első alispán elnöksége alatt tartatott állandó választmányi gyűlésen felvették és elintéztettek következő tárgyak.

171. Elnöklő alispán, Szentmiklóssy Antal előterjeszti, mily terhesek voltak a legközelebb lefolyt napok, melyeken egyrésztől egy oly ellenséges csapat vonult át megyénken, s napokat töltve időzött itt, mely magát bár császári seregnak kívánta nevezetni, mégis mindennütt a legnagyobb zsarolásokat és pusztításokat vitte végbe, annyira, hogy sok helyen a nép a kétségbeesésig csüggedt el, másrésztől a lázító Hurbánnak rabló csapata ütött be, s a békés népet nyugalomból felzaklatni törekedett, de ez a nagy Istennek hatalmas segítségével e megyében szétverettet: minthogy pedig a jövőre következő bizonytalanok, sőt a sok oldalról fenyegető veszély haramia rablóbandák előállhatásuk remegését is előidézi, szükségesnek tartja előterjesztő, hogy a közbátorság feltartására nézve oly intézetek tétessenek, melyekkel a bekövetkező veszély esetében nagyobb erőnek is ellentállani lehessen, szükségesnek véli ezt annyival inkább, mivel megyénk kebelében akkor, midőn a veszélytől kevésbé lehetett tartani, ezrekre menő nemzetőrök állottak összehúzza, most pedig, hol a szükség inkább megkívánná, minden hasonló működések elhalva vannak. Előterjeszti szinte, hogy a lázító Hurban rabló csoportja szétverésére összeszedett erő kitarására megkívántató pénzt a pénztárból felvette, ezt tehát utalványoztatni kéri.

172. Azon első alispán előterjeszté, hogy múlt február hó 26án Murányalján Hurban csapatjával történt összeütközésben nevezett lázítónak emberei közül többen, mieink közül pedig egy egyén sebesült meg, kikre nézve intézkedni szükséges.

A mieink közül önfeláldozásával a rablók közé vágott, s eközben megsebesült egyén ápolására minden lehető módokat fordítani, s gyógyítását a lehetőségig eszközölni elengedhetetlen kötelességének tartván: azért a megsebe-

sült egyén gyógyítás végett egyik orvosunkhoz szállíttatni, ott minden szükségességekkel ellátatni, egyébiránt, ha munkatehetetlen lenne, jövődjé iránti rendelkezésre nézve az Országos Honvédelmi Bizottmánynál ajánlatni, addig is pedig ellátásáról a megyei pénztárból gondoskodás tétetni rendeltetik, a lázító Hurban rabló csapatjából megsérülteknek innen leendő elszállításuk felől pedig a megyei állandó bizottmány intézkedend.

173. Azon első alispán előterjeszti, miszerint Hurbannak Muránynál szétvert rablócsapatjából elszéledt és elfogott egyénektől részint elszedett, részint maguk által elhányt fegyverek nevezetes mennyiségre mennek, ezen felül az által utazott ellenség több emberei által megyénk lakosainak olcsó áron is több fegyverek adattak el, melyeket összeszedni célszerű lenne azért is, hogy annak idejében a felállítandó önkéntes szabadcsapatok által jól használhatnánk.

Az előterjesztés célszerűsége közönségesen ismertetvén el, miután Szontagh Berta főszolgabíránknál állományi pénz létezőnek adatik elő, ezen érdekelt fegyverek illető járásbeli, különösen pedig Szontagh Gyula fő- és Törék Dániel alszolgabíránk által oly módon rendeltetnek beszédetni, hogy minden szuronyos fegyverért 6, szurony nélküliekért pedig 5 pengőforintot a fegyverbeadónak kifizessenek, biztosítván egyébként Szontagh Berta főszolgabíránk, hogy ha a nála lévő pénznek e szükségre való kiadása nehezeltetnék, e szükségre fordítandó egész összeg irányában érette a megyei pénztár jótállani fog.

176. Előterjesztetett hasonlóul, hogy a megyén átvonult ellenséges csapat általvonulása alatt a megyei tisztviselőség állandó és rendes helyeit elhagyta, miáltal azon ellenséges csapatnak a szükségességekkel ellátása legnagyobb zavarral teljesített.

A tisztviselőségnek rendes helyeiről az ellenség elől lett elvonulása, s ezáltal is céljai ellenébe akadályok gördítése helyeseltetvén, s jövőre is hasonló alkalmazásra azon tisztviselőség utasítatván, az ellenségnek tehető minden szolgálatok, s ezek céljaikra szolgáló rendeletek tételétől komolyan eltiltatnak.

202. **Kossuch Sámuelné** jolsvai lakos Hurban rablócsapata által elfogott hős férjének kiszabadítását eszközöltetni kéri.

Magyei állandó honvédelmi bizottmányunk a békés honpolgárok életük és vagyonuk ellen ólalkodó rablók elleni harcban magát hősiiesen viselt, de szerencsétlenül elfogott derék polgártársunk kiszabadításának eszközlése iránt hathatósan intézkedjék.¹⁰

Az állandó választmányi gyűlésen Szentmiklóssy Antal alispán a legfontosabb tanulságnak azt tartja, hogy a nemzetőrök akkor és ott legyenek összevonva, ahol valóban szükség van rájuk. Intézkedést kér a csatában sérülést szenvedettek ellátására, amivel kapcsolatban úgy döntenek, hogy a nemzetőrök közül megsérült egyetlen személy gyógyításáért mindent meg kell tenni, az ellenséges csapat hasonló sorsú személyeinek elszállításáról pedig a megye állandó bizottmánya intézkedjen. A Muránynál az ellen-

ségtől elvett, az általuk hátrahagyott, valamint a korábban átvonult császári csapatok katonái által olcsón eladott fegyvereket célszerűnek mondják a lakosságtól úgy beszédni, hogy állami pénzkeretből a szuronyos fegyverért 6, a szurony nélküliért 5 forintot fizetnek. Végül fontosnak tartják, hogy az ellenség által elfogott jolsvai személyt kiszabadítsák.

Szemere Bertalan, Felső-Magyarország teljhatalmú országos biztosa a következő jelentést küldte az Országos Honvédelmi Bizottmánynak:

*„A Honvédelmi Bizottmánynak
Tisza Füred, martius 9. 1849.
Debrecenben.*

A gömöri nemzetőrség példáját adta annak, hogy a nép meg bírja magát védeni, ha lelkes férfiak által vezéreltetik.

A Kassáról kiűzött Schlick serege példátlan zsarolókat követett el Gömör megyében. A szó teljes értelmében minden élelmiszerektől megfosztottak több községet. Nem maradt másnapra mit enniök. A nép irtózatosságon kezd kiábrándulni. Ennek jele az, hogy találkoztak helységek, mint például Vály, melyek a rablócsordának tettel ellenállottak és sokat közülök megöltek, sokat lefegyvereztek. A nép itt legalább 150-et kerített hatalmába vagy juttatott a sírba. Az első alispán, Szentmiklós, maga vezérelte őket, mert ő békében bíró, hadban vezér.¹¹

Február 24-én Hurbán Tiszolcra jött 500 rablóval. Népgyűléseket tartott útjában, a volt földesurak s a míveltebb osztály ellen felkelésre buzdítva a szlávokat. Az első alispán intézkedett, hogy három önkényes nemzetőri század Jolsván összevívítván, a lázítókat maga a nép semmisítse meg. És 26-án Kriston Lajos vezérlete alatt a vitéz csapat Murányalján a Hurbán rablóit három oldalról megtámadta, és bár ezek császári fegyverekkel felfegyverkezve voltak, a nemzetőreink közül alig volt néhánynak puskája, 1 órás makacs védelem után amazok megfutamodtak, s a mieink által apróbb csapatokban üldözötten, közülök elesett 15, elfogatott 60, és nyertünk 200 szuronyos puskát.

Isten igazságos: nemzetőreink közül egy sem esett el.

A nép csodálatos tapintattal megismeri barátjait, s azon nemzetőröknek, kik a tót lázítókat megverték, fele tót polgártársainkból állott. Sőt a tót ajkú lakosok buzgalomban a magyarokat felülhaladják.

A hadsereg elvégre kívánja szabadságunk diadalát. De a nép sietetheti, biztosíthatja, könnyítheti azt. Íme itt van a gömöri nemzetőrök jeles példája. Éljenek ök. Éljenek vezéreik.

*Szemere s. k.
fel. magy. orsz. t. h. o. biztos.
Ez közlendő volna.¹²*

A győzelem ellenére a veszély egyáltalán nem szűnt meg, sőt még fenyegetőbb jelentkezett. Szemere

Bertalan március 16-án felhívást intézett a felső-magyarországi védereg megalakítására:

„...A népek, hogy fölkeljen, némi katonai támaszra van szüksége. A hadsereget azonban eldarabolni nem lehet. Tehát Felső-Magyarország biztosítására egy védereget (gerilla) kívánok felállítani, mely szám szerint 4.000?-ig szaporíthatatik, a szabolcsi száguldó lovagcsapattal együtt.

Célja: akkor is biztosítani Felső-Magyarországot, különösen Gyöngyöstől kezdve Egeren, Putnokon, Rozsnyón keresztül Lócséig, és innen kezdve Eperjesen, Homonnán, Ungváron, Nyiregyházán, a Hegyalján keresztül Miskolcig, midőn hadseregünk jelen nincs. Célja: hogy egy pár ezer ellenséges katona, mint eddig történt, ne uralkodjék egész vidékek felett. Célja: hogy a néppel egyesülve apróbb ellenséges táboroknak ellenállhasson, és hogy reá támaszkodva, általa biztosítva, a polgári törvényes hatóság a nép érdekében folyvást tehesse intézkedéseit. Ekképen Felső-Magyarország nekünk bátoros hely leendő, de félelmes az ellenségnek. Egy bátor, ügyes, vállalkozó védereg, a néppel szövetkezve, képes megvédeni életünket, vagyonunkat, családunkat egyes apróbb hadsereg ellen.”

A sorozással és toborzással Gömörben Szentmiklós Antal első alispánt bízta meg.¹³

Szemere úgy vélte, hogy Szentiványi Károly főispánt a felsőház tagjaként teendői elvonják a sürgős, létfontosságú teendők folyamatos és erélyes megvalósításától, ezért Ragályi Miksára ruházta át a kormánybiztosságot:

*„A Honvédelmi Bizottmánynak.
Miskolc, március 17-ik 1849.*

Miután Szentiványi Károly főispán Úr, úgy látszik, mint a felsőház tagja, Debrecenben időz, és Gömör megye Liptó és Szepes felől a Hurban-féle néplázítástól remeg, s a fő hiánya miatt az intézkedésben sem erély, sem folytonosság, sem vezérlés nincs, úgy hogy maga a gömöri bizottmány üléseiben panaszkodni kénytelen volt, szükségesnek láttam a kormánybiztosságot Ragályi Miksa, egyszersmind tornai kormánybiztos úrra ruházni át, kinek bátorságától, erélyétől, elhatározottságától oka van a hazának minden jót reményleni.

Jelenleg Gömör megyében a Hurban-féle betörés ellen 1.000-1.500 nemzetőrség húzatott össze s a megye lakosai a legnagyobb aggodalomban élnek.

Én a pesti guerillacsapatot rendeltem oda, és a szabolcsi portyázók felét, a másik felét Abaújba küldvén, hol a tisztikarnak efféle támaszra nagy szüksége van.

Szemere s. k.¹⁴

Jól tükröződnek az előző három hét országos és helyi eseményei Gömör-Kishont vármegye március végi állandó választmányi gyűlésén:

„Az 1849ik év március 28ik, s több napjain Szentmiklós Antal elsőalispán elnöksége alatt Pelsőcön

tartatott állandó választmányi gyűlésen felvették s elintéztettek következő tárgyak:

204. Szemere Bertalan felső magyarországi teljes hatalmú országos biztos folyó év és hó 16án Miskolcon kelt rendelete által, mivel Szentiványi Károly főispán úrnak munkássága az országgyűlésen is igénybe vétetik, s emiatt kormánybiztosi köteleességét folytonossággal nem végezheti, mi pedig a haza megmentésére, s maga e megye biztosítására okvetetlen szükséges, e megyei kormánybiztosságot Ragályi Miksa hazánkfiára általruházza, remélvén, hogy nevezett hazánkfia álhatatos szorgalommal, bátor eréllyel és kellő tekintéllyel mindent el fog követni a haza és megye érdekében, ehhez képest bennünket oda utasít, hogy a kinevezett kormánybiztos rendeleteinek, ismert és megkísértett hazafiságunk szerint pontosan engedelmességgel, s vele közremunkálni köteleességünknek tartjuk.

Jelen kormánybiztosi rendelet időközben első alispánunk intézkedése folytán közre hirdettetvén, ezúttal kedves tudományul vétetik.

211. Törék Dániel szolgabíró a Hurban-féle rablócsapat szétverésekor ennek egyéneitől elszedett fegyvereknek nagyrészből lett beszédését jelentvén, ezekért az illetők részükre leendő kifizetésre 202 pengőforintokat kér utalványoztatni.

Hadipénztárunkból a kiírt 202 pengőforintok a beszédett fegyverekért kifizetendőeknek utalványoztatnak, s ezen kiadás annak idejében az állománytól vissza követeltetni rendeltetik.

213. Elnök alispán, Szentmiklóssy Antal a megyében alakítani kezdett védsereg ellátására bizonyos pénzösszeget kiutaltatni kér.

Ezen csapat alakításával felsőbb rendelet szerint járó költségek fedezésére, s a csapat ellátására első alispánunknak 600 pengőforintok, vagy ha több kívánatik, azt haladó összeg is hadipénztárunkból úgy rendeltetik kiadatni, hogy az állománytól megtérítendőnek követeltessék.

237. Kriston Lajos várnagy, s nemzetőrségi százados jelentvén: hogy a murányi csatában megsebesített tót ajkú 6 foglyok sebeiből egészen kigyógyultak, közülük azonban egy Szalas János nevezetű az orvos legújabb jelentése szerint tüdőlázban van, az ötnök hova küldetése iránt kér rendelkezést tétetni, egyszersmind az ellenség által a fent említett csata alkalmával megsebesített pelsőci lakos Handcsuszki Andrást, ki bal kezefejének egészszbeni elvesztése által munkatehetetlenné lett, a Honvédelmi Bizottmánynál kéri ajánlatni.

A jelentésben említett sebeiből kigyógyított foglyok, irántuki további rendelkezés, a murányi csatában megsebesített, s bal kezefejének elvesztése által munkára tehetetlenné lett Handcsuszki András pedig a jelentő százados és a gyógyítással foglalkozó orvosnak, sebesült állapotját híven kimutató bizonyításuk kíséretében a Honvédelmi Bizottmánynak újabb ajánlás végett kormánybiztos Ragályi Miksának bejelentetni rendeltetvén, egyúttal reményében annak: hogy a tisztelt Honvé-

delmi Bizottmány által körrendeletileg hasonló esetekre kitűzött jutalomra, nevezett sebesült is érdemesnek fog találtatni, a megye belnyugalmára üdvös sikerrel hatott murányi csatázásban bátor elszánással résztvett, s lángoló hazaszeretetének áldozatul esett Handcsuszki András hazafiúi kezsége némi méltánylatául részére 20 pengőforintok a megyei kórházi ápoltatáson felül úgy rendeltetik házi pénztárunkból kifizettetni, hogy 10 pengőforintok azokat előlegezett első alispánunk javára levonattván, a fennmaradó 10 pengőforint sebesültnek további szükségei fedezésére kezeihez szolgáltatson.

255. **Supala Mária** férjét, **Supala Mátyást**, ki állítólag Hurban által elcsábitatván, a murányi ütközetben mint megsebesült elfogott, röviden megítéltetni, s árvái táplálására melőbb hazabocsátatni kéri.

Hurbán csapatából elfogott foglyok iránt kormánybiztosilag intézkedve lévén, folyamodó kérése nem teljesítettik.¹⁵

Két hónappal az események után tárgyalta a megye állandó választmányi gyűlése utoljára a murányi csatával összefüggő ügyeket:

„Az 1849ik év április 23ik s több napjain Pelsőcön Szentiványi Károly főispán úr elnöksége alatt tartatott állandó választmányi gyűlésben felvették, s elintéztettek következő tárgyak:

301. Törék Dániel szolgabíró a Hurban-féle csapathoz tartozó szökevényektől elszedett, s várnagyunk kezeihez szolgáltatott 22 darab fegyverek és 8 szuronyok árát kifizettetni kéri.

Várnagyunk elismerésével által adottnak igazolt ezen fegyverek ára 172 pengőforintokban nemzetőri pénztárunkból fizettessék ki.

303. Tremel József jolsvai nemzetőri százados a Hurban-féle csapat szétvert egyéneitől elszedett, s várnagyunknak által adott 15 darab fegyverek árát kifizettetni kéri.

Várnagyunk elismerésével által adottnak igazolt ezen fegyverek ára 90 pengőforintokban nemzetőri pénztárunkból kifizettetni rendeltetik.

326. Elnöklő főispán úr előterjeszté, miszerint az Országos Honvédelmi Bizottmány azon kellemetes kötelességet ruházta reá, hogy a murányi csatában magukat különösen kitüntetett egyénekre nézve az egész haza méltánylatát kijelentse, s ezeket jutalmazza. Midőn tehát ezt teljesíti, elsőnek tartja első alispánunk, Szentmiklóssy Antalt, ki a megyének csaknem leigázott állapotában az ellenséges csapat elleni erő összeszerzését végbevitte megemlíteni, s azt, hogy érdemkoszorújába e tette által újabb boglárokat tűzött, kijelenti. Másodiknak tartja Kriston Lajos századost és ottani vezért, ki az összeszedett erőt vezette, erélyesen és okosan igazgatta, s ezáltal a dolog kimenetelének legfőbb tényezője volt, ki már negyedízbeni táborba menete lével adta tanúságát hazaszeretetének s erélyességének, mit is előterjesztő a haza nevében elismer és méltányol. Ezek után kitüntetetteknek megemlíti Porubszki Imre, **Madarász János**, Klementisz Gusztávot és **Márkus Aurél**

lovas önkénteseket, kik jeles bátorságuknak, lelkesült-ségüknek kitűnő jeleit adván, ezért köszönetet érdemel-nek. Pelsőc városa nemzetőrségét említés nélkül hagyni lehetetlennek mondja, mivel ez által látta hivatását, megértette az idők kívánatát, magáévá tette a haza ügyét, minden táborozásokban, melyek eddig a megyei nemzetőrséget érdekelték részt vettek, e csatában is kitű-nőnek ismertetett el, azért egy oly emlékre érdemesítetik, melyet késő utódaik is megelégedve, s a jó hazafiakra emlékezve szemlélhessenek, továbbá **Szentmiklóssy Jó-zsef** százados, s a ratkai járásbeli tisztviseléség erélyes bátorsággal résztvevő magukvisele, úgy jolsvai polgár-mester, **Malléter István**, nemkülönben nagyrőcei főbíró, **Tefantsok Márton** e kivétel körüli érdemeiket a haza nevében elismerteknek nyilvánítja, a murányvölgyi tót lakosoknak pedig azon hazafiúi maguk alkalmazá-sáért, mely szerint a fontos pillanatok kívánatait meg-érteni, a haza iránt most tartozó kötelesség teljesítésének szükségét által látni tudták, előterjesztő köszönetét je-lenti ki. Végre pelsőci lakos Hancsovsky András, ki az ellenség közé első csapott, s ki kezének meglövésé után is két ellent semmisített meg, de ki a sérelmes lö-vés által kezét veszve munka tehetetlen lett, jövőndője biztosítása, s másoknak is hasonló lelkesedésre ösztön nyújtása tekintetéből ez alkalommal kezébe adott 1000 pengő forintokkal a Honvédelmi Bizottmány rendelete folytán megajándékozta.

Mely ezen így előterjesztettek s teljesítettek jövőndőbeli emlékezetül jegyzőkönyvbe iktattatnak, s az itt nem volt, de ezek által érdekletteknek illető szolgabíráink által tudtukra adadni rendeltetnek.¹⁶

A rendelkezésünkre álló egykorú források alapján né-hány megállapítást tehetünk. A március 2-án kelt tudósítás 20 halotról, a március 9-i jelentés 15 halotról számolt be. Szentmiklóssy Antal február 27-i levele 39 fogolyról szól, a március 2-i tudósítás 67 fogolyról, több sebesültről, Sze-mere Bertalan március 9-i jelentése 60 fogolyról tett emlí-tést. A sebesültek száma a vármegye jegyzőkönyve alapján 6 főre tehető, közülük ötöt meggyógyítottak, egy pedig tüdőlázban volt. A zsákmányolt fegyverek száma Szeme-re március 9-i jelentése alapján 200 szuronyos puska. A vármegye jegyzőkönyvének bejegyzései szerint március 28-án a murányi csatában zsákmányolt fegyverek beszo-gáltatói 202 pengőforintot kaptak, majd április 23-án 22 darab fegyverért és 8 darab szuronyért 172 pengőforintot, további 15 fegyverért pedig 90 pengőforintot fizettek ki.

A március 2-i tudósításban név nélkül említettek egy pelsőci nemzetőrt, akinek egyik ujját ellőtték. A március 5-i megyei állandó választmányi gyűlésen még mindig név nélkül említik, de kiemelik, hogy gyógyításáért min-dent meg kell tenni, ha pedig sérülése miatt alkalmatlan-ná válna a munkára, jövője biztosítására az Országos Honvédelmi Bizottmányhoz kell felterjeszteni az ügyét. A március 28-i megyei állandó választmányi gyűlésen már név szerint megnevezik Hancsuszki András, aki „bal kezefejének elvesztése által munkára tehetelenné lett”, ezért állapotáról orvos bizonyítvány kíséretében jelentést

küldtek Ragályi Miksa kormánybiztosnak az Országos Honvédelmi Bizottságnak történő újabb ajánlás céljából. Április 23-án a megyei állandó választmányi gyűlésén ismertette Szentiványi Károly főispán az Országos Hon-védelmi Bizottmány rendeletét, mely szerint Hancsuszki András, aki „kezét veszve munkatehetetlen lett”, 1.000 pengőforinttal megajándékozottat.

Latinák Rudolf 48 évvel később írt visszaemlékezése alapján szerepelnek az alábbiak a Borovszky Samu által szerkesztett kötetben: a hurbanisták „16 halottat és 38 sebesültet hagytak hátra és a nemzetőrök 180 szuronyos fegyvert szedtek fel utánuk. A magyarok közül egy pelsőci nemzetőr sebesült meg, akinek jutalmul a kormány 1000 ezüst forintot küldött.”¹⁷ Latinák Visszaemlékezé-seim című írásában Hancsuszki Andrásról bővebben is ír: „Később mégis jelentkezett egy pelsőci nemzetőr, hogy a golyó elhordta a keze kis ujját. A dolog ugyan gyanús volt, hogy a golyó előlről ellőhette volna a kis ujját anél-kül, hogy teste egyéb részét érintette volna, de hát senki sem akadt fenn rajta, s az alispán a kormányhoz in-tézett jelentésben kiemelte ezt az esetet, s a kormány az ekként sebesültnak 1 000 pengő forintot, az alispánnak pedig egy nagy dicséző iratot küldött.”¹⁸

Ki vezette magyar részről a harcolókat?

A március 2-i tudósítás Szentmiklóssy Antal első alispánt az ellenséggel szembeni harc és szervezés kiemelkedő sze-mélyeként méltatja, de arról, hogy a murányi csatában ki vezette a nemzetőröket és a hozzájuk csatlakozókat, konkrét nevet nem említ. Szemere Bertalan március 9-i jelentésében **Kriston Lajos** vezérletéről írt, az Országos Honvédelmi Bizottmány április 23-án Gömör megyében ismertetett rendelete szintén Kristont nevezi így meg.

Mit ír minderről Latinák Rudolf?

„Kristont, mint a legerősebb század kapitányát az alispán megérkezéig ideiglenes vezénylő kapitánynak tettük...”¹⁹ „Az összeütközésnél az ellenfél majdnem fél-órát tartó nagyszerű tüzelést vitt véghez, úgy hogy a ló-távolon kívül álló, támadásra fennhagyott csapatunk azt hitte, hogy a hurbanok ágyúkkal dolgoznak. Ezen nagy fegyverzaj oly ijesztő volt, hogy ama csapatunk parancsnokai, a pelsőci és kövi századok kapitányai, századjaikat otthagya elmenekültek. Szé a csodála-tos: a nép maradt! Nem mozdult, várta, míg felőlem, vagy tőlem hírt kap. S midőn nagy sokára, a golyózápo-ron át szerencsésen hozzájuk jutottam, az ágyúk miatti félelmöket eloszlattam, szavamra támadni indultak utánam, egyszerű megjelenésük által az ellenséget megfutamodásra indították.”²⁰

Latinák szerint tehát Kriston Lajos, a pelsőci század kapitánya úgy megijedt a fegyverzajtól, hogy elmenekült, a csatát pedig az ő vezetésével megnyerték. Nem állhat szándékunkban, hogy Latinák Rudolf hőstetteit kétségbe vonjuk, arra azonban fel kell hívni a figyelmet, hogy az ide kapcsolódó, idézett egykorú dokumentumokban Latinák Rudolf neve nem szerepel.

A murányi csata legfőbb tanulsága az lehet, hogy Gö-mörben az évszázadok óta együtt élő magyar és szlovák

LÁSSÁTOK, FELEIM!

lakosok – akik jól ismerték egymást, nem lehetett őket fel-revezetni – nem fordultak más anyanyelvű polgártársaik, szomszédjaik ellen, sőt együtt harcoltak.

JEGYZETEK

- ¹ Latinák 2008. 70–76., Borovszky é. n. 566., Kardos 1998. 8–11.
- ² Hermann 2001. 233–236., Hermann é. n. 290., Kardos 1998. 8–11.
- ³ Hadtörténelmi Levéltár, 1848/49-es gyűjtemény. 15/245.
- ⁴ Hadtörténelmi Levéltár, 1848/49-es gyűjtemény. 15/245/a
- ⁵ A vály-völgyi történekről Bodon Ábrahám felesége számol be, férjéhez intézett, február 18-ai keltezésű levelében. In: B. Kovács (szerk.) 1989. 209–210. A tornaljai ütközetet Gaál (1999) ismerteti.
- ⁶ A sebesült nemzetőrrel, a pelsőci Hancsuszki / Hancsovsky Andrásról a későbbiekben még többször szó esik.
- ⁷ Közlöny, 1849. március 25. 62. szám. 222. Rövidítve közli: Rapant 1958. 72–73.
- ⁸ Magyar Országos Levéltár (a továbbiakban MOL) Eredeti fogalmazvány. H 2. Miniszterelnökség, Országos Honvédelmi Bizottmány és Kormányzóelnökség iratai (a továbbiakban OHB) 1849: 2955. Közli: Kossuth Lajos összes munkái XIV. 593. Latinák Rudolf visszaemlékezésében „négy, vászonnal megrakott nagy tót szekeret” említ. Latinák 2008. 75.
- ⁹ Részletesen lásd Hermann 2001. 233–236., Kovács 2009.
- ¹⁰ MOL Filmtára C 1518. doboz. Gömör–Kishont vármegye Közgyűlési jegyzőkönyve 1849. 35–60. A jegyzőkönyvből itt és a továbbiakban csak a témához kapcsolódó pontokat közöljük.
- ¹¹ Lásd az 5. jegyzetet!
- ¹² Eredeti tisztázat. MOL OHB 1849:3164. Kisebb eltérésekkel közli a Közlöny, 1849. március 13. 51. szám 177., Rapant 1958. 121–122., Szemere 1990. 414–415.
- ¹³ Felhívás a Felsőmagyarországi védseregére nézve. Miskolc, 1849. március 16. Nyomtatvány. MOL OHB 1849:3544. Megjelent a Közlöny 1849. március 23-i számában. Közli: Szemere Bertalan 1990. 423–425. Szemere Bertalan e napon az OHB-nak írt jelentésében egyebek között a következőket írja: „A gömöri aggodalmak megszüntetésére és az abaúji polgári hatóság támaszául a pesti gerillacsapatot és a szabolcsi lovasságot ama két megyébe küldtem.” Szemere Bertalan 1990. 426.
- ¹⁴ Eredeti tisztázat. MOL OHB 1849:3584. Közli: Rapant 1958. 171., Szemere 1990. 430. Meg kell azonban jegyezni, hogy 1849. május 1-én Kossuth Lajos Debrecenben kiadott nyílt rendeletével Szentiványi Károly gömöri főispánt erdélyi teljhatalmú országos biztossá nevezte ki. MOL OHB. 1849:6485. Közli: Barta 1955. 176–177.
- ¹⁵ MOL Filmtára C 1518. doboz. Gömör–Kishont vármegye Közgyűlési jegyzőkönyve 1849. 63–82.
- ¹⁶ MOL Filmtára C 1518. doboz. Gömör–Kishont vármegye Közgyűlési jegyzőkönyve 1849. 87–97.

¹⁷ Borovszky é. n. 566.

¹⁸ Latinák 2008. 75.

¹⁹ Latinák 2008. 73.

²⁰ Latinák 2008. 76.

IRODALOM

Barta István (sajtó alá rendezte)

1953: Kossuth Lajos összes munkái 14. kötet (Kossuth Lajos az Országos Honvédelmi Bizottság elén. 1849. január 1. – április 14.) Akadémiai Kiadó, Budapest

1955: Kossuth Lajos összes munkái 15. kötet (Kossuth Lajos Kormányzóelnöki iratai. 1849. április 15. – augusztus 15.) Akadémiai Kiadó, Budapest

Borovszky Samu (szerk.)

é. n. (1904): Magyarország vármegyéi és városai. Gömör–Kishont vármegye. Budapest

B. Kovács István (szerk.)

1991: Válogatás Bodon Ábrahám és felesége levelezéséből. In: Vály-völgy. 195–210. Pozsony–Rimaszombat–Felsővály

Gaál Imre

1999: A tornaljai ütközet. In: A Gömör–Kishonti Múzeumegyesület Évkönyve (1995–1997). II. évf. 104–111.

Hermann Róbert

2001: 1848–1849 A szabadságharc hadtörténete. Korona Kiadó, Budapest

Hermann Róbert (szerk.)

é. n.: 1848–1849. A forradalom és szabadságharc képes története. Tóth Könyvkereskedés és Kiadó, Debrecen

Kardos László

1998: A murányi csata 1849. február 26. In.: Az 1848–49. évi magyar forradalom és szabadságharc emléke Felső-Gömörben. A 150-ik évforduló tiszteletére összeállította Kardos László. Pelsőc-Rozsnyó, 8–11.

Kovács Tibor

2009: Csata Gömörben. 1849. február In: Gömöri Hírlap, Rimaszombat

Latinák Rudolf

2008: Visszaemlékezéseim (részlet) Gömörország, IX. évf. 1. sz., 70–76.

Rapant, Daniel

1958: Slovenské povstanie roku 1848–49. III. 3. köt. Vydavateľstvo Slovenskej Akadémie Vied, Bratislava

Szemere Bertalan

1990: Politikai jellemrajzok a magyar szabadságharcból. Okmánytár. (Sajtó alá rendezte, a bevezetőt írta, az okmánytárat, a jegyzeteket és a mutatókat összeállította Hermann Róbert és Pelyach István.) Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest.

Szlovák felkelők tábora

Filep Tamás Gusztáv Szlovenszko, tótok, alföldszéli magyarok

Adalék a szlovákiai magyar önazonosítás történetéhez

Nemrégiben kaptam meg **Liszka József** naplófeljegyzéseinek két kötetét, s már az első átpörgetés során sok inspiráló – részben persze hasznos vitára ingerlő – passzusra lapoztam rá benne. Az egészről – módszeresebb olvasás után – éppen egy olvasó naplóban lehetne méltó módon beszámolni; talán erre is sort keríthetek majd. A második kötet – *Úton lenni... Egy néprajzkutató töprengései (Napló-jegyzetek: 1996–2000)* – egyik főjegyzéséhez azonban már most van hozzáfűznivalóm, pontosabban az idézendő passzus alkalmat ad arra, hogy némi eszmetörténeti adalékkal egészíthessem ki az eddigi gyér identitástörténeti kutatások eredményeit. 1997. február 6-án (52–53. oldal) többek között ezt vetette papírra Liszka a **Szöke Edit** és az én gondozásomban 1996-ban megjelent *Tölgyerdőre épült város. Felföldi tájak, városok című könyvről*: „A »szlovenszkoiságot«, a »felvidéki szellemet« keresem benne, de nemigen találom. Az összeállítók, s főleg az utószóíró **Filep Tamás Gusztáv** gondosan kerüli a Szlovákia kifejezést; vele szemben inkább a történetibb csengésű Felföldet helyezve előnybe.” (Liszka egyébként magát a könyvet, ha jól következtetek a jegyzetből, fontosnak tartotta, például ezt írta róla: „Nyelvek, kultúrák, mentalitások kavalkádja e kötet, s éppen e sokszínűségében lenyűgöző.”)

Nos, én úgy emlékeztem, hogy nem kerültem a Szlovákia kifejezést: föl sem merült bennem, hogy a két világháború közötti korszakról szólva használjam. Amit kerültem, az inkább a „Felvidék”, ehelyett szerepel a könyvben a „Felföld”. Mégpedig nem a többségi, azaz szlovák „érzékenység”-et kimérendő, hanem azért, mert abban az időben úgy tűnt föl, s a szakirodalomból is arra következtettem, hogy a Felföld valóban „történetibb csengésű”, a Felvidék ahhoz viszonyítva ahistorikus, utólagos képződmény.¹ Később **Püspöki Nagy Péterrel** beszélgettem erről, s ő cáfolta ezt a véleményt. Ha jól emlékszem, azt állította, hogy (legalább) őt olyan táj, illetve kistáj volt a történelmi Magyarországon, amelyet a középkorban vagy a kora újkorban Felvidéknek neveztek. Ez még persze nem bizonyítja azt, hogy éppen a mai Szlovákia területének vonatkozásában volna helyes ez a névhasználat (egyébként ő sem emellett érvelt). Tudjuk, hogy a mai Dél-Szlovákiában, például a Kisalföld peremvidékén élő magyarok régen nem tekintették magukat felvidékieknek, s azt is, hogy a második világháború alatt az első Szlovák Köztársaságban maradt magyar kisebbség képviselői, amikor a visszatérteket Magyarországon felvidékiekként emlegették, többször emlékeztettek a névhasználat szakszerűtlen voltára, a név ugyanis szerintük őket, a hegyvidékieket illette volna meg.

Amikor most kézbe vettem a hivatkozott, 1996-os könyvet, *A tölgyerdőre épült várost*, az általam írt utószó új olvasata emlékeimet – és Liszka naplóbejegyzését – csak részben

igazolta: bizony szerepel ott Szlovákia is. Ez (amellett, hogy felváltva utaltam az 1938 előtti, illetve az 1944/45 utáni állapotokra, illetve az egész kisebbségtörténeti periódusra) tanúskodhat akkori figyelmetlenségemről is, de inkább arról – ami különben bizonyos –, hogy a névhasználatban nem törekedtem végletességre, illetve kizárólagosságra. Ugyanis függetlenül attól, hogy például én mit tartok helyesnek, a területet meg kell nevezni valahogyan, s bármelyik név alkalmas lehet, amelyet valamiféle közmegegyezés szentesít, s amelynek használatát nem zárja ki súlyosabb argumentum. Általában igaz az, amit **Szász Zoltán** írt erről valamikor a múlt század húszas éveiben: „*Szavak ügyében a közhasználat dönt.*” Viszont az is nyilvánvaló, hogy logikailag egyik név sem kielégítő, mindegyik ellen szólnak érvek. Én tehát ma is a Felföldet használom a legszívesebben. Az első Csehszlovák Köztársaság szlovákiai részére viszont kizárólag (vagy szinte kizárólag) a Szlovenszko elnevezést alkalmaztam és alkalmazom, noha 1938 elején ennek a névhasználatnak a jogosságát is vitatni kezdték. E jegyzetem tárgya éppen a névváltozás folyamata, illetve argumentációja, nem egyszerűen filológiai fontoskodásból: ennek kapcsán szó esett, amint majd látni fogjuk, a szlovenszko magyar kisebbség önidentifikálásáról is.

1918/1919-től a csehszlovákiai magyarság körében tehát kizárólag a Szlovenszko név volt használatban, jelentős művekben, esszékben, tanulmányokban, **Peéry Rezső**, **Szvatkó Pál** és mások írásaiban ez jelent meg, és ez öröklődött át általuk. Ma, visszanezve arra a korszakra, még mindig érzékelhető a név aurája (legalábbis érzékeli az, aki belemélyed a húszas-harmincas évek sajtójába). Elismerte ennek az aurának a létét **Borsody István** is, aki az új évezredben talán egyedül emlegette a névváltoztatás körülményeit, **Beneš**ről szóló 1943-as könyve új, 2001-es kiadásában: „*Ami a neveket illeti, személyesen fájjalom a Szlovenszko név kihalását nyelvünkől – személyesen azért, mert 1938 tavaszán a Prágai Magyar Hírlap hasábjain én kezdeményeztem, hogy a szlovák szeparatizmus érdekében, amit akkor támogattunk, a Szlovenszko nevet a politikailag nyomatékosabb Szlovákiára változtassuk. Lehet, hogy akkor igazam volt. De sikerem nyelvtani következménye mindenesetre nem tetszik. Ma azt ajánlanám: tartsuk meg a Szlovákia szót politikai értelmében, de őrizzük meg a szépen szóló Szlovenszko nevet is földrajzi értelemben. Szlovákia az állam, Szlovenszko a vidék.*”²

Borsody hat évtized távlatából vagy nem emlékszik pontosan, vagy az idézetbe olyan, nem említett háttérinformáció is bele van kódolva, amelynek másutt nincs írásos nyoma, pontosabban nyomtatott megnyilvánulása. Az sem kizárt, a passzusra mindkettő igaz. Nem világos, miért lett volna „*politikailag nyomatékosabb*” a Szlová-

kia használata, már csak azért sem, mert a probléma a magyarok nyelvére korlátozódik, s az új név éppen eltér a szlovákok által használt formától. Az is vitathatatlan, hogy a váltás melletti agitáció nem 1938 tavaszán kezdődött, hanem az év januárjában, és ami fontosabb: az ezzel kapcsolatos írásokból nem derül ki, hogy a Szlovákia név használatának – alkalmazása kezdetének idejét tehát szinte napra azonosíthatjuk – politikai indítéka lett volna. Az első ezzel kapcsolatos közlemény *k i z á r ó l a g* nyelvészeti érveket hoz elő. Szerzője nem Borsody, hanem **Nagy Vilmos** kárpátaljai diák (kiléte, nevén kívül, nem írásából, hanem Borsody később idézendő cikkéből derül ki). Az írás a **Szvatkó Pál** szerkesztette *Új Szellem* 1938. évi 2., január 15-i dátumozású számában jelent meg, a *Szabad Szó fő-, Levelek a szerkesztőhöz* alcímű rovatban, s ehhez kapcsolódott másnap Borsody a *Prágai Magyar Hírlap*-ba írt glosszájával. Nagy Vilmos közleményét egészében, szó szerint, de – miként az itt szereplő további forrásokat is – mai helyesírásunk irányelveinek megfelelő átírásban és központosítással idézem:

„A csehszlovákiai magyarság ezer más problémája között is szükséges megemlíteni, mint kisebbségi fölültelességünkre olyannyira jellemző tünetet, a »Szlovenszkó« elnevezés beidegzett használatát, mely a megszokáson és fölültelességen kívül semmi egyébbel meg nem indokolható. Ha egyszer szükségesnek látjuk, hogy anyanyelvünk fokozatos magyartalanodása ellen védekezzünk, és ne hozzunk be fölöslegesen idegen szavakat a nyelvbe, akkor szótárunkból a leggyakrabban leírt »Szlovenszkó« szót törölnünk kell.

A Československo összetélt Csehszlovákiára magyarítjuk, ha pedig az összetétel második szavát külön használjuk, nem használjuk a magától értetődő Szlovákia elnevezést, hanem magyar helyesírással »Szlovenszkó«-t írunk. Ebben nincs semmi megokoltság, a következtelenség pedig nyilvánvaló. A németek az államra a Tschechoslovakei összetélt, »Szlovenszkó«-ra a Slovakei elnevezést használják. (Ugyan kinek jutna eszébe németül beszélés közben Slovakei helyett Slovenskót mondani?) Szintúgy a franciában az összetétel Tchecoslovaquie, Szlovenszkó: La Slovaquie, angolul: Czechoslovakia – Slovakia, olaszul Cecoslovacchia – Slovacchia, lengyelül Czechosłowacja – Słowacja, de bármelyik európai nyelvet is vesszük, mindegyik következetes maradt önmagához, csak éppen a magyar nyelv használja szolgálai megszokottsággal a Szlovenszkó elnevezést. Joggal fölmerülhet tehát a kérdés, hogy amit Európa minden nyelve megtehet, miért ne tehetné meg éppen a magyar nyelv, amelyet ez a kérdés éppen legközelebről érint?

Vagy pedig az előbbi alapon miért nem írunk Csehország helyett »Csechi«-t, vagy Szilézia helyett »Szeleszkó«-t stb.?

Ha tehát nyelvtisztaságról van szó, kezdjük mindjárt kisebbségi életünk alfájával, és Szlovenszkó helyett a magától értetődő Szlovákia elnevezést használjuk.”³

Az Új Szellem hivatkozott számát követő napon jelent

meg tehát Borsody glosszája a PMH-ban. Ő s z i n t é n a nyelvtisztasággal kapcsolatos érveket használta, a költő és publicista **Darvas Jánosra** hivatkozva, aki eredetileg filológusnak készült, s aki először írt cikket a „*kisebbségi zargonról*”, „*magyar nyelvünk elváltozásairól*”. Darvas hívta föl a figyelmet arra, hogy a magyar nyelv is kisebbségbe került Csehszlovákiában, s hogy a „*szláv hatás*” a katonák, diákok, „*hivatallal érintkező*” emberek révén egyre erőteljesebben érvényesül a közösség nyelvében. Borsody szerint Darvas írt először arról is, hogy a „*Kárpátok déli lejtőin*” és a Szerémségben élő szlávokat a magyarok ezer éven át tótnak nevezték, míg „*1918-ban jött egy miniszter, aki sértesnek minősítette az ezeréves »tót« szó használatát, és elrendelte, hogy a magyar nyelvhasználatból töröltessek*”, illetve, hogy a Tótország elnevezés több száz éve használt történelmi terminus volt már, amikor a szlovákok önmaguk jelölésére a „szlovák” nevet használatba vették. „*Nyelvtörténeti kuriózum ez: szókölcsönzés idegen nyelvből miniszteri rendeletre*” – írja Borsody; látszik hát, hogy a Szlovenszkó-Szlovákia vita elválaszthatatlan a „tót” terminus használata jogos vagy jogtalan voltának megítélésétől.

A következőkben Borsody utal budapesti professzorával, **Székfű Gyulával** folytatott korábbi „vitájára”. A cikkíró, Szlovenszkón (ráadásul – bár ezt itt nem említi – urbánus közegben) nevelődve, a szlovák név mellett tette le a voksát; Székfű ezzel szemben nagyjából affélével érvelt, mint Darvas, kiegészítve azzal, hogy a magyar nép a főt említett terminust sohasem „sértő szándékkal” használta. A cikk közzlése idején már maga Borsody is, aki, mint írja, közben megismerte a nép fogalomhasználatát – „*hallottam, mily szép emberi természetességgel nevezi »tót«-nak a szlovákokat, akárcsak »angliusnak« az angolt*” –, a történeti elnevezést tartotta helyesnek: „*Valami rút félreértés okozhatta csak, hogy ez a szóvita egyáltalán felmerülhetett magyarok és szlovákok közt – s annyira elfajult, hogy miniszteri rendeletnek kellett közbelépni.*” A Borsody–Székfű-vita kiterjedt a Szlovenszkó-Szlovákia nevek használatára is. A professzor a Szlovenszkót sem szívesen használta, a „szlovenszkóit” pedig egyáltalán nem, mindig „szlovákiait” mondott helyette. Néhány nappal Nagy Vilmos cikkének megjelenése előtt Borsody (ék) „szűkebb körében” ismét fölmerült e kérdés, s mint a glosszában olvassuk, a jelenlevők maguk sem értették a névképzés következtelenségét: vagy a Csehszlovenszkó/Szlovenszkó, vagy a Csehszlovákia/Szlovákia párok volnának helyesek, s „magyar fülünknek” az utóbbi tűnik föl megszokottabbnak, „*Anglia, Portugália, Dánia, Albánia és még egy csomó »-ia«*” mintájára. „Végszóra” jött Nagy Vilmos cikke a maga nyelvi adataival, s ugyanazzal a logikával, amiből Borsody társasága is kiindult. „*Senkinek se lehet kifogása az ellen, ha helyesebbé tisztítjuk nyelvünket: márpedig minden magyar fül első összehasonlításra megállapíthatja, hogy »Szlovákia« magyarosabb, mint »Szlovenszkó« – eltekintve az egészen zagyva »rendtől«, hogy Csehszlovákia magyarul van, de Szlovákia már (vagy még) nem... Nagy Vilmos*

levele és a mi szinte egyidejű töprengésünk végül pedig azt bizonyítja, hogy nem erőszakos »nyelvújításról« van szó, hanem olyasvalami kimondásáról, ami valószínűleg sokakat foglalkoztatott már a múltban és foglalkoztat a jelenben is.” Végül is hasonló történik itt, mint a sportnyelv magyarításával, az „öttusa”, a „jégkorongmérkőzés” és a „sarokrúgás” használatba állításával. Még logikusabb, ha magyarrá teszik a szülőföld nevét.⁴

Az Új Szellem következő, 3., február 1-jén megjelent számában újabb olvasói levelet találunk e témában a *Szabad Szó* rovatban.⁵ A „vita” egyébként innen kezdve akadémikus – a Prágai Magyar Hírlap néhány nappal a lap belső munkatársaként dolgozó Borsody cikkének megjelenése után következetesen az újonnan népszerűsített formulát kezdi használni. (Ráadásul ez az az időszak, amikor több régen érlelődő kérdés jelenik meg az Új Szellemben, fontosabbnak tekintett kérdések válnak időszerűvé – például ezekben a hónapokban pedzegeti Szvatkó, s nyomában mások is az autonómia svájci mintáját, illetve csehszlovákiai alkalmazásának szükségességét.) P. F. azzal kezdi a Szlovenszko-Szlovákia polémiahoz kapcsolódó írását, hogy a Nagy Vilmos és Borsody által javasolt új nyelvi formát kezdetben ő is „kézenfekvőnek” találta, de aztán elgondolkodott azon, vajon miért is volna jobb a latinos forma a szlávnál, ha egyszer a szó töve is, az általa jelölt jelenség is szláv. Ő is oda lyukad ki, hogy mégis a „tót” szó használatának jogát kellene kivívni, megszabadítva azt politikai tartalmától, illetve visszaállítva az eredeti történelmi jelentést. Szükség volna valamiféle kiegyezésre, az aktuális „csehszlovák–magyar barátkozás” elmélyítésére (nyilván a kisantant államok és Magyarország közötti, később a bledi egyezményhez vezető tárgyalásokra utal), ezt segítené elő, ha a tilalom megszűnnék, „*mintegy jelül annak, hogy a történelmi demagógia helyett lassan mégiscsak átveszi a vezérszót a történelmi realizmus és elfogulatlanság, ami nélkül – kell-e bővebben indokolni? – mély s a lelkekig ható barátságot semmiféle politikai bűvészkedés nem tud elővarázsolni*”. A terület új magyar nevét bizonyára a „tót” szóból képeznék, de erre sem ő, sem az ugyanebből kiinduló – majd másféle névképzés mellett agitáló – következő hozzászóló, **Zombory György** nem tesz konkrét javaslatot. (A másnapi, február 2-i Prágai Magyar Hírlap, mely 7. oldalán, aktuális kulturális eseményekről beszámolva az Új Szellem friss számáról is ír, P. F. gondolatmenetéből azt a következtetést vonta le, hogy a levélíró a „Szlovák föld” elnevezést találná megfelelőnek.) Visszatérve „Szlovákiára”: ha latinizálnák a szláv jelentésű szót, ez visszautalna ugyan a letűnt időkre, a „történelmi kapcsolatokra”, ám a nyelv megtisztulását aligha szolgálná. E téren régóta két elképzelés küzd egymással: azok, akik túlzottnak tartották a germán hatást, latinizálni akarták a nyelvet, akiknek viszont a latinból volt elégük, germanizálni. A régi magyarság a *Corpus Jurison* „csiszolódott”, innen a túlzott latin hatás; az ennek hadat üzenő **Kazinczyék** viszont „*annyi német hatást szívtak föl, hogy három-négy filológusnemzedéknek egyéb munkája sem volt, mint*

harcolni a germanizmusok ellen”. Ezért tértek vissza az archaizálódott latinhoz. P. F. Borsodyék szempontját felszínesnek találja, s a gyakorlati megfontolást ajánlja helyette: az átvett, „*s főleg idegen tájsajátosságokra vagy történelmi s földrajzi fogalmakra vonatkozó*” terminusokat, magyar vagy szervesült szó híján, illetve ha azok tiltólistán vannak, használjuk eredeti formájukban. A „tót” terminus és környezete történelmi tudatunk integráns része. Ha valóban volna, mint a demagógia állítja, „*megbélyegző mellékszengzete*”, akkor – „*mint emléket mindazoknak a sérelmeknek, amiket a velünk évszázados sorsközösségben élő derék és nemes nép tőlünk elszenvedett*” – valóban ki kellene iktatni a használatból. De ilyen sértő szándék nem munkált az alkalmazásában. Mindenki tudja, hogy a szlovákságnak a múltban voltak sérelmei, de ez a régi magyar társadalom mindegyik összetevőjére igaz: elszenvedett ilyeneket a nemesség a központi hatalom, a parasztság pedig a nemesség részéről; a protestánsok a katolikusoktól, a katolikusok az erdélyi reformációtól, „*s így tovább véges-végig a rendi s később a liberális Magyarország valamennyi társadalmi, vallási és nemzetiségi rétegén*”, amint ez már az emberi természetből következik. Gyűlölet és gyarlóság azonban legyőzhető. E ponton aztán P. F., annak megjegyzése után, hogy történelmileg összeforrott nemzetek „*történelmi tudatából amúgy sem lehet kiküszöbölni patinás kifejezéseket*”, visszatér az eredeti kérdésre: ha a Szlovenszko nevet a föntiekben megindokoltan semmivel sem jobb Szlovákiára cserélnék, azok érvelését támasztanák alá, akik a „tót” kifejezést „*mindörökké ki akarják parancsolni a magyar nyelvől*”.

A cikk utolsó bekezdésében a szerző Borsody glosz-szájának egyik olyan mellékmotívuma felé vág, amely analógiásan a névváltoztatás mellett hozott föl érveket. P. F. szerint ugyanis „*A magyar beszéd nem azzal a »szép emberi természetességgel« nevezi tótnak a szlovákokot, akárcsak angliusnak az angolt*». *A magyar nem nevezi »szép emberi természetességgel« angliusnak az angolt, mint ahogy nem nevezi burkusnak a németet*”. Ezeket a „latinizált” formákat **Gvadányiék** találták ki, az ő nyelvükből szállt alá, és komikumot tükröznek, gúnyt rejtenek magukban, méghozzá nemcsak az angolokkal szemben, hanem a magyarok iránt is. E gúny éle „*általában a nép ellen irányul, s [a] magyar nép ellen elsősorban. Annak az ellenszenves münépiességnek a nyelve ez, melynek politikai célzatossága nagyon is közismert. A magyar a mi németjeinket sváboknak nevezte s a szlovákokat tótoknak, de ez a népi valóság nyelve volt, s nem az irodalmi vagy színpadi komikumé, mint az anglius vagy a burkus*”. Ez az utóbbi kettő a Göre Gábor féle „*komikai trivialitás*” származéka. (Abban, hogy a vitatott szavak valóban Gvadányiékétől származtak volna, úgy látom, a nyelvtörténet nem ad igazat P. F.-nek. Elterjedésük más kérdés – nem kizárt, hogy van igazság abban, amit a levél írója erről mond.)

Borsody nem válaszolt az idézett cikkekre sem az Új Szellemben, sem a Prágai Magyar Hírlapban, az új névváltozat terjedésének szempontjából, mint volt róla szó, ennek nem

volt tétje. Megjelent azonban még egy, az említett előzményekhez kapcsolódó hozzászólás; ez a magyar egyetemisták mozgalmának aktív tagjától, **Zombory Györgytől** származott, aki cikke írása idején valószínűleg nem ismerhette még P. F. véleményét. Zombory írása az Új Szellem 4., február 15-i számában jelent meg, írója szintén utal a „visszhangra”, melyet Nagy Vilmos írása keltett Szlovenszkón, illetve a javaslat népszerűsödésére. A kérdés, amit Nagy fölvetett, szerinte érdekes, de a megoldása nem jó. A „Szlovákia” szerinte is ugyanolyan magyartalan, átvett szó, mint az, ami helyett alkalmazni kívánják, a nyelvtisztaság ügyét tehát nem szolgálja; „*Különösen melléknévi alakját véve figyelembe háborodik fel ellene nyelvérzékünk*”. Azt, hogy új nyelvi formát fog javasolni – ha nem is a terület, de az azon élő magyar kisebbség megnevezésére –, már cikkének idézőjelbe tett címéből kiderül: „*Alföldszéli magyarok*”. Zombory is azt a szót tartaná helyesnek a terület megnevezésére, amelyiknek használatát tiltja a törvény, és a „tót” szót ő sem tartja pejoratívnak. Maradjon csak a „Szlovenszkó”, a melléknévi alakot viszont le kell cserélni. Zombory itt közvetetten a nyelvhasználat egy másik sajátosságára is utal. Valószínű, hogy a csehszlovákiai magyarságot ekkor sokan egyszerűen szlovenszkóinak nevezték, ami legalábbis fogalmi szinten nem fedte a kárpátjaiakat, amint ezt képviselőik szavá is tették. Ugyanebben a számban lehetett olvasni Nagy Vilmos új, a csehszlovákiai magyarság e két ága közötti eltérésekről szóló írását.⁶ Zombory olyan nevet keresett, amely mindkét csoportra vonatkozik, a nyelvben megjelenő felosztás ugyanis szerinte gyöngíti az összetartozás érzését.

„A »szudétánémet« elnevezéshez hasonló kifejezést kell találnunk, mert:

1. *kidomborítaná összetartozásunkat,*
2. *nemzeti szempontból felmérhetetlen propagandaerőt jelentene,*
3. *a nemzet egységeit nem politikai, hanem kulturális határok választják el természetesen egymástól. Azaz erőszak és belső ellentét nélkül csakis a néptérnek megfelelően különíthetők csoportegységekre,*
4. *magunk alkotta szavunk nyelvi szempontból tökéletes, helyes magyar szó lehet.”*

Valószínűleg Zombory is egy szűkebb baráti közösségre utal, amikor azt írja, hogy „*sokat gondolkodtak*” az alkalmas néven, így számításba kerültek a következők: „*dunamenti*”, „*hegyaljai*”, „*dunáninenni*”. A legjobb elnevezést „*most*” Zombory egyik fiatal tanár barátja találta meg; ez volna az „*alföldszéli*” (magyarok), mely „*minden szempontból*” megfelel:

- „*1. tisztán etnikai elnevezés, benne van az, hogy mi a nagy magyar néptér része vagyunk,*
2. *összefoglalóan adja a csehszlovákiai magyarságot,*
3. *a szó a magyar népnyelv szellemében készült,*
4. *az elnevezés élményt jelent a szülőfölddel (anya-földdel), és így alkalmas a szülőföldszeretet elmélyítésére.”⁷*

Az új név aztán egy rövid időre – és egy szűk körben – forgalomban is maradt. Ez szerepelt ugyanis abban a nemzedéki vallomásban, amelynek létrejöttében szintén Zomboryé

lehetett a fő érdem. Az egyetemi ifjúság új generációjának ezekben a hetekben megjelent programfüzete⁸ az „*alföldszéli*” fiatalok szellemi alapjait keresi. Ezt a programot tudomásunk szerint eddig nem vizsgálták meg tüzetesebben. Ennek oka lehet az is, hogy első ránézésre sok, úgymond „*jobboldali*” reformkonzervatív ősre támaszkodik – **Ady, Bartók, Kodály és Kovács Imre** mellett például **Széchenyire, Prohászka Lajosra, Szekfű Gyulára, Makkai Sándorra**, sőt **Prohászka Ottokárra** és **Farkas Gyulára** is hivatkozik a követendő példák között –, de az is, hogy a program alkotóiból nem vált szlovenszkói/szlovákiai magyar nemzedék. Néhány héten belül az Anschluss teremtett új helyzetet a Kárpát-medencében, sőt, az egész világpolitikában, összefoglalóan pedig megtörtént az első bécsi döntés. Azt követően aztán a „*visszatért*” magyarok még természetesebben alkalmazták a Szlovákia változatot, amely a magyarországi sajtóban használatos volt. A „*tót*” nép-, pontosabban nemzetnév használatának problematikus voltára viszont nyomatékosan figyelmeztetett a „*neokatolikus*” fiatalok nagy tekintéllyel bíró tanítómestere, **Pfeiffer Miklós** kassai kanonok. Ő 1942-ben külön füzetet adott közre a magyarországi nemzetiségekkel szemben követendő eljárásról (*A katolikus egyház és a hazai nemzetiségek. Elhangzott a debreceni nemzetiségi előadássorozaton 1942. augusztus 12-én*), egyik cikkében pedig kimondottan a vitatott nevet is tárgyalta, pontosabban, annak a közhasználatból való kiiktatását javasolta, noha az szerinte sem sértő:

„*Kezdjük az e l n e v e z é s e l. Nem vitatom, hogy a s z l o v á k n a k régi hagyományos neve magyarul az volt, hogy: tót. Nem vitatom, hogy ez a nyelvtörténeti múlttal bíró elnevezés. Nem vitatom, hogy ezzel szemben a »szlovák« szó új keletű. Tehát a nyelvtörténeti szentesítést és patinát nélkülözi. Ez nyelvészeti és nyelvtörténeti ügy. Ezzel foglalkozzanak a szakkörök maguk közt. Én az életet, a gyakorlati életet nézem. Nézem továbbá a helyesen felfogott, tehát nem csupán területileg, hanem lélektanilag vett Szent István-i küldetést. Ezen szempontból pedig egyet tudok. Tudom azt, hogy az öntudatos szlovák a »tót« elnevezésben sértést lát. Hivatkozik ebben a régi »a tót nem ember« szerencsétlen mondásra és hasonlókra. Túloz-e ebbeli érzékenységében vagy nem: ezt nem vitatom. Tudom, hogy a »tót« szónak előtte bántó hangzása van. Tehát e szó használatát gondosan mellőzöm. Helyette mindig a »szlovák«-ot használom. Teszem ezt nem csupán az irántuk való emberi előzékenységből. Teszem legalábbis ugyanennyire helyesen felfogott magyar és Szent István-i szemszögből is.”⁹*

Elméletileg ez volt az első kisebbségi korszakát átélő közösség szellemi elitjének a kérdésre adott végső, etikai szempontból is megalapozott válasza.

Végül még egy kiegészítést kell tennem: pusztán az idézett 1938-as álláspontok ismeretében azt gondolhatnánk, hogy a „*tót*” szónak efféle értelmezése az úgynevezett „*nemzeti*”, tehát mai, elhibázott tipológiánk szerint általában a jobboldalhoz sorolt személyiségekre jellemző. Arra, hogy ez sem így van, idézem az 1918-as októberisták példáját. Az „*őszirózsás forradalom*” idején a polgári radikálisok, a szlovák igé-

nyeket is kielégíteni szándékozó **Jászi Oszkár**ék hivatalos iratban is a „tót” elnevezést használták, mint ahogy **Milan Hodža** fogalomkészletében is szerepelt a szó. Ugyanakkor az „oláh” Jásziéknál sehol sem található, sőt, már Tisza is a románokkal akart tárgyalni – már a háború előtt is. Az köztudott volt, hogy a románok sérelmezik a rájuk vonatkozó történeti elnevezést (amelynek használatában eredetileg szintén nem volt és nem is lehetett sértő szándék) – a szlovákok korabeli neve viszont az érdekeltekből (leszámítva esetleg az ideológusokat) nem váltott ki indulatokat. Jásziék *Huszádik század* című folyóiratának utódlapjában, a két világháború között **Vámbéry Ruzstem**, **Varró István** és **Csécsey Imre** által szerkesztett *Századunkban* még a húszas-harmincas évek fordulóján is megjelent olyan cikk, amely a most tárgyalt szó etimológiájával és a hozzá kapcsolódó képzetekkel foglalkozott.¹⁰ Végezetül ezt az írást kivonatolom. Szerzője **Farkas Geiza**, az e csoporthoz kapcsolódó, az első világháború után Jugoszláviához csatolt birtokán élő tudós volt. Ő azt fejtegeti itt, hogy – *„Habent sua fata nomina”* – a „tót” történeti név; csak éppen valaha nem a szlovákokra vonatkozott, hanem a magyarországi és a környező országokban élő szlávokra (mint ahogy „Tótország” is *„horvát-szerb nyelvterületen fekszik”*). A „csúnya közmondást”, amely *„éppoly buta, mint embertelen”,* ő ebben a formában ismeri: *„Kása nem étel, tót nem ember”*. Ez, ha sértésként mondták, a szlávság egészére vonatkozott, beleértve mindazokat az elemeit, amelyekkel a magyarság *„háborús veszteségeit leginkább kitöltötte, melyből nemcsak jobbágyállományát, de nemességét, sőt főúri rendjét is egyre kiegészítette”*. Farkas ifjúkorában a közmondást ritkán használták, általában *„az ország mindenféle duhaj tréfálkozótól”* lehetett hallani, *„nemzetiségi különbség nélkül”,* s ekkor a szlovákokra, *„vagy csak felvidéki származású emberre”* vonatkoztatták. A cikk írása idején pedig már csak azok használják – nyilván nem magyarok –, akik a magyarok *„gőgös barbárságának”,* *„nemzeti gyűlölködésének”* bizonyítékként hányják a szemünkre. Így aztán az *„a legduhajabb magyarnak is ajkára fagyott”*. Nemcsak a „tót” szóra, hanem a közmondásra is érvényes tehát, hogy nem csak a szlovákokat illették vele, és nem is csak a magyarok használták. De ráadásul nem is származást, etnikai eredetet jelöl, hanem valószínűleg osztályjelleget; kialakulása föltehetően a szlovák *„mezőgazdasági vándormunkával”* függ össze. Kiöltői gyaníthatóan azok a jobbágybérlelők lehettek, akiknek a szlovák munkaerő *„az övéinél még kisebb igényei miatt”* konkurenciát jelentett, így kizárólag a vándormunkásokra vonatkozott. A *„rút szólásmódot”* tehát a magyar bérlelőktől vehették át a birtokosok – noha csak örülhettek annak, *„hogy a »nem emberek« kásával is megelégszenek és nem követelnek hozzá pecsenyét, vagy legalább szalonnát”* –, ugyanis azzal az igénytelenséggel, amit a kásával szimbolizálnak, *„más megjelenés- és modorbéli alsóbbrendűségek is járnak”*. A vándormunkások megítélése egyébként nem magyarországi sajátosság; ugyanígy becsülik meg a porosz nagybirtokokon dolgozó lengyeleket, vagy az amerikai farmokon dolgozó európaiakat. A francia parasztok *„vörösbelűeknek”*

nevezik a belgiumi szezonmunkásokat, a sok krumpli miatt, amelyet megesznek, s amelytől *„a disznó is belgyulladást kapna”*. Azt, hogy a mondás az osztálygóg *„vagy osztályföltés”* tükré, Farkas az etnikailag kevert vidékek *„szójárá-sából”* magyarázza: a m a g y a r, a t ó t, a s v á b *„közlebbi meghatározás nélkül”* *„egy az illető nemzetiséghez tartozó, ennek nyelvét beszélő, ennek viseletében járó, ennek templomát látogató mezőgazdasági munkást vagy kisgazdát jelentett”*. De miért jelenik meg a nyelvben a kisigényűség megvetése, lenézése? Farkas szerint azért, mert a szerénység olyan *„hamupipóke-erény”,* *„melyet az emberek legtöbbször követelnek másoktól, de azután legkevésbé jutalmaznak meg”*.

JEGYZETEK

¹ Ez a könyvben tételesen is szerepel, ilyenformán: „Magyarázatra szorul a kötet alcíme: a Felföld fogalmát nem a lehetséges averziók hatás-talanításának illúziójában használjuk a közismertebb Felvidék helyett, hanem azért, mert ez a történetibb fogalom, ez jelenik meg már Bornemisza Péter versében is, s mert a Felvidék fogalma csak utólag terjedt ki a hegyvidékről egész Szlovákia területére. S a könyvben található is erre vonatkozó utalás – amelynek nem áll módunkban ellentmondani, bár magunk a másik elnevezést is alkalmazzuk.” Filep – Szőke 1996, 207. Bornemisza, ha nem tévedek, Felföldként a török szandzsákok fölötti egész északi sávot jelöli meg, amiként Gárdonyi is az Egri csillagokban.

² B. I.: Utószó. In: Borsody 2001. CCXLI.

³ Nagy 1938a. 11.

⁴ Borsody 1938. 8.

⁵ P. F. 1938. 9. A szignó lehet például Paál Ferencé, ő szerzője volt a lapnak.

⁶ Nagy 1938b. 7.

⁷ Zombory 1938a. 9.

⁸ Zombory 1938b.

⁹ Pfeiffer 1942. 133.

¹⁰ Farkas 1930. 415–416.

IRODALOM

Borsody István

1938: Szlovákia. Prágai Magyar Hírlap, 1938. január 16.

2001: Beneš. [Az 1943-ban a budapesti Athenaeumnál megjelent könyv hasonmás kiadása.] Savaria University Press, Szombathely

Farkas Geiza

1930: Egy csúnya közmondás vége. Századunk

Filep Tamás Gusztáv–Szőke Edit (válogatta és összeállította)

1996: A tölgyverdőre épült város. Felföldi tájak, városok. Az utószót írta: Filep Tamás Gusztáv. Lilium Aurum, Dunaszerdahely

Nagy Vilmos

1938a: Szlovenszko-Szlovákia. Új Szellem, 2. szám, január 15.

1938b: Különbségek a kárpátaljai és a szlovákiai magyar szellemiség között. Új Szellem 4. szám, február 15.

P. F.

1938: Szlovákia? Új Szellem, 3. szám, február 1.

Pfeiffer Miklós

1942: Sebeket nem szabad felszakítani. Láthatár. Kisebbségi kultúrsemle. A külföldi magyarok és közép-európai népek szellemi életének figyelője. 6. szám

Zombory György

1938a: „Alföldszéli magyarok.” Új Szellem, 4. szám, február 15.

1938b: A fiatalság szava. A Csehszlovákiai Magyar Akadémikusok Szövetsége röpirata. (szerkesztette) Bratislava-Pozsony

Jankovics József

A csetneki mecénás, Bakos Gábor élete és végrendelete

Új adatok a csetneki templom történetéhez

Aki már megcsodálta az impozáns csetneki evangélikus templom szemképráztató gótikus–reneszánsz–barokk szakrális és művészi alkotásait, eredeti falfestményeit, síremlékeit, orgonáját és keresztelőkútját, s felfedezte a falon **Bakos Gábor** halotti címerét, s hozzá még a főoltárról is tudja, hogy az ő megrendelésére készült 1636-ban,¹ abban rögtön felébred a kíváncsiság, hogy e 17. századi gömöri nemesúrnak mi köze volt a templomon kívül még a barokk költő **Gyöngyösi István**ról is elhíresült egykori bányászvároskához?

Érdeklődése még jobban felcsigázódik, ha még arról is értesül, hogy egyéb, a templomhajóban és a kápolnában nem látható relikviákat, irodalmi és képzőművészeti alkotásokat is őriz a Bakos családról az épület. Ugyanis ezt az evangélikus templomot jelölte ki végső nyughelyéül Bakos Gábor, akinek első felesége és kislánya is itt van eltemetve, s mindhármanuk életének és halálának köbe vésett latin nyelvű sírvers állít emléket. Az epitáfium-költeményeket a Gömör múltját oly tiszteletreméltó szorgalommal, fáradhatatlanul kutató **Bartholomeidesz László** jegyezte le, és adta ki Csetnek és vidéke-monográfiájában.²

Bakos Gábor neve a kortársak között korántsem volt

Bartholomeidesz művének belső címlapja

ismeretlen, hiszen viselője Felső-Magyarország katonai elitjéhez tartozott. Fiatal korában megfordult **Bethlen Gábor** udvarában, volt füleki alkapitány, Ónod, majd később – immár **IV. Ferdinánd** oldalán – Szendrő kapitánya is. Korábban, Rákóczi híveként egyik vezetője lett a svédekkel a Habsburgok ellen szövetkező **I. Rákóczi György** vezette háborúnak. 1645-ben **Kemény János** vezetése alatt eljutottak a morvaországi Brünnig, ahol **Torstensson** svéd hadvezér csapataival egyesültek. Kemény önéletírásában többször is találkozhatunk nevével, mint harcos katonával, ám a nagy tapasztalatú katona, a későbbi fejedelem szerint nem volt igazán alkalmas hadvezető: nem sokat kockáztatott, gyakran került a csatát. Rákóczi fejedelem

A csetneki evangélikus templom

egyenesen megbízhatatlannak tartotta, embereit pedig állhatatlanoknak ítélte az erdélyi hadvezetés.³

Bakos Gábor **II. Bakos János** és **Dersfi Borbála** fiaként született 1607-ben. Lőcsén kezdte tanulmányait, majd Besztercebányára, onnan Pozsonyba ment át latin és német nyelvismerete elmélyítésének érdekében. Erdélyi kapcsolatai részint Bethlen Gábor révén, később pedig valószínűleg azáltal erősödtek meg, hogy rokonságban volt **Lorántffy Zsuzsannával**, I. Rákóczi György feleségével.

Háromszor nősült. Először **Bornemisza Mária**t vette feleségül, 1631. február 3-án a kassai Nagytemplomban, ahova **János** fiukat 1645-ben temették. Még három lányuk született: **Borbála**, akit **Máriássy Imre** vett nőül; **Mária**, ő **Vér Ferenc** házastársa lett, de hamarosan elhunyt, s 1672-ben Csetneken helyezték örök nyugalomra. Legifjabb lányuk, **Zsuzsanna** a későbbi nádor, **Wesselényi Ferenc** első fiához, **László**hoz ment nőül.

Bornemisza Mária 37 éves korában, 1651. december 10-én halt meg, s a csetneki sírboltba temették. Bakos Gábor három év özvegység után vitte házához az új asszonyt, **Dothai Pál** özvegyét, **Kökényesdi Borbálát**, akivel hét évet tölthetett együtt, s aki **Mózes**, **Éva** és **Judit** nevű gyermekeit szülte, s aki 1660. augusztus 19-én hunyt el. Ez a nap azonban kétszeres tragédiát jelentett a család életében: kisfiuk, **Mózes**, anyja halálát látván mély bánatba esett, s néhány hét múlva, 1660. szeptember 4-én követte őt a túlvilágra, s anyjával együtt tették a család nyughelyére, a csetneki evangélikus templomba, 1660. november 14-én. Éva nevű

lányuk Szatmár várában született, és ott is halt meg 10 hónapos korában; a várbéli templomban temették el. Judit lányuk ugyancsak fiatalon távozott az élők sorából.

Bakos Gábor harmadik feleségével, **Perényi Judittal** 8 nap híján 5 évig tartó házasságban élt. 1662. július 16-án holtan jött világra egy fiúgyermekük.

Bakos az evangélikus vallás erős védelmezője volt Gömör vármegyében. Bizonyára okkal idézték tőle halotti búcsúztatójában a rá jellemző, alább olvasható mondását. Mecénájáról nemcsak a csetneki evangélikus templom főoltára és az itt közölt végrendelet adatai tanúskodnak, hanem az a három művet – vitairatot, szentírás-magyarázatot és erkölcsi tanítást – tartalmazó kolligátum is, amelyet **Király Jakab** (1623–1690) fordított, illetve szerzett. Király 1652-től osgyáni, 1656-tól rozsnyói evangélikus lelkész, gömöri esperes – mely posztjáról 1669-ben elúzetett, s 1671-től Csetneken, majd a protestáns lelkészek ellen indított pozsonyi törvényszéket megúszva, több gömöri településen töltött be papi hivatalt. A Bakosnak ajánlott mű Kassán jelent meg 1654-ben, tartalmazza a *Mise-nem-mise, azaz a miséről való tudománynak ostromlása, meghamisítása és elrontása* című katolicizmus-ellenes vitairatot, melyet **Aegidius Hunniustól** fordított. Ehhez csatlakozik még egy saját szerzeményű szentírás-magyarázat, illetve egy erkölcsi tanítás, amelyben az emlékezetre méltó bibliai különlegességeket magyarázza meg. Az ajánlás felsorolja a mecénás hivatalait, saját státusát: Kálló főkapitánya, a Szabolcs vármegyében lévő hajdúságnak generálisa, a szerző fő patrónusa, egyben komája, azaz keresztapátarsa.⁴

Nem lehet véletlen, hogy éppen ezt a kötetet dedikálta neki Király Jakab. Bakos Gábor oly meggyőződéssel és buzgósággal szerette és követte vallását, hogy a felette elmondott halotti beszéd tanúsága szerint gyakran mondogatta: Ha csak két lutheránus lenne a világon, akkor ő hozzájuk csatlakozna harmadikként.

A Balassi családhoz fűződő rokonsága esetleg irodalmi olvasmányélményeihez is alapul szolgálhatott. Tudhatott **I. Balassi Bálint** (1554–1594) verseiről, akár olvashatta is őket, vagy azok egy részét. E végrendelet írásakor pedig már meggyőződhetett **II. (gróf) Balassi Bálint** (1626–1684) versszerző képességeiről – amelyek nem értek fel a Júliadalok költőjének tehetségével: gróf Balassi 1643-ban már írt verseket, s Bakos Gábor még két évtizedet élt végrendelete elkészítése után. E második, szintén mostoha sorsú Balassi Bálintról (aki **Balassi Andrásnak** és **Bakos Máriának** volt fia, s anyja a szülés után hamarosan meghalt) annak gyermekkorában is igyekezett gondoskodni Bakos: az otthonról elszökött fiú apjától kérte, hogy engedje oda hozzá, „s mindjárt az erdélyi fejedelmi úrfiak mellé vinné tanításra, és mint edes öccsének viselné gondját”.

S hogyan és mikor halt meg az 1646-os végrendelet írását követően Bakos Gábor?

Erről is Király Jakab rozsnyói lelkész temetési beszédéből értesülhetünk: a szendrői kapitányság tisztét néhány évig viselven, felment Bécsbe a császárhoz, és **Pálffy Pál** nádor közbenjárása révén elbúcsúztván uralkodójától, az osgyáni kastélyában tért pihenőre. Itt betegségeknek és minden

Bakos Gábor epitáfiuma

nyomorúságoknak alávetve, május 28-án állapota rosszabbra fordult, s Csetnekre vitette magát. Június 2-án úrvacsorával élt, s papjával a halálhoz készítette magát. Egy idő után már nem tudott beszélni, csak fohászkodott. Halála órájáig tudatánál volt, s kezével intette a szintén jelen levő másik lelkészt – aki nem lehetett más, mint a felette ugyancsak halotti búcsúztató beszédet tartó **Sinapius (Horcsicska) Dániel** –, hogy még tovább imádkozzék vele.

Végül az 1666-os év Szentiván – június – havának ötödik napján reggel négy órakor „*az ő lelkét testéből szép csendesesen és boldogul kibocsátotta*”, s világi életének 59. esztendejében, 8. hetében és 3. napján lelkét visszaadta teremtőjének. Sinapius Dániel latin gyászbeszéde 1667. október 17-én hangzott el, Bakos Gábort valószínűleg ekkor helyezték végső nyugalomra.

JEGYZETEK

¹ Galavics 1975.

² Bartholomaeides 1799.

³ Windisch 1959.

⁴ RMK 2522.

IRODALOM

Galavics Géza (szerk.)

1975: Magyarországi reneszánsz és barokk. Művészettörténeti tanulmányok. Budapest, 327–369.

Bartholomaeides, Ladislaus

1799: Memorabilia Provinciae Csetnek, Neosolii. 229–253. Genealogia et vita Gabrielis Bakos desumta ex sermone funebri per Jakobum Regium Rosnaviensem Ev. Ministrum in exequiis ejus dicto. Illetve Panegyricus, Gabrieli Bakos a Daniele Sinapio Eccl. Köviensis Pastore, anno 1667. 17. oct. Dictus.

V. Windisch Éva

1959: Kemény János önéletírása és levelei. (Válogatta, sajtó alá rendezte, a bevezető tanulmány és a jegyzeteket írta.) Budapest, 237–293.

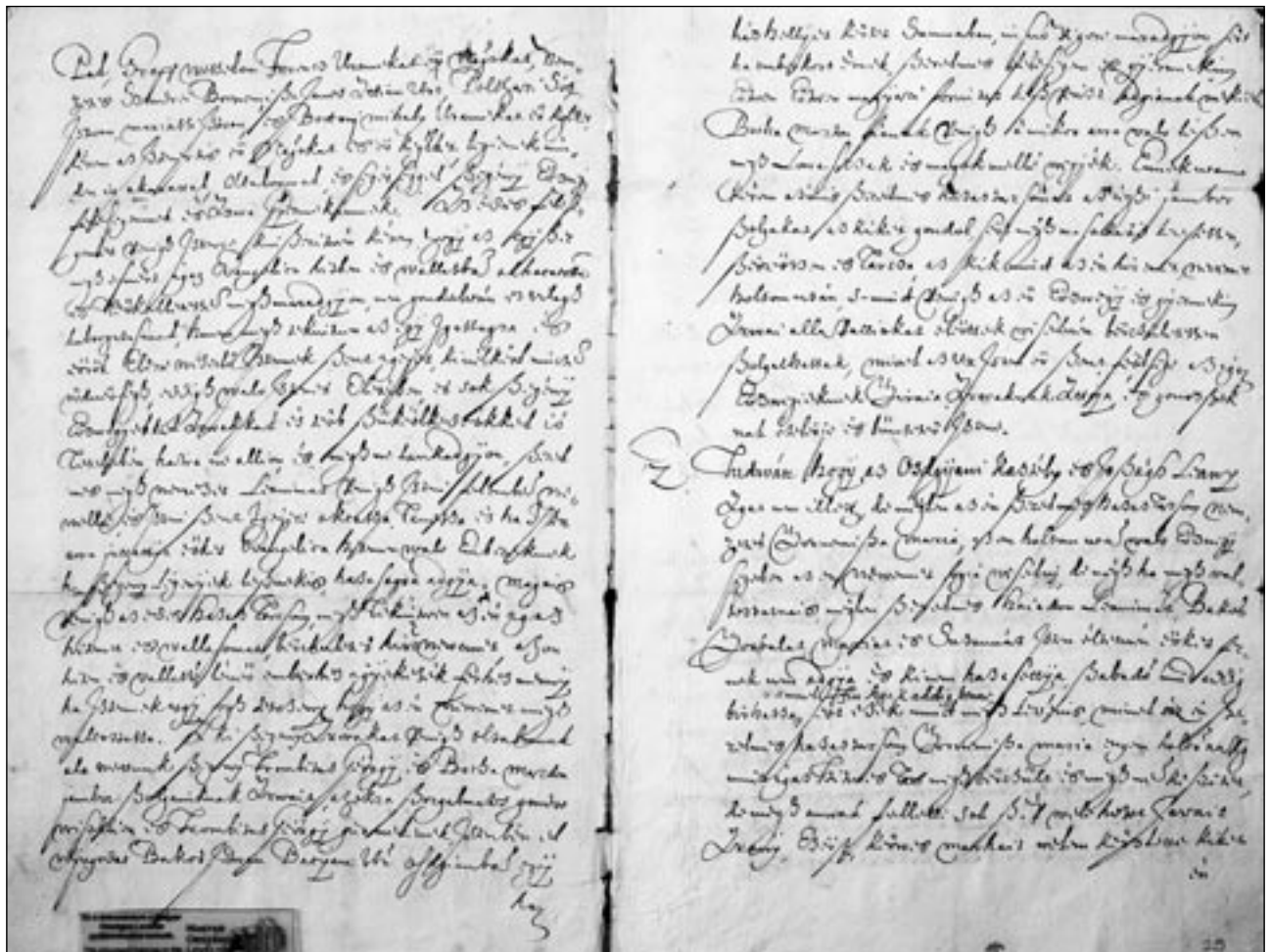
Bakos Gábor végrendelete

Ez Testamentumomat holtom napjáig senki ne merészelje felszakasztani, átok alatt, hanem az után az Testamentáriusok^[a] és elől megírt Tutorok.^[b] Die 20. Decembris, 1646. Bakos Gábor, manu propria.^[c]

Atyának, Fiúnak és Szentléleknek nevében, Amen.

Én, Bakos Gábor, esmérvén magamot halandó embernek lenni, és most is súlyos keze alatt az Úr Istennek, betegágyamban fekvén, teszek ilyen Testamentomat Isten őfelsége és emberek előtt: Elsőben ajánlom az én üdvezülendő lelkemet az én Teremtő Istenemnek, és megváltó JESUS Christusomnak kezében, az ki az ő érdemes és ártatlan szent teste taglásával,^[d] kínt szenvedésével és szent vére kiontásával eleget tett az én bűneimért, kinek keziből, tudom, soha senki ki nem ragadhatja, hanem megtartja énnekem ötet az örök életre. Testemet pedig ajánlom az ő anyjának, az földnek, kiből vétettet volt, honnét várom az utolsó étélet napján minden választatokkal örvendetes feltámadásomat. Annakutána akarván elmém és eszem helyén lévén, ingó és ingatlan jószágim és marháim^[e] felől szerelmes^[f] feleségem, Bornemisza Mária, gyermekim és több atyámfiái, azkiket ez Testamentumom concernálna^[g] ilyen dispositiót^[h] tenni.

1. Fő Tutorul vallom szerelmes házastársomnak és gyermekimnek az egy élő, mindenható, teremtő és mindenkékel bíró teljes Szentháromságot: Atyát, Fiút és Szentlélek Úr Istent; világi emberek közül pedig az méltóságos, tekintetes és nagyságos Rákóczi György mostani erdéli fejedelmet, őnagyságát, és őnagysága után szerelmes két fiait, őnagyságokat, megtekintvén és megemlékezvén őnagyságok boldog emlékezetű Lórántfy Mihály uram árva leányinak, Istenben elnyugodt Bakos János atyám uram dicséretes gondviselésekről és tutorságokról. Annakutána gróf Pálffy Pál, gróf Wesselényi Ferenc uramékat, őnagyságokat, nemzetes szendrei Bornemisza János atyám uramat, polthári Sós István, Máriaissi István és Bodoni Mihály uramékat, őkegyelmeket. Kérem az Istenért is őnagyságokat és őkegyelmeket, legyenek minden jóakarattal, oltalommal és segítséggel szegény özvegy feleségemnek és árva gyermekimnek. Az édes feleségemet pedig Istenre kinszerítvén, kérem, hogy az egyszer megesmért igaz Evangelica hitben és vallásban állhatatosan és tökéletesen^[i] megmaradjon, nem gondolván ez világ háborgatásával, hanem megtekintvén az egy igazságra és örök életre vezérlő Istennek szent igéjét, ki nélkül nincsen üdvösség, eddig való istenes életében és sok szegény özvegyekkel, árvákkal és több szűkölkedőkkel jótételében hátra ne álljon és meg ne lankadjon, szerelmes megnevezett leányimat pedig isteni fél[el]jemben nevelje,

A végrendelet szövege - részlet

és isteni szent igéjére oktassa, tanétsa, és ha Isten arra juttatja őket, Evangelica hitemen való embereknek, ha szegény legények lesznek is, házasságra adja. Maga is pedig az édes házastársom, megtekintvén az én igaz hitemet és vallásomat, böcsületes hírem-nevemet, azon hiten és valláson lévő emberhez igyekezzék férhez menni, ha Istennek úgy fog tetszeni, hogy az én nevemet megváltoztassa. Aki szegény árvákat pedig oltalmunk alá vettünk, szegény Trombitás György és Botha Márton jámbor szolgálóinknak árváit, azokra szorgalmatos gondot viseljen, és Trombitás György gyermekének Istenben elnyugodot Bakos István bátyám uram Osgyánban egy házhelyet kötett summában, in suo vigore^[l] maradjon, sőt ha emberkort érnek, szerelmes feleségem és gyermekim ötven-ötven magyar forintot, készpénzt adjanak nekik. Botha Márton fiának pedig, amikor arra való leszen, meglovasítsák,^[k] és magok mellé vegyék. Ennekutána kérem azon is szerelmes házastársomat, az régi jámbor szolgálókat, azkiket gondol, sőt még másokat is, kerestessen, szörözzen és tarcsa, azkik mind az én híremet-nevemet holtom után, s mind pedig az ő özvegyi és gyermekim árvai állapotjokat előttük viselvén, böcsületesen szolgálhassák, mivel az Úr Isten ő szent fölsege, az igaz özvegyeknek bírāja, árváknak atyja és gonoszoknak ételője és büntető Istene.

2. Tudván, hogy az osgyáni kastély és jószág leány ágat nem illeti, de méglen az én szerelmes házastársom, nemzeti Bornemisza Mária, az én holtom után való özvegyiségében az én nevemet fogja viselni, de még ha megváltoztatná is, méglen szerelmes hajadon leányimat, Bakos Borbálát, Máriát és Zsuzsannát, Isten éltetvén őket, férnek nem adja, és ki nem házasetja, szabadon mindaddig bírhasa, mivel fiú ágak addig benne, sőt ezek mind meglévén is, mivel az én házastársom, Bornemisza Mária engem holtomnapig mint igaz hitvestárs, megböcsült és meg nem keserített, de még annakfelette sok szép vele hozott javait, arany, ezüst, köves marháit^[l] velem közlette,^[m] kiket én sokrendbeli szükségemben elküldtettem, megtekintvén annakokáért mind házasságbéli igaz társaságát, és megdölvén elküldtettem javait, nem akarván holtom után is kárt tenni neki és panaszt venni magamra, kötöttem az osgyáni kastélt jószágostól neki húsz ezer magyar forintban, jó elkelő pénzben, kiről ezelőtt egynehány esztendővel nemes Egri Káptalanban tett fassionális^[n] levelem bizonságot tészem, hogy soha senki, akire szállandó volna az osgyáni jószág, avagy impetrálna^[o] is Őfölségétől, sem pedig az őfölsége Fiscusa^[p] kölömben hozzá ne juthasson és ne nyúlhasson, ha feleségem nevemet megváltoztatná és leányimat kiházasetaná is, hanem letevén totaliter simul et semel^[q] felől megnevezett húsz ezer magyar forintot in bona moneta,^[r] maradékinak és legatariusingnak.^[s]

3. Azmi pedig az anyai jószágokat illeti, kik akármely vármegyében legyenek is, azkik engem illetnek, azokat szabadon, mind feleségem, gyermekim bírhasák. Az minemő anyai részjószága volt eddig nálam Balassi Bálint öcsémnek, kihez noha én sok fáradsággal és költséggel jutottam, hogy eddig nem tápláltam belőle, maga volt az oka, mivel engem, azki legközelebb való atyjafia és

jóakaró bátyja anyja után voltam volna, megvetett, és meg nem keresett, mindazonáltal az édes feleségem és gyermekim az ő rata portióját^[t] adják ki, azmint az divisionális^[u] is dictálja és mutatja, sőt ha valamely része másnál volna zálagban, magáéval is az feleségem kiváltsa és kezébe bocsássa. De az Csetnek városában való szabad házunkhoz semmi közü nincsen, noha erővel megosztották volt, ki ellene én contradicáltam.^[v]

4. Sós István uramnál és másoknál való zálagos jószágot, mikor hozzá juthatnak, szabadon kiválthassa mind feleségem, s mind gyermekim.

5. Az Pozsony vármegyei Csarlóközben való nagybári udvarháznak és jószágnak, aki azon kévöl más falukban is vagyon, kit most Eszterhasi Judit húgom asszony bír, arról Rozs[nyai] György uram tud információt adni.

6. Máriási István, Petneházi János sógor uraméknak és Balassi Bálint öcsémnek egy-egy köntest adjon az feleségem.

7. Minden ingó-bingó és ingatlan, őstől maradott és magam acquiráltam^[w] arany, ezüst, köves marhákat, jószágokat, mint az alsóbátki jószág is, és minden egyéb majorságbeli gabonák, barmok, és akármű néven nevezendő jószágim legyenek is azok, feleségemet és gyermekimet illetik, de úgy, hogy ha Istennek úgy fog tetszeni, hogy feleségem nevemet megváltoztassa, azokat mint édesanya, mostani szerelmes gyermekitől és gyermekimtől el ne idegenítse, kiváltképpen az többi között egy aranyas medencét mosdóstól, egy arany láncot, és egy arany diamantos^[x] gyűrőt, kiket a svét generálok^{[y] [z]} énnekem adtak volt. Ezek az megnevezett háromrendbeli arany, ezüst és köves marhák megböcsültetvén, amellik drágább leszen, a kisebbik leányomé, Bakos Zsuzsannáé legyen, a két rendbeli pedig az két nagyobb leányomé legyen. Az több arany, ezüst mível egyaránt osztozzanak. Holy pedig feleségem, gyermekim, kit Isten távoztasson, decedálnának,^[aa] minden ingó-bingó marháim és anyai jószágim Máriási Istvánné, Szentiváni Anna és Petneházi Jánosné, Szentiváni Judit húgom asszonyomékra szálljon.

8. Minden adósimat comperta rei veritate^[bb] feleségem contentáljon,^[cc] hasonlóképpen jámbor szolgálóimat igazán contentáljon fizetésekről, sőt régtől fogva mellettem túrt, szenvedett szolgálóimat kit-kit érdeme szerint fegyveremben, ruháimban tegye részessé, az szegény árvákat, kiket most tart, tisztességessen kiházasetsa.

9. Az aranyas kannát, azkin tizenkét apostol képe vagyon, hagyom az kassai templomhoz. Más fejr ezüst örög czapás^[dd] kannát hagyom az csetneki templomhoz. Item az itt való csetneki parókiára hagyok száz forintot és scholára. Ugyan csetneki ispitályra^[ee] huszonöt forintot és huszonöt szapu^[ff] búzát. Az rimaszombati ispitályra is huszonöt forintot és huszonöt szapu búzát. Rozsnyai szentegyházra, parókiára és scholára száz forintot. Ugyan rozsnyai ispitályra huszonöt forintot és huszonöt szapu búzát. Az osgyáni templomra is száz forintot.

10. Az fejedelem őnagysága jámbor szolgálóimért adós még ennéhány száz forinttal, azt sollicitáltassa^[gg] a feleségem.

11. Magam teste temetésének és étélet napig nyugovásának rendeltem Csetneken az templomban délyről való

LÁSSÁTOK, FELEIM!

oldalának kápolnájában, hogy ott csináltasson a feleségem oly bótot,^[hh] azkiben mind feleségem, s mind gyermekim, ha Istennek úgy fog tetszeni, férhessenek, holy pedig az csetneki templomban nem lehetne az török miatt, kassai templomban szörözzen és impetráljon oly helt.

Mind ez felől megnevezett személyeket kérem az Istenre, hogy ez Testamentumat in suo vigore megtartsák, sőt átkozott legyen, kik ez ellen cselekednek.

Ezeknek utána ajánlom szerelmes házastársomat, gyermekimet az élő Istennek oltalma és gondviselése alá, kívánván, hogy az örök életben is az élő Istennek örökké való hosiannát és alleluját mondhassak velek együtt, Amen.

Mely Testamentumat töttem egyházi, nemes és nemeslen, alol subscribált^[ii] és pecsített személyek előtt. Actum in Castello Csetnekiensis, die 20. Decembris, Anno 1646.^[ij]

Osgianj Bakos Gabor manu propria

Coram me, Matthia Remenikio, pro tempore Ecclesiae Czetnekiensi Ministro immerito manu propria;^[kk] Coram me, Johanne Murányi, pro tempore Diacono Ecclesiae Czetnekiensi, manu propria; Coram me, Joanne Badanj, Rectore Scholae Csetnekiensis manu propria; Coram me, Stephanus Pat...(?) manu propria; Coram me, Nicolao Pel-sőczy, manu propria; Georgio Roga, manu propria, Coram me, Andrea Lebur (?), pro tempore Judice Czitnekiensi manu propria, Coram me, Nicolao Lukas manu propria

A végrendelet címlapja

JEGYZETEK

A végrendeletet a Magyar Országos Levéltár őrzi: Benyovszky család levéltára, P 47, XI. C.

- [a] a végrendelet végrehajtói
- [b] gyámok
- [c] saját kézzel
- [d] verésével
- [e] értékeim, vagyonom, kincseim
- [f] szeretett
- [g] érintene, illetve
- [h] rendelkezést, végzést
- [i] híven
- [j] hagyott egy összegben, érvényben
- [k] adjanak neki egy lovat
- [l] ékköves ékszereit
- [m] megosztotta
- [n] nyilatkozat
- [o] megszerezne, elnyerne
- [p] államkincstára
- [q] az egészet egyszer, egy összegben
- [r] jó pénzben
- [s] a végrendeletben megnevezett örökösöknek
- [t] az őt megillető részt
- [u] osztálylevél
- [v] ellentmondtam, tiltakoztam
- [w] szereztem
- [x] gyémántos
- [y] svéd tábornokok
- [z] ha
- [aa] meghalnék
- [bb] a dolog valóságának kiderítése után
- [cc] elégítsen ki
- [dd] szemcsés felületűre megmunkált
- [ee] ispotály, kórház
- [ff] gabonamérő faedény, 2 véka, kb. 50–60 liter
- [gg] szorgalmazza megadását
- [hh] temetkező helyiséget
- [ii] aláírt
- [ij] Készült a csetneki kastélyban, 1646. december 20-án.
- [kk] Elöttem, Remenik Mátvás, a csetneki eklézsia ez idő szerint érdemtelen lelkésze, sk., Murányi János, jelenleg a csetneki eklézsia diakónusa, sk., Badányi János, a csetneki iskola rektora, Pat...(?) István, sk., Pel-sőczy Miklós, sk., Roga György, sk., Andrea Lebur(?) István, sk., Pel-sőczy Miklós, sk., Roga György, sk., Andrea Lebur(?), csetneki ítélfőmester (?), sk., Nicolaus Lukas, sk. (Remenik Mátvás 1645 és 1661 között volt a csetneki evangélikus egyház lelkésze, Murányi János 1646-tól 1652-ig diakónus, Badányi János pedig a csetneki iskola rektoraként működött 1645 és 1648 között.)

Koncsol László Pedagógus pályám emlékei 2.

A történelmi állomalakulat katonadalainak lelkes harogása közben, persze, a **Švejk**-kultusz is tenyészett. Tisztjeink bágyadtan, központi utasításra ágáltak ellene, Švejk, a Švejkség („*švejkovina*”) nem illet az öntudatos szocialista haderő ideológiájába, de semmit sem tehettek, mert Švejk figurája a cseh nemzet mentalitásából párolgott elő. Ezt látta és hallotta az ember, ha két évig nyitott szemmel és füllel forgolódott a hadseregben, s a nemzet történetét is végigelemelte. A csehek mindig csak a legutolsó pillanatban nyúlnak fegyvereikhez, akkor, amikor mások már megnyerték nekik a háborúkat; addig, de a csataterék véres ütközetei közben is, amelyekből okosan rendre kimaradnak („*Já nic: já muzikan!*” – Semmi közöm hozzá, én muzsikálok) a titkos diplomáciáé a szó. Két éles világpolitikai helyzetet éltem meg katonaként, de egy pillanatra sem hittem, hogy hadseregünk harcolni fog. 1968-ban is csak civilek fordultak szembe a betört idegen hadakkal. A csehek a XIX–XX. század világháborúit, impérium- és rendszerváltásait úgy élték át, hogy alig érte nemzetüket anyagi kár és elvesztés, és mindig győztek, jóvátételt, hadisarcot szedtek, belső területekkel, gyarmatokkal gyarapodtak. – Később, a šumperki analfabéta-tanfolyamon

tantestületünk szépen kinyalta magát, és bevonult egy városi fotográfus műtermébe. Ülünk és állunk a csoportképen, az ülő sor közepén vigyorgó egyenruhás kartárs Švejk bajtársunk bárgyú filmbeli arcképét tartja oda a lencsének, mi pedig tőle jobbra és balra egy transzparenst feszítünk ki Švejk híres jelszavával: „*To chce klid!*” (Nyugi, nyugi!)

Az alapkiképzés után jött a fogadalom, majd a szakmai elosztás. Dzsippes vezérkari őrnagyunk elé léptünk egyenként egy szobába, s mondta, hogy tekintve egyetemi múltamat és tisztii alaptanfolyamomat altiszti légi megfigyelői tanfolyamra szántak, majd irány a főparancsnokság felső emelete, ahol ő irányítja az eseményeket. Ha elvégzem a tanfolyamot, az ő kis csapatában fogok landolni.

Kértem, hallgasson meg, s kifejtettem neki, hogy szándékuk igen megtisztelő, de én kevesebbel is beérem. Nem óhajtok altiszt, sem tiszt lenni, elég nekem a becsületes közlegényi szolgálat, mert várandós feleséget hagytam otthon, s ha már az egyetem után majdnem két évig kell szolgálnom, szeretnék közelebb kerülni hozzájuk. Annyit már tudok a hadseregről, mondtam, hogy egy közkatonát könnyebb cserével átvezényelni, mint egy specializált altisztet vagy pláne tisztet. „*Hol él a felesége?*” – kérdezte

A šumperki pedagógusok kara 1960 szeptemberében

Én (alul) balról az első, mögöttem Karol Pátek kerékpárversenyző, jobbra fent Ivo Vršťala professzor

az őrnagy. Mondtam, hogy Losonc, Fülek, Rimaszombat környezetében. „Jó,” mondta, „akkor magát egy brünni rádiós tanfolyamra osztom be, a többit pedig meglátjuk.”

Brünnbe kerültem, hónapokig gyakoroltam a morzézást, s velem jött **Vršťala**, meg ott volt **Karol Pátek**, a kiváló szlovák kerékpáros, aki naponta edzhetett a Brünn körüli hegyekben, vasárnaponként pedig letekerhette a Pozsony-brünni országúti távolságot oda-vissza. Szülei Pozsonyban éltek; Karol a laktanyában reggelizett és vacsorázott, de édesanyjánál fogyasztotta el a vasárnapi ebédet.

Menetgyakorlatainkon, a brünni havas fenyvesekben mi ketten voltunk a legjobbak, meg se kottyant nekünk a húszkilométeres, futásokkal szaporított terep; tizedesünk fotói idézik számomra az emléket, magam is pózoltam len-

cséjének, elég gyatrán, mert zordra igazított arcvonásaim, hiába igyekeztem, ma úgy látom, gyermekien szelídre sikerültek. Ma is talpamban érzem viszont a fenyvesek túleveles altalajának puha, lendítő rugózását, a fenyők és a hólepel hűvös illatát. A laktanya mosdójában öt-hat méter hosszúságú bádoggal mosdóvályuk sorakoztak, egyenként tíz-tizenkét vízcsappal. Csuromvizesre izzadt fehérműnket ledobtuk, megengedtük a csapokat, a vályukba feküdtünk, majd ledörzsölés, tiszta, száraz alsóruha, angyalbőr, és irány a tanterem, a morze, a rádió.

Kiváló konyhánk volt, rengeteg ömlesztett sajtot ettem, tölténytáskám mindig sajt-kockákkal volt tele, az ebédlőben pedig egész nap kínálta magát a kenyér és nagy kondérban a tej. A képzés szüneteiben szaladt az ember az étkezőbe, s ehetett-ihatott kedvére. Kiváló kondícióban voltam. Erre a tanfolyamra csak jó hallású, lehetőleg hangszerekhez is értő és nyelvekhez konyító fiúkat irányítottak, ilyen adottságok kellett a morzéhoz. A második évfolyam katonái naponta váltották egymást a brünni légi megfigyelő központban és a környék radarjainál. Tőlük és szakaszparancsnokunktól, egy kedves morva fiútól tudtunk meg egyet-mást a ránk váró egyéves szakszolgálat mikéntjéről.

Brünni hónapjaim alatt született meg Losoncon kisfiunk. Kimenőt kaptam, s egy brünni virágboltban összeválogattam egy szép, dús csokrot. A bolt táviratilag elkészíttette a losonci kollégákkal, s vitték a virágokat a szülészetre hitvesemnek. Másodszor mehettem haza, ezúttal kisfiunk keresztelőjébe. Édesapám jött el Persére, ő öntötte unokája fejére a ke-

Katona és párja

resztvizet. Hajnalban ki kellett mennie, átjött a szobánkon, s mondta reggel, hogy nagyon szépek voltunk, gyönyörködött bennünk, ahogy egymást ölelve aludtunk a közös ágyban. Mellettünk a kocsiban kisfiunk, második unokája, Lackó.

Nagyon jól morézta már, Pátekkel és Vršťalával mi voltunk a leggyorsabbak, amikor éleslövészetre szállítottak bennünket. Tél volt, a brünni löteret hó borította, s miután három céltáblámat elfektettem, a fegyvervizsgálat és a töltényhüvelyek leadása után egy futár szaladt értem. Menjek a megfigyelő állásba, egy őrnagy vár rám. Szaladtam, s az én vezérkari tisztem fogadott mosolyogva. „Készüljön”, mondta, „átvezényeltük párkányánai páncéltörő tüzérsztyályunkhoz. Ugye, ott él valahol a felesége?” Mondtam, hogy egy kicsit odébb, Fülek körül. „Kár, hogy rosszul emlékeztem. Zólyomba is mehetett volna, vagy Rimaszombatba.” Sebaj, mondtam, Párkány is jó hely, nincs messze Fülektől, és barátaim, volt tanárim és osztálytársaim élnek ott. „Ejtsé útba Trencsént, jöjjön fel hozzánk a hadseregparancsnokságra, hozza magával a fegyverét, mert a fiúk rendszeresített harci eszköze a pisztoly, s majd meghalnak egy kis géppisztolyos puffogatásért. A magáét vesszük állományba, aztán mehet tovább Párkány felé.”

Az örömtől és az izgalomtól rosszul lettem. Összeomoltam. Ha jól emlékszem, két hetet töltöttem el a brünni katonakórházban. Pszichoszomatikus zavar volt, s miután talpra állítottak, útra keltem. Akkor láttam, mi várt volna rám, ha Trencsénbe kerülök. Őrnagyom a fiúktól kávét rendelt, ültünk és beszélgettünk vagy egy órán át mindenféléről, családról, egyetemről, tanításról, civil dolgokról, majd elkérte kimenőkönyvem, s beírt egy ötnapos eltávozást. Kezet fogtunk, megköszöntem, amit értünk tett, elbúcsúztam a térképek fölé hajló, morzecsipogásban lubickoló, a repülőgépek mozgását kémlelő-rajzolgató papucsos-ingujjas, kávéjukat kevergető fiúktól, akik géppisztolyomat hurrával fogadták, és indultam Persére, majd Párkányba. Kívülről nézve úri szolgálat volt, de valójában kimerítette a katonákat. Egy-egy hónap után mindenikük kapott egy hét szabadságot; a többiek vállalták helyettesítését.

Konkrét, személyes panaszom a csehszlovák néphadseregbe nincs, nem is lehet. Nemzeti megkülönböztetés nem tapasztaltam, olyan brünni cseh tisztem is volt, aki a magyar katonákról dicséretileg nyilatkozott, később pedig, Párkányban minden diplomás magyar katonát a törzseken foglalkoztattak. Ez egyébként egy soknyelvű ország hadseregében így helyénvaló és célszerű, megalázott katonáktól senki sem várhatja el, hogy életét adja érte. A politikai tisztek szobájában egykori komáromi osztálytársam, a sajógömöri **Csala Zoli** tanyázott, ő is házasesember volt már, és gyorsan emelkedett az altiszti ranglétrán. Ott volt a nógrádi, bolgáromi születésű **Szako Laci**, majd a szintén gömöri **Bartha Laci**. Trencsénben két kedves, mosolygós tajti fiút sodort a sors a közelembe, nevükre, sajnos, nem emlékszem, de sokat beszélgettünk. Később, Párkányban elővettem a ránk bízott személyi aktákat, és nemzetiségi statisztikát készítettem magamnak a sejtethető, ám akkor is lehango-

Párkány, Duna-part
Mögöttünk a város nevezetessége, az esztergomi bazilika

ló eredménnyel. A cseh katonák és altisztek túlnyomó többsége érettségizett, valamilyen technikumot vagy legalább szakiskolát végzett, a szlovákok kisebb arányban, de úgyszintén, az ukránok még kisebbben, de hasonlóan, míg a mi magyarjaink közül sokan csak az alapiskolát végezték el, vagy azt sem. Ez még akkor sem enyhítette fájdalmamat, ha tudtam, hogy a nehéztüzérség nem a szellemi elit fegyverneme. A jelenség okait, persze, tudjuk: nem magyar bajtársaim tehettek szomorú társadalmi állapotukról. Talán ez az egzakt élményem is ösztönzött később, hogy írjak a tárgyról egyet-mást.

Vagy nyolcunkat, akik a reggeli csuklókon kitarító futónak bizonyultunk, végigvezettek a városon, s megmutatták azokat a házakat, amelyekben riadó esetén tisztjeinket ébreszteniünk kellett. Rám három ház jutott, ahova rövidesen futottam is. Rohantam a brünni éjszakában, rohamsisak, géppisztoly, gázmaszk, csattogott szöges csizmám a fagyos flaszteron, egy kapualjból rémült szerelmespár meredt továbbüböngő harci figurámra, főlzaladtam századosom harmadik emeleti lakása elé, becsöngettem. Amikor egy fojtott női hang megkérdezte odabentről, ki vagyok, mit akarok, csak annyit kiáltottam szolgálati nyelvünkön, hogy „Poplach!” (Riadó!), és lemennydörögtem a lépcsősoron. Reggel a százados nevetve jött elém. „Maga a frászt hozta szegény feleségemre. Szentori basszusával úgy kiáltotta a sötét éjszakába, hogy Poplach, hogy a brünni temetők halottai is talpra ugrottak.” Később is utánozgatta hangomat, ha a folyosón találkoztunk. „Poplach!” – mondta mély torokhangon, leszegett állal, és nevetett. Nem vacakolhattam sokat a riasztással, mert teljesítményünket a laktanyában percekkel mérték. Amikor kisfiunk világra jött, s a táviratot a folyosón átvettem, hurráimhoz elsőként ő gratulált. Jól megtanultam a regulát, a rezet, ha szükség volt rá, ki tudtam vágni, de katonás viselkedésem mögül nyilván áttünhetett eredendő civil voltom, ezért azok a tisztek, akikkel közelebbi szolgálati kapcsolatban mozogtam, emberként – mondjuk ki: civilként – bántak velem. Ők is emberek voltak, s ezt én is tudtam, átláttam egyenruháikon.

Alakítottunk a brünni laktanya udvari betonján, s őrnagyunk, az iskola morva parancsnoka vette át a vezénylést.

(*On, ona, ono* helyett *von, vona, vono* stb.) Jobbra át, balra át stb. Aztán: „*Jobbra nézz!*” Forgolódom, ahogy óhajtja, nézek balra, jobbra, fogom a fegyvert így, úgy, amúgy, s amikor a fejem jobbra kapom, őrnagyunk így kiált: „*Igen! Koncsol közlegény teljesen jól csinálja!*” („*Jo! Vojin Koncsol to delá nastro správně!*”) Jól hallottam? Az én nevemet kiáltotta? Balra kapom a fejem, ránézek, mire ő: „*Jo, jo, vojine Konconsole!*” (Igen, igen, Koncsol katona!) *Magáról van szó!*” Azért is meglepett a dolog, mert addig parancsnokunkat csak messziről láttam, sosem álltam vele szemtől szembe, tehát csak szobája ablakából figyelhette mozgásunkat, s kérdezhetett ránk szakasparancsnokunktól. Mondhatták neki, hogy jól morzézom, egyetemet végeztem, családos vagyok, és maholnap már rádiós versenyre is küldhetnek. Ebből aztán semmi sem lett, őrnagy jóakarómnak hála. Ezt is egy ilyen mély civil rokonszenvvel magyarázom; rezonáltunk egymásra.

Féltem, hogy félkész rádiósként a lövegekhez kerülök, de reggel egy tizedes az ezredtörzsre irányított. **František Šimo** százados rendelt a színe elé, aki a vihorláti tüzérségi éleslövészeten tartózkodó ezredparancsnokot helyettesítette. Igyekeztem a lehető legkatonásabban viselkedni, de már jelentkezésem első mondata után leintett. „*Hagyd ezt!*” legyintett az alacsony, derékfájós, sűrű koromfekete hajú tiszt, „*mi itt nem fogunk bohóckodni. Magad is tudod, hogy a hadsereg nem embereknek való hely. Kupleráj. Belekényszerítettek, szabadulni akarok innen. Tanulok a nyitrai tanítóképző főiskolán, vizsgázni, konzultációkra járok, a trencsényi hadbíróóság is leleköti, népi ülnökük vagyok. Távollétemben szükség van itt valakire, mert az irodámnak, ha úgy adódik, éjjel is működnie kell. Te egyetemet végeztél. Milyen szakon?*” Mondtam neki, hogy magyar–szlovákon. „*Magyar vagy?*” Igen. „*Az én feleségem is magyar, Jolsváról. Én meg divényi vagyok.*” (Divény a **Balassi** család vára volt, **Pálffy Miklós** a költő **Bálintra** bízta, hogy foglalja vissza a töröktől.) Az én feleségem persi, mondtam. „*Fülek, Perse, Galsa, Losonc*”, sorolta erre a százados a vasúti megállókat. „*Ott lesz a helyed*”, mutatott az ablaknak háttal álló székre. „*Gyorsan beletanulsz a feladatokba. Igyekezz, mert egy hét múlva egy hónapra magad maradsz. Megyek Nyitrára.*” Mondtam, mert azokban az időkben mondani kellett, hátha elkerülte a figyelmét, és baja támad belőle, hogy nemcsak magyar, hanem más is vagyok. Édesapám református lelkész. „*Az itt nem számít,*” legyintett, „*ez nem marxista szeminárium, hanem hadsereg. Egyébként kikértelek a trencsényi hadseregpáncsnokságtól, létszámfölötti állományba kerültél. Urbán alezredes a személyzeti tisztek vezérkari fölöttese, vele napi telefonos kapcsolatban fogsz állni.*” Közlegényként két-három perc alatt a tisztek világába csöppentem, másfél évig velük, közöttük, tisztú munkakörben dolgoztam. Főnököm csendes, nyugodt ember volt, magam sem pazaroltam a szót; felesége árulta el egyszer, hogy „*Ferkó azért szereti úgy önt, professzor úr, mert önnel hatalmasakat lehet az irodában hallgatni*”. Az előző évek aktáiban fölfedeztem **Román Elemér** névalírásait. Helyesen gyanítottam:

elődöm Šimo százados segédszolgálatában hajdani komáromi iskolatársam volt. Egy újabb magyar az ezredtörzsnél. Tüzérezredünk személyi és anyagi nyilvántartása, a közkatonák és tisztesek beosztása, mozgatása, utaztatása, napi számszerű jelentések készítése és kódolt továbbítása, törzskari és minisztériumi parancsok végrehajtása volt a feladatunk.

Két világtörténelmi esemény érintette mélyen a hadsereget, amíg a nánai ezredtörzsnél szolgáltam. Azokban az években tört fel a nyugat-német gazdasági élet, s a német gazdasági csodát, ahogyan világszerte minősítették, főnökömmel alaposan meg is beszéltük. Az általános nyugat-német hadkötelezettséget úgyszintén: erős gátja lesz ez a szovjet terjeszkedésnek, és gyöngíti egy újabb európai háború esélyét, tehát költséges, de jó dolog. A kubai válság idején (Disznó-öböl, 1961. április 17–20.) egy hétig riadókészültségben éltünk, ruhánkban aludtunk, csak a csizmánkat rúghattuk le, köpeny, fegyver, sisak és minden egyéb felszerelésünk az ágy végén fityegett. Első vonalbeli ágyúink vontatóikra csatolva, a sofőrök éjjel a kabinban. A lapok fotóin láttam, hogy a kubai katonák, katonalányok és milicisták a mi korábbi, 1960-ban lecserélt géppisztolyainkkal harcoltak és meneteltek. Belülről láttam a hadi készülődést, s intéztem, ami az egészről rám hárult. Tisztjeinknek főnököm nyújtotta a lelki vigaszt, nekünk vallották be, mennyire félnek a háborútól.

Talán egy hónap telhetett el, amikor főnökömet ezredünk öt-hat főtisztjével Trencsénbe rendelték. Másnap reggel Šimo százados leült, és elkezdte: „*Amít most hallani fogsz tőlem, azt még álmodban sem kotyoghatod ki, mert mindjárt hadbíróóság előtt találsz magad, és véged. Augusztusban a kelet-németek falat fognak emelni Kelet- és Nyugat-Berlin közé, s föl kell készülnünk egy esetleges harmadik világháborúra. A te évfolyamod meghatározatlan időre bennmarad, behívjuk a tartalékokat, jön a következő évfolyam, ezredünket dandárrá fejlesztjük, a békeállomány harcivá duzzad, s az egész hatalmas mozgás, amely az egész hadseregen végighullámszik, nálunk, ezen az irodán át zajlik majd le. Közben a hadsereget is modernizáljuk, rakétákat és új rendszerű lövegeket kapunk, főlősleges emberanyagunkat más alakulatok kapják meg, hozzánk ugyanakkor máshonnan irányítanak katonákat. Te azonban augusztus végén, mint pedagógus leszerelsz. Itt van a főnökség részletes parancsa, ehhez kell tartanunk magunkat. Olvasd, de ne terjeszd!*”

Leszerelésemig kora reggeltől késő estig ezen az elképesztő méretű feladaton dolgoztunk, majd dolgoztam, mert júliusban századosom Nyitrára ment. Nyakamba zúdult minden intéznivaló, s a terhet növelte, hogy augusztus 1-jén ezredünket, amely három tüzérosztályával három laktanyát népesített be (Nána, Párkány, Érsekújvár), Nyitrapolcsányba telepítették. Ott lehetett dandárrá fejleszteni. Rám maradt az iroda átköltöztetésének gondja; minden érintett holmit egy teherkocsi rakfelületére pakoltunk, s korán reggel megindult a dzsippekből, teherautókból, vontatókra (Tatra 111) csatolt 100-as páncéltörő ágyúból

összeállt konvoj észak felé. A megadott ponton csatlakozott hozzánk a párkányi, Érsekújvár közelében az ottani osztály, s amikor Nyitra után a kocsis platójáról egy dombtetőn visszanéztem, elképesztő látvány fogadott. A költözéshez a tartalék vontatókat és lövegeket is kihúzták garázsaikból, s ezredünk kocsisora több kilométeren át kígyózott az országúton Tapolcsány felé. Számszerűen jól ismertem leltárunkat, de hogy a számok absztrakciója milyen valóságot rejt, most láttam először, és hálistennek utoljára. Milyen látványt nyújt majd egy dandár, és milyen egy hadosztály, egy hadsereg...? Isten legyen irgalmas a világnak, ha ezt az erőt be kellene vetni valahol! – Azt hiszem, ott tettem föl magamnak és az Úrnak először a döbönt kérdést: mit keresek én itt, a filológus, a tanár, a reménytelen kritikus, talán majdani magyar író, egy békés férj és apa egy csehszlovák tüzérezred törzsének teherautóján, a platón, egy nagy páncélszekrény meg egy rakás mindenféle irat közelében, zsebemben főnököm kis marokfegyverével, amit a szekrényben felejtett, ebben a szerepkörben? Isten már annyi furcsa helyzeten átvitt, vajon mit akar még tőlem?

Danteként szemlélődve sétálok-e majd át az élet poklán, tisztítótüzen és mennyországán, vagy megpörkölődöm, és magam is behullok valamelyik tüzes bugyorba? Addig is, később is hányszor kellett föltennem magamnak ugyanezeket a kérdéseket: mit keresek én itt meg itt, miért nem lehetek azon a helyen, amelyre hajlamaim rendelnének? Magyar közkatonaként egy csehszlovák tüzérezred törzsén, tiszt munkakörben, titkos és szigorúan titkos hadseregpáncsok között, hónapokig fojtva magamba az ordítást, hogy fiúk, imádkozzatok, mert most készítjük elő számotokra a poklok poklát, a földi kárhozatot, az apokalipszist, a holtbiztos atomhalált, mert ha ez a tűzokádó eurázsiai acéltömeg Nyugat-Európára zúdul, a NATO csak atomcsepással válaszolhat, hogy megállítson bennünket. Hitvesem, kisfiam, mi lesz veletek augusztusban...? A parancsnoki üteg hálótermében aludtam, s a fiúk, akik a jelekből sejtettek valamit, nem szűntek meg faggatózni: mi készül itt, megünk-e rendesen civilbe? Nem tartanak vissza minket? Háborúba készülünk? A torlódó jelekkel kérdéseik is sűrűsödtek. Azt hiszem, színészi teljesítménynek sem volt utolsó, ahogy nyugtatgattam őket. Még élni akartam, nem óhajtottam az öngyilkosságot. Miért? Kiért?

Mentek az emberek tucatjával az ország különböző alakulataihoz, és jöttek a fiúk minden irányból mihozzánk. Ezeket a mozgásokat kellett adminisztrálnom. Altisztek is érkeztek, benyitottak az irodámba, s amikor jelenteniük kellett, zavartan néztek rám. Közkatoná voltam egy tiszt irodájában és székében. Nevettem: Ne hülyéskedj, nem kell jelentened! Tudtam, hogy a hranicei tüzértiszti iskolából is jönnek hozzánk frissen végzett abszolvensok (egyetemi diplomások, önkéntesek, karpaszományosok), s azt is tudtam, hogy **Tózsér** barátom ott nyert kiképzést. Egyszer betódult hozzám egy kis csapatnyi abszolvens, csupa tisztjelölt, Hranicéből. Kértem, Tózsér barátomat hol hagyták. „*Ó, Teeszeert Szenicre helyezték, nem Tapolcsányba.*” Milyen volt a fiú Hranicén? „*Ó, Teeszeer nagy filozófus. A politikai tiszt csak neki magyarázott, és vele vitatta*

meg a problémákat.” Ők, a többiek akár alhattak is ezen az órakon, és nagyon szeretnék érte Teeszeert.

Volt egy nagyszerű ezredparancsnokunk, **Jurík** alezredes. Tetőtől talpig, izig-vérig kemény katona volt, magas, szikár, keskeny bajuszt viselő férfi, aki Svoboda vezényszavára „Buzuluktól Prágáig” végigküzdötte a második világháborút, s akitől az egész tisztikar tartott. Ennek, mint a törzs dolgozója, lépten-nyomon tanúja lehettem, a tisztek egy-egy parancsnoki gyomormosás előtt vagy után főnökömhöz tértek be lelki vigasznyerésért. Néha még csizmájukat is a mi irodánkban fényesítették, ott vették észre, hogy poros. Alaposan ki is dekorálták parancsnokunk egyenruháját mindenféle érdemrendek szalagjaival. Hiteles katona volt, ezt tiszteltem és szerettem benne. A hitelt. Irodájában aludt, s ha korán reggel a hivatalomba tartottam, nem egyszer találkoztam vele úgy, hogy alsónadrágjában, szappannal, borotvával, törülközővel a törzs mosdója felé ballagott. Mosolyogva köszöntöttük egymást. Naponta többször kerültünk egymással szolgálati kapcsolatba, jelentéseket kért, utasított, ellenőrzött: tettük a dolgunkat. Biztosan érezte, hogy tiszteltem és szerettem, de ő is tudta, hogy lelkem mélyén átgyúrhatatlan civil vagyok. Így is bánt velem.

1961. május 9-én, a Hadsereg Napján egész tüzérezredosztályunknak (ez három üteg, békeidőben 12, háborúban 18 ágyú a hozzájuk tartozó mindenféle dolgokkal) föl kellett sorakoznia a nánai laktanya betonján, majd el kellett vonulnia az emelvényen tisztelgő törzs előtt. Nekem, mint létszámfőlöttinek már nem volt fegyverem, kalasnyikovot hálistennek nem kaptam, nem volt gondom rá. Más volt a fogása, mint a régi, kis csehszlovák géppisztolynak, hosszú gépkarabély, s amikor egy kölcsönfegyverrel életemben először és utoljára kivonultam, a helyzet összezavart. Azt is nehéz volt elviselnem, hogy a hatos menetoszlop jobb első embere voltam, s az egész parancsnoki üteg rám igazodott. Elöttem az öreg, nyugdíjaztatását váró százados ütegparancsnok fehér kesztyűben, kivont karddal, mögötte a helyettese, majd a főtörzs, mind fehér kesztyűsen, kardosan, aztán maga az üteg, velem az élen. Lépünk lazán, majd az emelvény közelében díszlépés, jobbra néz, s én, akire az üteg igazodik, összevissza kezdek kalimpálni. Képtelen vagyok koordinálni mozgásomat. A tisztek feszesen tisztelgnek, és elképedve néznek rám mind, munkatársaim, Jurík alezredes pedig a szűrős bajszával és szemével néz, összerántja a szemöldökét, majd lehull a karja, előre görnyed, gyomrához kap, és vigyorog, majd kacag. Leszól az emelvényről: „*Koncsol, az istenért, mit művel maga?*” Fölszól nekik: „*Alezredes elvtárs, én ezt elfelejtettem!*” Megyek tovább, pihenj, helyünkre kanyarodunk a betonon. Ütegparancsnokunk, Isten nyugosztalja, kiszólít, s kérdi, mi zajlott le a háta mögött. Mondom neki, és helyemre küld. A laktanyában átöltözünk, leadjuk, amit kell, s az öreg maga elé rendel. „*Ha az alezredes megbűntet, vár rád a zárka.*” Megyek az irodámba, s parancsnokunkkal találkozom a folyosón. Tisztelgek, ő pedig nevet. „*Koncsol, mi volt az a szejkség?*” Mondom neki, hogy amióta a törzsön dolgozom, se éjjelem, se nappalom, fegyverem

sincs, nincs módomban gyakorlatozni, egyszerűen kiestem az egészségből. Sajnálom és szégyellem, de ez az igazság. *„Jól van, készültesen egy jelentést erről meg erről a dologról, és hozza be hozzám.”* Ezzel az ügy el volt intézve. *„Mit szólt az alezredes?”* – kérdezte aztán ütegpárancsnokom. Mondtam, hogy semmit, csak nevetett.

Két héttel leszerelésem előtt Jurik leköszönt, s átadta posztját egy vezérőrnagynak, aki már a dandárt parancsnokolta. Az ezred fölsorakozott, én az irodámban dolgoztam. Šimo százados még Nyitrán volt, és zajlott alakulatunk átépítése. Jurik akkor léptetett elő őrzetetővé, de én nem voltam jelen. Mondták aztán a fiúk, hogy háromszor kiáltotta a nevemet, visszhangtalanul. Három-négy nap múlva megyek az ebédlőből az irodámba, olvasom Katicától kapott leveletem, már csak néhány nap, másfél hét a leszerelésemig, s hallom, hogy valaki becsapja előttem egy dzsipp ajtaját. Nem nézek föl a levélből, olvasom fülig repedt szájával, mert hitvesem csupa szép és jó hírrel traktál, amikor egy emberi figurába ütközöm. Ránézek, és megkövülök: Jurik alezredes áll előttem. Tisztelgek, kérem a bocsánatát. Nevet: *„A felesége irt?”* Mondom, igen. *„Koncsol!”* – néz a vállamra. *„Maga még nem varrta föl a rangjelzését. Én magát őrzetetővé léptettem elő.”* Valamit dadogok, nem vallhatom be neki, hogy nem érdekel az őrzetetőség, csak az, hogy pár nap múlva búcsút inthetek ennek a furcsa, tőlem teljesen idegen, világon kívüli világnak, különösen most, hogy a harmadik világháború küszöbére szerveztem tüzérezredünket, s ki tudja, hogy ha nem pedagógus vagyok, mikor kezdhethném végre hivatásomat gyakorolni és családomat istápolni. Gyorsan beszereztem és fölvarrtam a szalagot.

Egy hét múlva megjött irodafőnököm, mindent rendben talált, még vagy két napig együtt dolgoztunk csendben, mint mindig, s beírta az augusztus 29-i napiparancsba, hogy másnap a hadsereg a honvédelmi miniszter ilyen és ilyen számú szigorúan titkos parancsa értelmében tartalékba helyez, s hogy ő, Šimo százados saját jogkörében tizedessé léptet elő. Tiltakoztam ellene, mondtam, hogy jó volt nekem mellette közlegényként, mire így felelt: *„Nézd! Ha netán behívnak valamikor gyakorlatra, végszükség esetén egy őrzetetővel még fölmosathatják a körletet, de egy tizedessel már soha.”* Mondtam, köszönöm, elfogadom a rangot. Ráadásul személyi lapomra vezette, hogy háború esetén az ő tiszti feladatokról láthatom el. Másnap jelentette be a dandárparancsnok, hogy évfolyamom a nemzetközi helyzet, a világháborús veszély, az ugrásra kész, állig fölfegyverzett nemzetközi imperializmus fegyvercsörgetése miatt meghatározatlan időre bennmarad, és így tovább. Ezekben a percekben hagytam el a nehéz kincstári komisz után elviselhetetlenül könnyű nyári öltözetemben, vajszínű nadrág, fehér ing, világoskék szvetter, szürke szandál, mind csupa Tapolcsányban vett holmi, a laktanyát. Irattáskámban a bibliofil **Ady**, a bibliofil **József Attila**, **Arany János**, a **Tóth Árpád**-összes és a kis alakú, bordó kötésű *Újszövetség*. Ezeket irodai szekrényemben tartottam és ott olvastam, esténként, takarítás és napi levelem megírása után. Nem hívtak be többé.

Jurik alezredesre rázuhant egy ágyúgarázs vas tolóajtaja. Látta, hogy kileng, megmozgatta, s volt parancsnokomat a több mázsás öntöttvas lemez maga alá préselte. Ezt a fiúk mondták, mert akkor én már odahaza voltam. Túlélte, de nem alakulatához, hanem a révkomáromi hadkiegészítő élére került. Ezt akkor tudtam meg, amikor 1968 tavaszán, a szlovák sovinizmus föllobbanása idején a Pravdában védelmébe vett bennünket. Aláírás: Jurik ezredes, a komáromi hadkiegészítő parancsnoka. Örökre sajnálni – nem is sajnálni: szégyellni – fogom, hogy nem kerestem föl mindjárt a munkahelyén, és nem szorítottam meg érte a kezét. Készültem, de nem jutottam el hozzá. Šimo századost viszont kétszer is fölkerestem Divényben, ahol egy évvel leszerelésem után ő is tanítani kezdett. *„Tudod-e, mire vágyom én? Tanítani odahaza, a falumban, lakni házunkat, az udvaron tyúkok, libák, kacskák, néhány házinyúl, köröskörül hegyek és erdők, és csönd, csönd, csönd.”* Végül is panelházban laktam, s amikor betoppantam hozzájuk, kerékpáron Perséről, ezzel fogadott: *„Na, Koncsol! Nem volt szép? Nem volt férfiás, ahogy mi Nánán éltünk?”* Már a kezdet kezdetén elmesélte, hogyan vált katonatisztté. A háború után a pozsonyi közgazdasági főiskolára iratkozott be, ugyanakkor a kommunista pártba is belépett. Az 1948-as fordulat után az osztályidegenné minősített és a nyugati antifasiszta ellenállásból jött tisztakat kiszórták a hadseregből, és helyükre fiatal kommunistákat toboroztak. A bizottság őt is válaszüte elé állította: vagy átlép a seregbe, és ott szép karrier vár rá, vagy repül mint rossz kommunista, aki nem érti az idők szavát, a pártból, de a főiskoláról is. Átlépett, a hranicei tüzértiszti iskolába került, ott még elő is adott térképészetet, amíg át nem lépett tüzérezredünkhöz. Katonai karriert nem akart, és örökre elrontották az életét. Egyszer fölkeresett Pozsonyban katonás jolsvai magyar feleségével, akinek a nagypapája magasrangú k. u. k. katonatiszt volt. Ha jól emlékszem, orvoshoz jöttek, baj volt főnököm idegeivel, depresszióban szenvedett. Egyszer családommal kerestem föl őket. Tőle tanultam meg, hogy a legzordabb, Istentől és embertől legidegenebb közegben is ember maradhat, és emberként viselkedhet egy férfi. Összetegeződünk. Mélyen meghajlok emléke előtt.

Ezredünk elhárító tisztje, **Krutý** főhadnagy azzal nyitott ránk, hogy tegyük eléje **Mózer** közlegény személyi aktáját. A fiú megszökött, s az ő feladata, hogy megkeresse, visszahozza, és átadja a katonai ügyészségnek. Mózer valamelyik üteg valamelyik ágyújánál szolgált, érettségizett, és matematikát szeretett volna tanulni, de nem hagyták, mert édesapja a háború után Ausztráliába disszidált. Ugyanezért, a hazulról, ha jól emlékszem, Nagykürtösről kapott kádervélemények folytán a seregben is a legkomiszabbul bántak vele, lépten-nyomon megalázták, törvénnyellenesen még rendes évi szabadságát sem kapta meg. Nemcsak az apátlanságot szenvedte végig, hanem az ostoba retorziók is őt sújtották. A főhadnagy ezeknek a tényeknek már utánajárt, s amikor az írott anyagokból is látta, miről van szó, s hogy a fiú nyilván csak az édesanyját akarta végre látni, káromkodva ugrott föl, hogy motorkerékpár-

jára ül, s a fiút a közeli Kürtösről visszahozza. Főnököm ezt mondta Krutýnak: *„Ne csinálj belőle ügyet, bánj szelíden a fiúval. Hozd egyenesen hozzám, én majd beszéllek vele, és azonnali hatállyal, már most egy másik üteghöz helyezem át. Beszéllek parancsnokával, és utasítom, hogy bánjon a fiúval tisztességesen. Nem ő tehet arról, hogy az apja disszidált, ő csak szenvedő alanya az egésznek. Ő a bűnbak.”* Így történt, a főhadnagy elének állította a fiút, és lelépett. Főnököm ezzel kezdte: *„Janko, ezután minden rendben lesz. Te, ugye, matematikát akarsz tanulni? Megkérhetnélek, hogy olykor segíts nekem? Nyitran én is matematikát, ábrázoló mértant és képzőművészetet tanulok, s ha valamit nem értek, megmagyaráznád nekem. Heti egy-két alkalomról lenne szó, délután vagy este, amikor mindkettőnknek megfelel...”* Így történt, így zajlottak a dolgok, irodánk olykor csöndes tanulószobává alakult át. Mőzert főnököm a pokolból a mennyország kapujába emelte. A pozsonyi egyetem matematika karára századosom írta az ajánlást, a kádervéleményt, s a fiút föl is vették. Aztán az én Laci fiam megnőtt, fizikát tanult, s mindjárt az első héten ragyogó arccal újságolta, hogy van egy fantasztikus matematikatanárunk, a neve Ján Mőzer. Gyorsan adjam oda neki a Szentírást, mert a tanár úr bizonyos természettudományos tételek illusztrálására igen szellemes öszövetségi történeteket, példákat és szentenciákat hoz föl. Ez még a szocialista időkben zajlott így. Mőzer professzor itt, Pozsonyban, a közelünkben lakik, elég gyakran összefutunk a villamoson vagy a boltok tájékán, s mindjárt beszámoltam neki fiam lelkesedéséről. Aztán egyszer fölpréseltem magam a zsúfolt tömegközlekedési járműre, s láttam, hogy egy ismerős férfi támaszkodik az első kapaszkodórúdhhoz, egy régi bajtárs, és olvas. Válla fölött belekukkantottam a könyvbe, s láttam, hogy Mőzer barátom egy héber szövegben tallóztat. Súgtam neki: *„Professzor úr, irigylem önt a héberért. Nem adna nekem néhány alapozó nyelvleckét? Jól megfizetném!”* Rám nézett, egy kicsit megint örülhettünk, és dicsérhettük Šimo századosot, aki mindkettőnkkel nagy jót tett.

Egy tavaszi napon együtt utaztam szabadságra a Šimo családdal. Valamelyik tiszt helyettesített bennünket. Május második hete lehetett, mert a nánai laktanya és a párkányi vasútállomás között, a kocsit mentén hatalmas, pompás szíromzatú gyermekláncfű tenyészett. Onnan tudom, hogy letéptem néhány szálát, s beléjük szagoltam. Orromat sárgára festette a virágpör, és főnököm az állomáson nagyot kacagott rajtam. Ők Divénybe utaztak, én valamivel tovább, Persére. Ülünk a padon, szemben egymással, Mária asszony pedig nagy hangerővel panaszozza, hogy főnökömet, Ferkót nem érdekli a karrier, hajdani olműtzi diák-társai, akik tehetségben messze mögötte maradtak, már mind ezredesek, sőt vezérőrnagyok, míg ő, Ferko így meg úgy meg amúgy. Főnököm civilben, én egyenruhában, rang nélkül, és Mária asszony következetesen professzor uraz, persze szlovákul. Századosom egy szót sem szól, csak néz ki az ablakon a tavaszi verőfénybe, valahol Zólyom és Lónyabánya közt, a keskeny, kies hágóban, a hegyi tanyákat, „laz”-okat égre emelő hegyek erdős-szakadékos lába

alatt. Ez az ő világa, ide vágyik, ide készül vissza, pihenni is. A szomszédos padon egy idős, jól öltözött, jó arcú férfi ül, s vagy tíz perc hallgatás után átszól hozzánk: *„Nagyságos asszonyom, ne haragudjon, ha mondok valamit. Az ember akaratlanul is kénytelen meghallani bizonyos dolgokat. Amit ön a férjéről itt kiszórt, az nem szép. Őszintén megmondom, hogy ha ön az én feleségem volna, már rég megkapta volna tőlem a magáét.”* Mária asszony, aki két gyönyörű és bájos kislányt szült főnökömnek, maga elé meredt. *„Uram, igaza van. Ne haragudjon rám.”* Főnököm, és hangja örökre a fülemben marad, csak két szót szolt nagyon szelíden, nagyon halkán: *„Na látod!”* („No vidíš!”)

Még valamit! Főnököm pár hétre elment, s tettem a dolgomat. Folyamatosan titkos és szigorúan titkos iratokkal dolgoztunk, s a szabály úgy szolt, hogy ezeket a titkos iktató főnöke, egy százados adta ki, és vette vissza tőlünk még aznap, mindig aláírások ellenében. Egyszer késő délután és este is dolgoztam valamin, s a szükséges anyagokat magamnál tartottam. Este a páncélszekrénybe zártam őket, a mackót lepecsételtem, az iroda ajtaját lezártam, kulcsát egy lepecsételt dobozban leadtam a kapun, és mentem aludni. Az iratok biztonságban voltak. Aztán bekopogott egy ismeretlen őrnagy, igazolta magát, hogy Trencsénből jött, ellenőrzi az irodánkat. Mindenhova benézett, kérdezett, válaszoltam, majd kihúzta a titkos anyagokat a páncélszekrényből, maga elé tette őket, valamit írt, és távozott. Főnökömnek beszámoltam a magas látogatóról, s mondtam neki az iratok dolgát. *„Erre vigyázhattál volna”,* mondta, és ment, hogy jelentkezék az alezredesnél. Visszajött, és szó nélkül dolgoztunk tovább. Vagy két nap múlva lejárt a munkaidőnk, mindent elintéztünk, s kérdeztem, indul-e ő is haza. *„Én még maradok pár órára,”* mondta, *„tanulni fogok.”* Másnap ugyanígy. Aztán jön Milan Kopal, az iktató írnoke, aki a tiszt napiparancsokat is megkapta és olvasta, és kajánul mosolyogva közli, hogy főnököm a titkos és szigorúan titkos iratok gondatlan kezeléséért, a titkosítás szabályainak megsértéséért két hét laktanyafogságot kapott. Énmiattam! Mint főnököm, helyettem is ő felelt. Most értettem meg, miért tanult ő délután és este az irodában, és másnap sűrűn kértem a bocsánatát. *„Ugyan”,* mondta, *„semmi baj! Hálás vagyok neked ezért a fantasztikus nyugaloméért. Nincs asszonyi panaszáradat, gyerekcivakodás; kész isteni ajándék ez nekem, jobbat és szebbet nem is kívánhattam volna magamnak. Köszönöm!”*

(folytatjuk)

* Az írás első részében, lapunk legutóbbi számában a 18. oldalon található kép aláírását tévesen adtuk meg. Helyesen: „A brünni fenyesek óre 1960 februárjában. Csak a rohamsisak hiányzik.” Olvasóink és az érintett elnézését kérjük (szerk.)

Gaál Lajos

Gömör természeti öröksége 34.

Lávamaradvány Kishont felett – a Vepor

A magasabb hegyvidék az érzelmek különös béklyójában tartja az embert. A völgy mélyét gyakran találjuk nyomasztónak, mintha a környező hegyek súlya is ránk nehezedne. Ha azonban feljebb kapaszkodunk a meredek lejtőn, rendszerint már csak a hátizsák súlyát érezzük, és várjuk, mikor lesz vége a gyaloglás általi kín szenvedésnek. Ha pedig elérjük a hegygerincet, varázsütésre megváltozik minden. Elszáll a nyomasztó érzés, ahogyan a tekintetünk is tovarepül a messzeségben, egészen a látóhatárig. Egyszeriben felszabadul a test, a lélek, és már urai vagyunk a hegyeknek, völgyeknek. Pedig még csak két oldalra tekinthetünk le: a keserves gyaloglás után mögöttünk hagyott völgyre és a hirtelen elénk tárulkozó ismeretlen tájra.

Az igazi katarzis azonban akkor következik be, amikor a táj fölé magasán emelkedő hegycsúcsra is feljutunk. Itt már a négy égtáj hegyei-völgyei nyílnak meg előttünk, légies könnyedségbe burkolva zordságukat, feledtetve az emberrel a nyomasztó hátizsák súlyát, az izzadságszagot. Az embert itt ösztönösen áthatja a felszabadultság, a főlényes elégedettség érzése, győztesnek tekintheti magát, elégtételt kap minden eddigi gyötrelméért. Egyszerűen feljutott a csúcsra, a maga kis Mount Everestjére. Bárcsak az élet más küzdőterén is feljuthatna.

Talán valami hasonló élmény vágya hajtja az embert a hegycsúcsok felé. Turistákat, természetjárókat, cserkészeket vagy egyszerűen azokat, akiknek elégük lett a város zajából. A két világháború közötti időszak cserkészeinek kedvenc kirándulóhelye volt Gömör és Kishont északi

részének számos hegycsúcsa, mint a *Szinyec*, a *Fabová*, a *Tersztye*, az *Osztra* vagy a *Vepor*. **Szombathy Viktor** igen szívhez szólóan tudott írni a Szinyecről, amelyre még nyolcvan éves korában is felkapaszkodott. Az 1338 m tengerszint feletti magasságot elérő Vepor azonban már keményebb diónak számított. Ide akár Klenócról, akár Tiszolcraól csaknem 20 kilométeres gyaloglás várta őket.

A Veporon jelenleg egyetlen turistaösvény vezet keresztül, az is csak a keleti részén: a piros jelzésű ércmagisztrális („rudná magistrála”), amely a *Sztolicáról* indul, és átvezet a Murányi-fennsíkra is. A feljutás azonban könnyebb Klenócról, ahonnan szűk, de aszfaltozott erdészeti úton a *Ráztocsnon* keresztül (az útelágazás baloldali ágán) egészen a szkorusinai autóbusszmegállóig eljuthatunk személyautóval. Az erdészeti utat itt sorompó zárja el, így a sárga turistajelzésen gyalog kell folytatni utunkat a *Varta*-nyeregbe, ahol rákapcsolódhatunk a piros jelzésű turistaösvényre. A Vepor alatt még egy kaptató vár ránk: az andezitsziklák. Ezek leküzdése után következik a csúcs. Némi meglepetésünkre azonban nem egy sziklaorom vár bennünket a messzeségbe nyúló táj kilátásával, hanem egy csodálatos őserdő, romantikus ösvénnyel. Ráadásul csaknem lapos területen. Mintha nem is Kishontban járnánk, hanem valahol a világ egzotikus tájékán. Persze kilátás is van, ehhez azonban ki kell merészkednünk a sziklák szélére, ahol egy információs tábla mutatja be a déli irányban elterülő táj egyes részeit. Mert hiszen a Vepor sziklakkal van körülvéve. Ideális hely a várépítésre. Őseinket azonban hidegen hagyta, mivel távol esik minden településtől vagy fontos

A Vepor jellegzetes táblahegye a nyugati oldalról • Papáč Vladimír felvétele

útvonalról. Érintetlenül hagyták a favágók is. Erről az itt található, több mint kétszáz éves fenyők tanúskodnak. A minden oldalról távolra eső és nehezen megközelíthető Vepor tehát megőrizte természetes állapotát, nem kis öröme a természetvédőknek, természetjáróknak. Még kőbányát sem nyitottak az oldalában, pedig az andezit igen jó építőanyag. Szerencsére andezitből is van elég a környéken, közelebb a falvakhoz, így ezeket fejtették, vagy fejtik ma is.

Sejthető tehát, hogy a Vepor érintetlen természetének, a csodálatos őserdőnek az andezit az oka. Miként és mikor került a hegy tetejére, erre keressük a választ az alábbiakban.

Az andezit sötétebb színű, szilikátos, vasban és magnéziumban dús ásványokból, főleg piroxénből, amfibolból, földpátból, biotitból álló magmás kőzet, számos kísérő ásvánnyal (gránát, pirit, magnetit, titanit, zirkon), amely a földkéreg mélyebb rétegeiből, esetleg a földköpeny felsőbb részeiből megolvadt kőzetanyagként kerül a felszínre vagy annak közelébe. A megolvadt kőzet ilyen nemű felnyomulása általában akkor következik be, amikor a nehezebb és sűrűbb óceáni földkéreg a könnyebb szárazföldi kéreg alá bukik le. Ilyen esemény történt a harmadidőszakban: a Kárpátok külső övezetében elterülő óceán kérge a belső Kárpátok szárazföldi kérge alá bukott le nagy mélységekig, ahol részlegesen megolvadt, és töréseken keresztül

lassan a felszín felé kezdett nyomulni. A felszínre pedig erőteljes vulkáni kitörések formájában került. A harmadidőszak miocén korának közepén, mintegy 15 millió évvel ezelőtt, ezért kezdtek tűzhányók működni a Körömc-i és a *Selmeci-hegységben*, a *Polyánán*, a *Mátrában*, a *Börzsönyben* vagy a *Szalánci-hegységben*. Néhány kisebb vulkánból még jutott Tiszolc és Pokorágy környékeire is. Míg Felső- és Alsópokorágy környékén forró vulkáni törmelék ömlött a felszínre, Tiszolcnál andezitláva folyt ki a kráterek torkából. Mert több kráter is volt itt, pl. a *Mágnes-hegyen*, északabbra az *Ördög-völgy*nél, Polhora határában vagy a Vepor környékén is. A kráterekből és tufagyűrűjükből mára már nem maradt semmi, a mállás és az erózió áldozataivá váltak. Megmaradtak azonban a lávacsatornák, telérek, amelyeken keresztül felfelé áramlott a megolvadt kőzet. Ezek ugyanis a mélybe nyúlnak, és kőzetanyaguk is ellenállóbb, keményebb a lágy tufakénál. Az egyik kráterből tetemesebb láva is ömlött a felszínre, amely legalább 1 km szélességű lávafolyamot képezett. Hossza, ha a Veporhoz legközelebb fekvő lávacsatornát vesszük (a *Rozsypok*-hegy csúcsától északkeletre), legalább 5 kilométert ért el. Pontosabb adatokkal igen nehéz szolgálni, mivel a harmadidőszak végén, 7 millió évvel ezelőtt, a *Gömör-Szepesi-érchegység* egész területe emelkedni kezdett. Ez a kiemelkedés a patakok erőteljes bevágódását vonta maga után, a mélyülő völgyeken keresztül

Őserdei ösvény a Vepor tetején • Papáčová Lenka felvétele

LÁSSÁTKOK, FELEIM!

pedig egyre több lepusztult kőzetanyag került a folyókba, síkságokra. A tűzhányók tufagyűrűin kívül lepusztultak a környező hegyeket alkotó igen régi, ópaleozóos gránodiorit felszíni részei is, amelyek több gyűrődési folyamatot elszenvedve, töredezettké és mállekonyakká váltak. Az időjárás viszontagságainak, a lepusztulásnak viszont részben ellenállt az aránylag kevészel azelőtt megszilárdult andezit lávafolyam, melynek egy része máig fennmaradt. Ez a klenóci Vepor. Meredek, sziklás oldalainak magassága elárulja a környező kőzetek lepusztulásának mértékét, vagyis mintegy 60–80 métert, lapos teteje pedig az akkori lávafolyam felszínét jelzi. A Veport övező sziklákon csaknem vízszintes padokat is láthatunk. Ez a kőzet ún. pados elválása. A felszínre ömlő andezitláva ugyanis igen sok vizet veszít, miáltal zsugorodik, és a kihülés felszínével párhuzamos hasadékok jelennek meg benne. A jelenlegi padok fekvése alapján tehát képet kaphatunk a 16 millió évvel ezelőtti ósvölgy helyzetéről, amelybe az andezitláva betódult. A völgy eszerint aránylag sekély és széles volt, valamint enyhén lejtett kelet-északkelet irányból dél-délnyugat felé.

A sziklák oldalában és tetején mély hasadékokat is találunk. Ezek gravitációs hasadékok, amelyek már akkor jöttek létre, amikor a környező mállekonyabb kőzet részlegesen lepusztult, az ellenállóbb andezitsziklák elvesztették stabilitásukat, és kezdtek elválni a megszilárdult lávafolyamtól. Az elvált tömbök gyakran lesuvadnak a meredek lejtőn, majd darabjaikra hullnak, miáltal az egykori lávafolyam egyre keskenyedek. Ez a folyamat lassan az egész andezittest lepusztulásához vezet.

Az andezitsziklák növényntani szempontból is érdekesek. A szilikátokban gazdag kőzetten hegyvidéki körülmények között különleges, ún. kárpáti szilikátsziklagyp vegetációtípus jött létre. E növénytársulás egyik fő képviselője a csúcs környékén található sziklai csenkesz (*Festuca pseudodalmatica*). Érdekes, hogy a Veporon egyaránt találunk jellegzetesen hegyvidéki fajokat, mint az északi szirtipáfrányt (*Woodsia ilvensis*), de a melegebb és alacsonyabb sziklagyepekre jellemző növényeket is, mint a magyar perjét (*Poa pannonica ssp. scabra*) vagy a sziklai ternyét (*Alyssum saxatile ssp. arduini*). Különösen szép látványt nyújt a párnákban megjelenő, magashegységekre jellemző buglyos kötőrőfű (*Saxifraga paniculata*).

Növényntani szempontból érdekes a Vepor alatti szélesebb hegyerincen létrejött lápos rész is (a Varta-nyeregtől északkeletre), ahol a piros jelzésű turistaösvény közvetlen közelében hegyvidékre jellemző harangrongyfajokat találunk.

A Vepor erdeje több mint kétszáz év változatlan állapotát őrizte meg. A főleg jegenyefenyő, lucfenyő és bükk alkotta erdő jellegzetes a magashegyi környezetre. Mivel a Vepor 1964 óta hivatalos védettséget élvez, a védelem alatt álló területen, vagyis 153,89 hektáron tilos a fakitermelés, ezért a kidőlt és korhadásnak induló fákat helyben kell hagyni. A kidőlt fa lehetőséget nyújt a napsugarak behatolásának az őserdőbe, ami serkenti az új hajtások növekedését.

Ekképpen egészséges, sokrétű és többszintű vegetáció jön létre, ami jóval stabilabb a mesterségesen kiültetett faállománynál. A helyben hagyott, korhadásnak induló fa pedig megfelelő élőhelyet biztosít számos bogárfajnak, amelyek állománya a hasonló élettér hiánya miatt jelentősen visszaesett. Ha pedig gazdag a bogárfauna, madaraktól is több van. Ezáltal az őserdő egy fajban gazdag, ökológiailag stabil rendszert képez. Ha felkapaszkodunk a Veporra, ne csak a kilátásban gyönyörködünk tehát, hanem figyeljük meg az állatfajok sokrétűségét és gazdagságát is. Ehhez természetesen csendben kell haladnunk, vagy hosszabban elidőznünk egy helyen. Számolni kell azonban azzal, hogy ebbe a sokrétűségbe ezen a vidéken a medve és a hiúz is beletartozik!

A Vepor minden oldalról jól látható táblahegy-maradványa a Gömör-Szepesi-érchegység jellegzetes tájképi dominánsa. Mivel az egykori – későharmadidőszaki – felszín tanújaként maradt fenn, tanúhegynek nevezhető. Alakja a helybelieket fekvő disznóra emlékezteti, innen származtatják a nevét is.

A Vepor területe nemzeti természeti rezervátum, de a pirossal jelölt turistaösvényen látogatható. Hasonlóan védett az alatta található erdei lápos terület is a Varta-nyeregtől északkeletre. Mint andezit lávamaradvány, a hegyvidéki őserdei jellegű növényvilággal egyedülálló Gömör-Kishont területén, és méltán tartozik legkiemelkedőbb természeti öröksége sorába.

Egy másik pillantás a Veporra

Szentandrászi Virág

A Csermosnya-völgy vízrajza és népi vízgazdálkodása 3.

Tavak, mocsarak, kenderáztató vizek

1. Tavak

A legnevezetesebb, legnagyobb tó a vidéken az *Álom-tó* volt Lucska és Kovácsi között, az *Alsó-hegyen*, a fennsíkron. Karszti tó volt. „*Úgy mondja a rege, hogy IV. Béla a tatárjárás idején itt talált menedéket, vizet. Menekült a tatárok elől, s valahol a környéken pihentek meg egy éjjel. Lefeküdtek, s a király megálmodta, hogy nem messze víznek kell lennie. Másnap meg is találták a tavat. Erről az álomról kapta a nevét.*” (L) Az öregek emlékei szerint a tó közepe ifjú korukban még 4 m mély volt. Azóta azonban eltűnt: csak sással, kákával benőtt ingoványos talaj, lúp maradt utána. A mellette feltörő forrás, amely sokáig itatóhelyként szolgált, már csak buzog. Nemrég (2003-ban) körülvették a kutat gerendákkal, lefedték fatetővel.

Az „elveszett” *Álom-tó* helye • A szerző felvételei

A lucskaiak, kovácsiai emlékeznek az *Álom-tóra*, a többi faluban pedig hallottak róla. „*Az Álom-tó nagy tó volt valamikor. A lucskai csordával oda jártak itatni, beleállt a tóba, a szélén már a hasáig ért a víz.*” (L) „*Fiatal koromban még ott igen szép tó volt. Még lovakkal is bementünk, úgy hogy még lehetett rajta úsztatni, olyan nagy volt az Álom-tó.*” (K) A mai 60–70 év körüliek gyerekként még fürödtek a vízében, félredobott vályúban csónakáztak. Volt a tóban kígyó, vadkacsa, „*vízicsikó*”, béka. „*Tele volt békával. Háromféle béka volt benne: magyar, német és szlovák. A német azt mondta: »komm-komm-komm!«, a magyar: »mitvarsz-mitvarsz?«, a szlovák: »csozsejeto-csozsejeto.«*” (L) Nem csak a falusi tanítók hozták a tóhoz a gyermekeket kirándulni. A lucskaiak máig emlegetik, hogy 1940 körül Magyarországról, Erdélyből jöttek ide cserkészek, két hétre. Télen síelni jártak a környékére. Ma turistákkal találkozni néha, de a tavat hiába keresik, csak a nyoma maradt. Hova lett? Elment valahová, utat kapott a föld alatt a mészköves, üreges hegyekben: „*Beszakadt Görgőnek. Több víz van ott a halastóban, mint azelőtt volt*” – mondják többen. „*A háborúkor aknákat raktak*

a tóba, a robbantások miatt elment.” „*A háború alatt is lőttek itten, meg osztán csinálták az utat, a Szoroskán be, Almásnak. Robbangattak, megrázkódott a hegy. Nagy üregek vannak ezekben a mészköves hegyekben.*” A tó környéke, amely legelő, kaszáló volt régen, ma „*csupa gaz*”.

A hosszúrétai mocsaras határrészen keletkezett még egy két állóvíz, amelyek a nagyobb, gondozott vagy mesterséges halastavakhoz képest inkább a mocsár és a tó határán voltak. A falu környékén a gróf idején két halastó is volt, egy pedig ma is létezik. Mindhármat patak táplálta, táplálja.

„*Igen-igen régen a grófnak volt halastó, most már égerfákkal be van növe az a rész, a Kápolna alatt, a Beregséknél – a Pusztahalastó.*” A földreform után „*ki lett osztva rétnek, a cselédségnek, a víz elment.*” Tó volt a gróf idején a malomnál is: a Béka-tó. „*Gabiék hitták Béka-tónak, itt, a malomnál. Mer’ a békák brekegtek, kurutyoltak ottan, benne. Háború utántól aztat nem csinálta senki se, de azelőtt halastó volt.*” Ma már vizenyős, benőtt rész. A falusi krónika így ír róluk: „*Az uradalomnak régen két halastava is volt. A váraljai úttól jobbra, ezt ma Pusztahalastónak hívják, mely a vizét a Rák-patakból nyerte, a másik a malom mellett volt, és a Buzgó vize táplálta. Ma már mindkettőnek csak a nyomainak vannak meg, benöve fűz és égerfa bokrokkal.*”

Közel a régi grófi tóhoz, a Beregsék részen, ahol kenderáztatók is voltak, később a szövetkezet idején is létrehoztak egy halastavat. Szintén a Rák-patak táplálja. „*Már a szövetkezet is csinálta a tavat, de elszakította a víz a gátat. Nem ment annyi ki, mint amennyi bejött. A Rák-patak oly nagy volt, elszakította azt a gátat. Sokáig úgy volt, oszt mikor a Majetok [az egykori Állami Gazdaság közhasználatú elnevezése] átvette, megcsinálta jól. Meddig lesz így?*”

A Nagy-lápán egykor ugyancsak létezett egy mocsártó. Békák, rákok éltek benne. Megtelvén, többször kiöntött, ilyenkor a gazdák egy árkon elvezették a vizét Jólész felé, hogy ne a földjeiken álljon meg. Az árkot rendszeresen pucolták.

Mint mondják: „*Valamikor az egész Kápolnaalja mocsaras tó volt.*” (Hr)

A Halastó és a Kápolna-hegy, amelynek váraljai oldalán a Rák-patak csordogál

Mocsaras, lápos, vizenyős részek ott keletkeznek, ahol a víz a földben nem kap utat, ugyanis a felszínhez közel víz-záró réteg van. A talajvizet „vadvíz”-nek nevezik. A vadvízes, csátés részek nagy szárazság idején kiszáradnak, máskor meg vízben taposhat az ember.

2. Mocsarak

A barkai határban nagyobb mocsaras terület volt a *Gercses-kútnál* és a *Vinkelyben*. „*A Gercses-kútnál azon a részdarabon, mondjuk olyan 4 hektáros részterület, vót ott benne olyan 100x100 méteres vadvízes talaj. Hogyha belement az állat, a marha, hát bement még néha hasig is, hogy alig tudott belőle kijönni. A Vinkelybe’ meg vót oly hely, hogy ha belement a közepibe, húzni kellett ki, mert ki se tudott gyönni. Oly vadvízes hely vót.*”

A derneiek úgy mondják: „*Az egész falu lapályon van.*” Főként az Alvégen és a Hárskút felőli nyitott határban voltak vizenyős területek. A *Hámor* alatti határrész „*mindég mocsaras, ott, az erdő alatt*”. Ezek mellett „*Kovácsi fele is vót az egyik részbe’ mocsaras rész*”.

A Dernő és Kovácsi fölötti *Mocsárka* vizenyőségéről kapta a nevét.

Hárskút alsó, sík határán mocsaras, vizes volt valamelyest a *Harasztalja*, a *Hajcsa* vögyének egy kis része. „*A Kerekes-vögybe [volt] a kútacska. Az úton is keresztülfutott a víz, ami onnan jött. Az okozta a csátés rétet, hogy nem ment egyenesen a patakba, hanem szétömlött, és azért volt vadvízes. Már megcsinálták.*”

Talajvizekben talán leggazdagabb Hosszúrét határa. Az egész *Kápolnaalja* „*mocsaras tó*” volt valamikor. Sok helyütt felgyülemlett a felső talajban a víz, mocsaras területek alakultak ki. Ilyenek voltak a *Hosszaki földek*, amelyet még **Andrássy Dénes** gróf alácsöveztetett, a Baksa egy része, valamint a *Baksa* feletti *Disznólegelő*, amelyet a gróf disznai legeltek. Az utóbbit kiosztották a falusiaknak. Akinek szárazabb rész jutott, fölszántotta, a vizenyősebb területeket pedig később „*berónították*” (= feltöltötték). Ugyancsak vadvízes volt a *Butyko*, s kicsit a *Nagy-lápa*. A falu Alvége is elég talajvizes volt. „*Mocsár volt, sok. Az Ilona házok megett, az Ilona-réten nem folyt le a víz.*”

Lucska határában, Barka felé, a *Kím-völgy*vel szemben elterülő *Köszörű* alatt és az *Alsó keresztel*l átellenben található *Lápa* nevű kaszáló volt vizenyős.

A vizenyős helyen növény, sásfélékkel, kákával vegyes fűfélét „*csáté*”-nak nevezik a Csermosnya völgyében. A gazdák rendszeresen lekaszálták, és megszáritva az állatnak adták. A hárskúti Kerekes-vögyben „*a csátét ott mind lekaszálták. Pacókosba raktuk, fel a vállamra. Csupa víz vótam, mire kihordtam a szénát. Vótak segíteni, de egy sem vállalta, hogy hordja, hát én hordtam mindég.*” A csáté lovaknak való széna volt. „*A szénát, azt inkább nem is szarvasmarhával, hanem lovakkal etették* (összesen kb. 40 pár ló volt a faluban), *mert az bábaguzsalyt termett, fehér virágja volt, kannamosót.*” (Hk) Ha ló nem volt, marhának is adták, bár annak a gyomra érzékenyebb rá, meghajthatta. Szénával vegyítve „*elment*”, vagy csak „*aljaztak*”, azaz almozta vele.

A gyerekek szerették a vizes földeket. „*Télen oda jártunk simukázni, mert ha ősszel esett az eső, még jobban megtelt vízzel.*” – mesélik az egykori hosszúréti gyermekek a Baksa fölötti részekről.

A mocsaras, talajvizes földek nagy részét a szövetkezet, illetve állami gazdaság alagsöveztetette vagy berónította, hogy javuljon a föld minősége, s hogy nagyobb terület lehessen megmunkálható. Hosszúréten pl. berónították a Rák-patak körüli mocsaras részt, az egész Kápolnaalját, lecsövezték a Baksa feletti határrészt. A földbe téglacsöveket (vagy az utóbbi években lyukas műanyag csöveket) tesznek le, s közéjük, köréjük homokot töltenek. Ezek magukba szívják a vizet, így vezetik azt lejtéssel az árokba. A gróf idején a hosszúréti *Hosszaki árok*ba négyszögletes, kibetonozott „*aknaféléket*” helyeztek (5–6 darabot az egész részre), amelyekből csövecskén csurog a víz. „*Közepén ástak egy mély árkot annak a lapának, és abba ment mindég. Ha esős idő volt, akkor folyt is a víz, ha szárazság volt, akkor meg kevés volt. Ha megszomjaztál, arattál, hát csak oda mentél, ha elfogyott.*” Az árkot, a sáncot az arra földet bírók kipucolták. „*Akkor tisztaság vót, nem, mint most. Sáncok vótak, fűzfák vótak körülötte, jött a víz. Most már nem, most kihál a víz. A nagy sáncot nem pucolják, gazos.*”

3. Kenderáztató vizek

Az állóvizekhez még egy nagyon fontos művelet kapcsolódik, ez pedig a kenderáztatás. A vadvízes földbe vagy a patakok mellé gödröket, mocsolyákat ástak a régiek, s az ezekben álló vízben ázott a kinyútt, kévékbe kötött kender. Ezeket a helyeket „*kenderáztató*”-nak vagy „*kenderáztató tó*”-nak nevezik. (D, Hr)

A nagyobb kenderáztatókon kívül máshol is előfordult egy-egy mocsolya. Pl. a dernei Alvégen, egy ház mögötti kert vizenyős végén, vagy Hárskúton az egyik gazda rétvén feltörő forrás mellett.

A kendernek az állott, meleg víz a jó. A vizenyős helyen ázott mocsolyákba magától ereszkedett a víz, a patakok mellettibe kis árkon vezették.

Barkán, a *Kuskoromi-réten*, a falunak a Szádelői-völgy felé eső végén, valamint a falu másik végén, az *Agárhát* alatti talajvizekben, illetve a *Fehér-vízi forráspatak* mellett, a *Langa* nevű részen áztattak kendert. A faluban is „*vót valamikor, ebbe az udvarba, mikor megvettük ezt a helyet*”.

A dernei kenderáztató tó a *Hámor* alatt lehetett. Az alsó faluvégén, a telek végén, a kertben is áztattak kendert.

A hárskútiaknak a *Hajcsa* vögyén 8–10 mocsolya is volt. Mocsolyákat ástak még a *Dusai-patak* mellett is, miután pedig „*a derneit megvette a nép*”, a *Péntek-patak*nál is sokan áztattak kendert (6–8 mocsolya). Ezek mellett továbbiak is voltak: „*Nekünk is vót az Emódi-árkon. Ahol a Kutacska van, onnan gyött le a víz, oszt lejjebb vót a mocsolya. Már behordódott. Hát a mienk itt vót az Emódi-árkon, de a mienk is vót a rét.*”

A hosszúrétiak a váraljaiakkal együtt a szabályozatlan Rák-patak mellett, a mocsaras Butyokban, Beregséken áztatták a kendert, a Pusztahalastó alatt. „*A Beregséken,*

ottan kendent áztattak. Ez a Rák-patak jött le, oly kanyargósan, hol mélyebb vót, hol kisebb, oly kanyarogva. Oszt ott áztatták a kendent.” „Kenderáztató tó, mocsárvíz ott az, tiszta víz. Az megállott víz, az éveken keresztül ott vót benne. Az árok megvót, és abban víz vót mindég.”

A kovácsiak a falu felső végén, a Lucskára vivő út alatt, a Csermosnya-patak mellett, sorban ásott mocsolyákban áztatták a kenderüket. „Ott végig mindenkinek vót mocsolyája. A patakból engedték be a vizet. Oszt, mikor már tele volt minden mocsolya, színig tele, akkor oszt aztat elzártuk, elzárták, hogy már ne gyűjjön – kövekkal, meg mivel.”

A lucskaiak többsége a Kőszörű alatti elhanyagolt, mocsaras részen ásott mocsolyákat. „Nekiünk pl. nem ott volt, hanem itt, a lucskai malom alatt.”

Mocsolyát ásott mindenki magának, ha éppen kellett. Különbön elég volt minden évben az áztatás előtt kicsit megpucolgatni gereblyével, kapával, hogy a leülepedett mocsot „meghúzzák”, vagyis kihúzzák. A mocsolyák mélysége kb. 0,5–1,5 m, átmérőjük kb. 2–4 m lehetett, de pl. a hárskútiak Péntek-patak melletti kenderáztatójának szélessége „lehetett vagy 6 m is, az igen nagy vót”. (Lucskán hallottam egy helyütt, hogy a mocsolya alját kirakták kővel, de ez nem jellemző.) A nagy kenderáztató helyeken 6–10 mocsolya is volt ásva. „Mindenkinek meg vót nevezve, hogy kié a mocsolya”, vagy pedig a nagyobb gödröt részekre osztották, elkerítették. „El vót kerítve: kettő, meg három is tudott belerakni. Karó vót beütve, közte fonás fűzfából, gazból. Úgyhogy megtudják, melyik kender kié. A kendent is úgy rakták, hogy az eggyé dőlt így, a másé meg úgy, ahol elválasztották. Könnyen megtudták, kié.”

A mocsolyát telerakták kenderrel, majd kövekkal lenyomatták, hogy ne jöjjön fel a növény a víz felszínére. A kövek alá előbb „bokros fákat”, leveles gallyakat – pl. fűzfagallyat – raktak, hogy fogja a követ, ne essen be a kender közé. Az, hogy a kender meddig ázott, függött a víztől, annak melegségétől, tehát az időjárástól is. A korábban kinyűtt virágos kendent rövidebb ideig kellett áztatni: elég volt egy hétig, míg az őszi magvasat egy-két hétig, vagy tovább is. „Gyakran nézték, oszt két hétig vagy tovább is áztatták. Akkor oszt kihúzták belőle, megnézték egy-két helyen, hogy milyen, hogy törik, jó-e már. Ha megtörték, s az alja már szépen lehámlott, akkor ki lehetett szedni, lemosni, szárítani, sátorozni.”²

A mai 60–70 év körüliek nagy része már csak gyerekkorában látta a kendermunkát. Az idősebbek még végeztek. „Akkoriban még kisjány vótam. Láttam a lyukakat, bennük a vizet, azt mondták, az az áztató.” A kendertermesztés az '50-es években, a szövethéj létrejöttével szűnt meg. Lehetett már venni mindent olcsóbban, mondják, nem volt szükség rá. „Szegényebb világba vetettek kendent, szegényebb világba vótak tyúkok, malacok [...]”

Patakok

1. A vízgyűjtő

A falvakat körülölelő hegyek vizét a Csermosnya-patak gyűjti össze, amely Barka fölött ered, s a völgyből kiérve

Jólész felé folyik tovább, Berzéténél a Sajóba ömlik, végül pedig a Sajó a Tiszába viszi a vizét. Századokkal ezelőtt másképpen nézett ki a folyása. A dernői krónikából idézek:

„A régi krónikából jegyeztem meg (ami a világháború alatt elveszett), hogy nagyon régen ez a »Csermosnya« patak, ami Barkától folyik le a völgyön, rendezetlenül folyt szanaszét. A falu helye pocsolás, ingoványos terület volt. Kb. a XIII. század elején a cisztercita szerzetesek (akiket Szt. István király hozatott be Magyarországra Franciaországból a népet tanítani és művelni) szabályozták, vagyis vezették le a vizet, ásták a medrét egészen a Sajóba. Ezek szerint a település csak ezután volt lehetséges.”³

Bél Mátyás a 18. század első felében a ma Csermosnyának hívott patakot egészen a Pacsa-patakkal való találkozásáig *Derne víznek* nevezi, e megnevezéssel azonban nem találkoztam. „A Csermosna különböző forrásokból születik: egyrészt Torna vármegyében, ahol Derne víznek nevezik, másrészt pedig Krasznahorka fölött, Pacsa faluban, s e vizek Hosszúrétnél, Krasznahorka vára alatt folynak össze. A patak végül Berzété falu mellett ömlik a Sajóba.”⁴

Barkán a patak még picinyke. A falut két ágban szeli „patakcsa”, amelyek közül az É-ÉK-ről, a Felső-hegyről érkezőt nevezik inkább Csermosnyának.

A Csermosnya vagy *Barkai patak* (Lucskán sokszor csak így emlegetik) legnagyobb mellékágai: a *Germécei-patak* Lucska és Kovácsi határán, a *Bánya-patak* Dernő és Kovácsi közt, a Krasznahorka felől érkező s a Hárskút–Dernő határán a Csermosnyába folyó *Péntek-patak*, valamint a Pacsa felől Hosszúrétnek tartó *Pacsa-patak*. Megemlítenődő nagyobb vízfolyás még a lucskai *Falusi patak*, a dernei *Ragasztó- és Arany-patak*, a hárskúti *Dusai patak* és

A Csermosnya Lucska és Kovácsi között

LÁSSÁTOK, FELEIM!

a *Kis-víz*, valamint a hosszúrési határban csordogáló *Rák-patak*.

A barkai *Felső-hegy*ről érkező patakcsa nagyobb forrásai: a *Sötét-forrás*, a *Veres-kút*, a *Söprő-ág*, Lucska felől a *Békás-kút*, Barka fölött a *Fehér-víz*. A másik patakcsa, a *Rák utcai patak* a *Kosárhelytől*, keletről hozza a vizeket. A két kis patak az *Alvégén*, a híd fölött egyesül.

Barka keleti határának hegyeiből a vizeknek egy része a *Szádelői-völgynek* folyik le, a *Szár-patakban*. Barka és Lucska között a nagyobb vizek közül a *Pödömből* jövő forráspatak és a *Hármas-kúttól* eredő pisztrángos *Laksa-patak* torkollik a *Csermosnyába*.

A lucskai házakat *Kis és Nagy sorra* választó falusi patak (*Patak, Patakcsa*) a falu alatt fut a *Csermosnyába*. A falubeli *Szabó és Szűcs kútjok*, az *Etelka-kút* és a köpük vizét hozza.

A lucskai Patakcsa

A Lucskától északra emelkedő *Lúcs-hegy* orrából indul a nagy *Lúcs-patak*, amely összefolyik a *germécei bánya* felől futó, ugyancsak erős forráspatakkal, s úgy érnek együtt a *Csermosnyába*. A két patak völgyet *Felső- és Alsó-Germéce*-nek is nevezik. Az egyesült patakot néha *Lúcs*-, gyakrabban *Germécei-pataknak* hívják, és ez a patak völgy jelenti *Lucska és Kovácsi határát*.

Kovácsi a *Csermosnya-patak* mellé épült szorosban, a *Som-hegy* lábánál. A patak vizét, míg a malom működött, zsilipelve felfogták és a kerékre vezették, úgy, hogy a *Csermosnya* a falun két ágra szakasztva folyt végig.

A faluban két nagy forráskút gyarapította, illetve az egyik ma is gyarapítja a patakot: a *Simko-* és a *Szögi kútjok*.

Kovácsi és *Dernő* közt folyik a *Bánya-patak*, más néven *Fekete-patak*.

Dernő felső végén a *Pipityke* felől csordogál le a *Ragasztó-patak*, amelyet néha *Bánya-pataknak* is neveznek.

A faluban torkollik a *Csermosnyába* az *Arany-patak*, amely a *Bánya völgyéből* érkezik, s a *Szörnyű-kút* forrásvizét is hozza. A hagyomány szerint a régiek aranyat mostak benne, s a grófnak aranybányája volt a patak völgyében. „Az 1860-as években a *Vésznek* nevezett déli oldalában (a *Szörnyű-kút* tájékán) a gróf aranybányát is nyitott. [t. i. a forrás homokjában aranyat találtak.] A gróf azonban megtudott valamit, hogy a király államostítja, vagy magának venné át, ezért gyorsan beszóratotta a bányát, még a bejáratot is eltüntette. Csatlós Lajos azt állítja, hogy ő tudja az apjától, hol volt, s meg is tudná mutatni. Azt a patakot, ami ennél folyik le végig a falun, az öregek »Arany-patak«-nak hívták. Ma, sajnos, nem méltó nevéhez.” (d. krónika) „Bizonyos bányaművelésről tanúskodnak az alábbi dülőnevek is: *Aranyapatak, Bányamegi, Egyhámoreger*. És bányászatról tanúskodnak azok a kopott, vastag mészkőréteggel bevont vasgolyók is, amelyek valószínűleg zúzomalomból kerültek a patak kavicsrétegébe.”⁵

Hárskút és *Dernő* határán folyik a *Péntek-patak*.

A fejetlen pap történetének egy élő hárskúti változata:

„Akkor történt, mikor bejöttek a tatárok. Volt itt, *Krasznahorkán* egy tanító, aki beárulta a papot, hogy buzdítsa [= buzdítja] a népet a tatárok ellen. Mikor fogadták a tatárokat, a pap meg a falusiak, az egyik tatár kilépett, és levágta a papnak a fejét. Lovon ültek. A ló a papot fejetlenül vitte egész a *Péntek-patakig*.” (Bár itt tatárok szerepelnek, gyakoribb az a változat, amely törökökhöz köti az esetet). A mai öregek még emlékeznek rá, hogy a patak felé járva a kísértő papot emlegették a régiek. Ugyanis a fejetlen pap éjjelente megjelent a patak mellett.⁶

Dernő és *Hárskút* között folyik bele a *Csermosnyába* a fennsík oldalában eredő *Patakcsa* is.

Hárskút falu területére több kisebb patak érkezik a környező hegyekből. A *Rakattya*stól induló, s az *Emődi-árok*ból is táplálkozó patakcsa, miután átfut a *Kertmegi vögyön*, az *É-ÉNy-i* felvégi utcácskát szeli. *É-ÉK-ről* a „nagy mélységtől eredő” *Dusai-patak* csordogál, amely egyesül egy, az ugyancsak *Rakattya*s alatt eredő *Hajcsa vögyi patak*kal. A falu központján fut keresztül. A nyugati faluszélen a *Bolo-árok*i forrás vize csörgedezik.

A falu alsó határán folyik az összes eddig említett patakot, s még más források vizét is egybegyűjtő *Kis-víz*, amely a falu *Hosszúrét* felőli határában ömlik a *Csermosnyába*. A *Csermosnya* *Hárskút* *Alvégét* szeli keresztül.

Hosszúrét ma két nagy patak, a *Csermosnya* és a *Pacsa-patak* összefolyásánál terül el. A *Csermosnya* kelet felől folyik a faluba, a *Pacsa* és a *Krasznahorka* felől jövő *Pacsa-patak* pedig északról érkezik, és a faluban egyesülnek. Valamikor azonban a *Pacsa-patak* – „a térképen *Tatár-patak*” (hr-i krónika) – nem érintette a falut, hanem a *Nyírjes* irányában, a *hosszúrési-krasznahorkai határon*, *Jólész* felé folyt. A hagyomány szerint *Andrássy gróf* vezettette be a faluba, mikor az egy alkalommal leégett. A krónika ezt írja: „a *Pacsa-patak* elkerülte a falut a *Lápa, Boglyos dülön* a *Janko*

Pál lápa felé tartott, később az Utáltal és a Rajcsúron át a Kótaj végén csinált magának medret. Csak a nagy tűzvész után vezették a községen keresztül. Ezt az új medret Vármegye ároknak hívják ma is, valószínűleg azért, mert a vármegye költségén csinálták." A patak régi medrének megmaradtak a nyomai: „Állítólag arra kellett a pataknak menni, mer', ha mélyen szántotta az ember, még akkor került kő, az a fehér kő, ami a patakba' van - mi békásokönek hívtuk, de hogy mi lehet az eredeti neve, nem tudom.⁷ De ebbe a patakba' [a Csermosnyában] nincs ez a kő, csak a Pacsa-patakba'."

A falutól délkeletre emelkedő Kápolna vagy Kerekhegy Krasznahorka felőli oldalán folyik a Rák-patak, amely a halastavat táplálta és táplálja. Eleinte a falu temploma alatt jött el a kőhíd alatt, később feljebb, a falu fölött vezették be a Pacsai-patakba. „Mer' eladták, vót ott erdészház meg munkáslakás, azt eladták, azután módosítottak a folyásán, följebb vezették be a Pacsa-patakba. Nehogy az is bejöjjön faluba. Valamikor az is keresztülment rajta."

Hasonlóképpen a hárskúti állomás felől, a Lápáról, a Baksától jövő vízfolyás medrét is módosították. Eredetileg a patak keresztüljött a falun a Felső sor felé, de a 20. század első felében följebb vágták a medrét, hogy már a falu elején (a mostani új hídnál) a Pacsába érjen, ne jöjjön be a faluba, ne okozzon az is áradást. „Az a kis patak. Kövek vótak lerakva, ahol áttapostunk. Azután, mikor Balázs tanító vót a tanító, ők, tán kijátszották a grófnál, hogy engedje meg, hogy közelebb - ne jöjjön a falun - vezessék a patakba."

2. A patakok élővilága

A patakok vizében halak, rákok éltek. Rákot itt-ott csemegének szedtek, főként a gyermekek. Halacskákat is fogtak a régiak néha, de a halászat e vidékre nem jellemző. „Édesapám kézzel fogta a kis hegyi patakokban a halat. Pisztráng volt benne, csak vigyázni kellett, mert néha rák is volt, megcsípte az ollóval az ujját.” (D)

A Barkát átszelő két kis patak a bennük élő állatokban is különbözött: a Rák utcai patakból rákot lehetett fogni, míg a Csermosnyában pisztráng volt. A hosszúréti Rák-patak szintén a rákokról kapta a nevét. A Lucska határbeli Laksa-patakból pedig kézzel lehetett fogni a pisztrángot, olyan halbőség volt benne.

Az egykori hárskúti, hosszúréti gyerekek így mesélnek:

„Inasok vótunk, hát fogdostuk a rákot, de az rengeteg vót. Hal is annyi fajta, joj! Mint a juhok, oly csomóba vótak!” (Hr) „Halak, rákok, vótak, bizony. Ki volt írva a falu végén a pataknál, hogy tilos a halászat és a rákászat. De hát a gyermekek szedték, itt is, nálunk, szedték a rákot, meg halat is fogtak.” (Hk) „Este, későn, ha kint jártak, a hídon mentek át, azt hitték, hogy kísértet jár ottan. Nagy hal, ha lejött a kisebb vízbe, hánykolódott, csapkolódott, azt mondták, hogy kísértet. Hát mit tudták, hogy mi az!” (Hr)

A hosszúréti krónikát idézem:

„Úgy a Csermosnya, mint a Pacsa-pataokban, régebbi időben igen sok hal volt, ma már igen megfogyott a számuk. Előfordult ponty, fehérhal, pisztráng és márna.

A pisztráng nagyobb számban csak a Csermosnya patakban tenyésztődött. Többnyire horoggal fogták, de robbanóanyaggal is pusztították az orvhalászok, a gyermekek a Pacsa patakból kosárral fogdosták a nyári hónapokban.

Mindkét patakban, de különösen a Rák-patakban - mint a neve is mutatja - igen sok volt a rák, de a bányából kifolyó víz és a kenderáztatás kipusztította. A rákot kézzel fogták.

A halászat és a rákászat még a község területén is az uradalomé volt."

A kisebb patakokban, pl. a Germécében, még ma is van hal, de a Csermosnyában már nem nagyon látni. Kipusztultak a piszoktól és a szennyvíztől.

3. Áradások

Tavaszi olvadáskor, nyári nagy esőzés idején megszaporodik a víz a hegyekben, a források bővebben omlanak. A Csermosnya és a nagyobb patakok megszedik magukat, a sík részre érve kiöntenek. Így leginkább Hárskút alsó részét és a nagyrészt sík fekvésű Hosszúrétet - ahol két bő patak is egyesül - érte sok áradás, a közelmúltban is.

Hosszúréten tették a legtöbb kárt a „rakoncátlan” patakok, míg a partjuk nem volt feltöltve. A Pacsa-patak „majdnem az úttól följebb vót. Mer', ha nagy víz vót, a kerítésig ment a víz mindég. Kiöntött, oszt ment az út közepén végig.” „Az egy szint vót, a víz az úttal. Ha nagy víz vót, akkor kiöntött. Több víz jött, mondom, az alsó soron, az úton, mint a patakba'.” Bizony gyakran térdig sárban kellett azon járni. Az iskolás gyerekek a kerítést fogták, vagy a kertek mögül kerültek, hogy ne a sárban tapossanak. „Mikor esküdni akartunk, akkor is jött a víz. János megfogadott embereket keskeny járdát csinálni, hogy amerre vonulunk, ne menjünk a sárba'. Kőre tettek homokot.” Egy adatközlő szerint azért kevesebb már az a sok fecske, ami régen volt a faluban, mert nincs elég sár, amiből házat építenének.

A patak vize beömlött a telkekre is. Az emberek közmunkával védekeztek. Ahova nem ért el a víz, onnan a férfiak szekéren, lóval hordták a földet, homokot, kavicsot; az aszszonyok lapátolták, rakták az útra.

Ahogy tudtak, úgy vigyáztak a hosszúréti patakra, hogy ha lehet, ne öntsön ki. Télen, télutón „jegelni” kellett. „Emlékszek rá, hogy annyira felment, fél méterrel magasabban vót a jég, mint az út.” Télen ugyanis léket kellett vágni a patakon, ha mosni szerettek volna. A léken át kifolyt a víz a jég fölé, és ráfagyott, egy újabb jégretegként, ezért a jeges patak közepén csákánnyal, fejszével kivágtak egy sávot, hogy olvadáskor a víz arra csurogjon, és ne a jég tetején folyjon, mert akkor kiöntött.

A krónika így ír:

„A Pacsa-patak egyébként rakoncátlan. Áradásával sok kárt tesz a községben, mert a medrét meghordja hordalékkal, annyira, hogy az út alacsonyabban fekszik, mint a vízmeder. A Csermosnya-patak is nagy esőzések alkalmával megárad. A legnagyobb árvíz 1878. aug. 9-én volt [l. még a karsztjelenségeknél], amikor a kör-

A már szabályozott Pacsa-patak Hosszúréten

nyék teljesen víz alá került, az ott épült 4 házat előntötte, a lakóik közül többet lóháton tudtak megmenteni. Még a népdal is felemlíti, amit így énekelnek: »Viszi a víz az Ilona-rétet / közepében az én szeretőmet.«⁸ Ezeknek a patakoknak a szabályozására már égetően szükség lenne, mert az nem elég, hogy közmunkával a faluban évről évre kiszedik a kavicsot, és az utakra hordják.»

„A csehek alatt” (1919–1938), amikor a munkanélkülieknek is feladatuk volt a falu hasznára való munka, megpróbálták valamennyire szabályozni a víz folyását. Az alsó soron a patak mellett cölöpöket vertek le, és befűzték-fönták őket, valamint „oly járdafelét emeltek a patak mellett, földből meg miből”. Az '50-es évektől – amikor a villanyt szerelték, az utakat aszfaltozták – a patakot magas töltés övezi. A néhány éve történt áradásokat már nem a nagy patakok okozták, „Krasznahorka felől érkezett valami nagy víz.”

A 20. század előtti patakmeder-szabályozások közül szeretném megemlíteni a dernői krónikában megőrzött adatot, miszerint a Csermosnyát egykor a szerzetesek szabályozták, medrét ők ásták le a Sajóig.

4. Hidak, pallók, gátak

A nagyobb vízfolyásokat az átjáró helyeken pallóval, gyalogos vagy szekérajáró fahíddal hidalták át. Szekérrel járható hidakat régen csak ritkán, a forgalmas, fontos pontokra építettek, pl. a malmokhoz. Máshol a szekerek is, az állatok is a patakon át közlekedtek, gázlókon. „Régen lovak vótak, ökrök, vót tehén is betanítva, azzal jártak, hát azok átmentek a patakon.” (K) „Még akkor ez a híd nem vót. Alacsony vót a patak, a szekerek átjártak a vízen.” (Hr) Pallót vagy gyalogosoknak való hidat a nehezen átléphető vizek fölé készítették.

A palló egyszerű áthidalás az árok, patak fölött a gya-

logosok számára; keskeny, kis híd. Leggyakrabban a víz fölött átdöntött, keresztülfektetett fatörzs, gerendaszál vagy deszkadarab alkotja, melyekből szükség szerint kettőt is tesznek egymás mellé. Néha a palló oldalára korlátot szegeznek. „Hát, ha nagyobb vót a víz, ha például arra jártak kaszálni vagy kapálni, hát akkor csináltak fából pallót. Tettek oly vastagabb égerfát vagy kórösfát, amilyen vót ott; de nem is faragták, csak úgy egymás mellé tették. Itt is egy karót beüttek, ott is. Azon mentek át, a pallón. A határba' ahol kellett.” (K) „Ilyen vastag gerenda vót! [kb. fél métert mutat a kezével.] Ezen a végén is, azon is ágas vót beütve, oszt arra vót még egy rúd rá-téve – úgy kellett fogódzkodni. Az én gyerekkoromban palló vót.” – beszéli a kovácsi adatközlő azokról az időkről, amikor a faluban két nagyobb palló feküdt a Csermosnyán: az egyik a malomnál, a másik az Alvégben. Barkán sem volt híd, és Lucskán is csak pallókon keltek át a falusiak a patakon. Mind a három faluban csak az 1950–60-as években készültek hidak, az aszfaltozott utak kiépítésekor, betonból.

Egy gyalogjáró híd hosszúréti leírása: „Pillér vót letéve, cölöpöt vertek le, azon feküdt a gerenda. Három gerenda vót letéve. Az gyaloghíd vót.” Hárskúton a malom melletti alvégi szekérajáró hidat dobogóhídnak nevezték: „Úgy mondták. Oszlopokon állt, vastag fák vótak lerakva, oszt az zörgött, ahogy ment át rajta a szekér.”

Hárskúton három szekérral járható híd volt: az Alvégen a Dobogóhíd, s két felvégi, amelyek szintén kaptak nevet. A Dusából és a Rakattýásból folyó patak fölött ívelő Magyar híd / Honvéd híd neve onnan ered, hogy itt volt felállítva a díszkapu az 1938-ban bejövő magyar csapatok köszöntésére.¹⁰ Ezt a hidat is nevezték „dobogóhíd”-nak. Az emődi-rakattýási forráspatakon fekvő Tót hídnál beszélgettek vasárnap délutánonként a felvégi asszonyok.

A nagyobb vizekkel hálózott hosszúréti határban több hídra volt szükség. A faluban a Csermosnya fölött egy a Partra vezető gyalogjáró híd volt régen, amelyet az 1930-as években cseréltek ki szekérhídra, „mely nem csak a hegyi fuvarozás szempontjából fontos, hanem a szarvasmarha és a sertés is azon járt a legelőre.” „A községen kívül – folytatja a krónika – a malomba vezető úton, a Csermosnya-patakon van szekérhíd és a falu alsó részén, a Kővágó alatt, a Bérc megé vezető úton másik.” A malomi hídról, amelyet az 1950-es évek vége felé rendbe hoztak, ezt jegyzik meg: „Ott vót igen rendes híd, mer' ott vótak a rétek, hordták be a szénát, meg a malomba is jártak örölni.”

Hosszúréten a Pacsa-patak fölötti három palló helyébe még a 2. világháború előtt hidak kerültek.

Hosszúréten területén a Pacsa-patakon csak egy szekérral járható híd volt, az uradalmi kastéllyal szemben. Valaki elmondta, hogy „Két oldalán gesztenyefák álltak – még én is jártam azon”. Ezen kívül az 1930-as évekig három palló feküdt a patakon: a Hangya-, Bucseg- és a Tóth pallójok – a fogyasztási szövetkezet után, illetve a mellettük lakó családok ragadvány-, ill. „csúfnevei” szerint. „Tóth-pallójok – két tógyfa.”⁹

„A Bucseg-pallójok helyett a fogyasztási szövetkezetnél

Palló a Patakcsán (Lucska)

raktak le gerendákat pallónak, majd 1932-ben rendes gyalogjáró hidat építettek.”

„A kastéllyal szemben lévő [szekér-] híd is megrongálódott, azért helyette a Hangya előtt szekérátjáró hidat építettek, mivel ez a községben fekszik. Itt a palló eltűnt.” Ugyanerről a községhezához közeli hídról írja néhány év múltán a krónikás: „Az 1961. évben a falu felső részén lévő fahidat kicserélték a Pacsa-patakon. A híd két oldalát kővel rakták ki, erre jöttek a vasgerendák, majd a beton. Vaskorlással van ellátva. A hídról öt felé ágazik az út, de a főútvonalat vették figyelembe, és a patakon rézsút helyezték el.” A betonhidat 2004-ben felújították.

„1940-ben építették a Pacsa-patakon a második szekérhidat [illetve az uradalmi kastély előttit is beleszámolva, a harmadikat] a Tóth-pallójok helyett. Nem jól sikerült, mert nem eléggé magas, pilotáiban minden gaz megakad és árvizek alkalmával a víz az útra kiönt.” (hr. krónika)

Egy idős adatközlő egy Rák-patak fölötti kőhídra emlékezett: „A templomnál. A Rák-patak valamikor arra jött le, osztán bevezették a Pacsai-patakba. Ott kőhíd vót, bolt-hajtásos híd.”

A határbeli hidakról idézem tovább a krónikát:

„A rozsnyói úton három kisebb fahíd is volt, míg a Képmegett egy kőhíd. De hogy miért építették a domb tetejére, amikor víz sohasem folyik alatta?! Ugyanilyen kőhíd volt a Hárskút felé vezető úton is a hárskúti Nyírjesben. Ez összeomlott, betoncsövekkel pótolták, az is beszakadt, úgyhogy járhatatlan.”

További két határbeli híd, melyek az új betonút építésekor készültek, ill. akkor hozták rendbe őket:

„A hárskúti állomás felé vezető országút szükségessé tette megfelelő teherbírású híd építését. A község végén,

a Szorgalomkertenél az utat átvágták, és a Baksa-rétek vadvizét betongyűrűkből készült híd alatt vezették el.” „A volt erdőőri lak mellett a község még 1949-ben fahidat csináltatott. Mivel keskeny volt és a forgalomnak nem felelt meg, az útépítéssel új nagyméretű betongyűrűkből készült hidat csináltatott”.

A patakok fölött, amerre autók járnak, az aszfaltozott utak megépítése óta már csaknem mindenütt betonhidak vannak. (Akadnak kivételek, pl. a buzgói búcsúra érkezők a kocsijukkal egy vas-fa szerkezetű hídon döcögnek át, hogy a Szem-kúthoz közelebb parkolhassanak.)

Ahol a patak partja meredekebb, ott kis lejáratot alakítottak-alakítanak ki a vízhez. A földet lépcsőzetesen kaparják, köveket, újabban – pl. Barkán – betonkocka-darabokat raknak le. Régebben erre ritkábban volt szükség, mert – tölts nem lévén – a part alacsony volt, s a patak szélesebben, sekélyebben folydogált. Faállást ezekre a viszonylag kicsi patakokra nem készítettek. Mezítláb mostak, súroltak bennük, kőre álltak, vagy – főleg hidegben – fadarabot, deszkát, esetleg szénát tettek a talpuk, térdük alá. Ahol szükséges volt, mosáskor az asszonyok kissé kimélyítették a patak medrét, néhány kődarabból vagy még egy kis „gaz”-ból (gallyakból, ágakból) „gátacsát” csináltak, hogy könnyebb legyen a ruhát meregetni. Hárskúton hallottam meglehetősen nagy, mosáshoz készített gátokról. A kapával kikapart földet a kiásott mederrész után felhalmozták, hogy ne szaladjon el a víz. „Amikor megtellett, akkor ment a tetején. Vót benne víz bőven. Kővel ki vót ott rakva, amire állt.” „A gátba’ jól kiöblítették a ruhát, rácsapták a mosószekekre, végigsúlykolták.”

Lucska meglehetősen meredek hegyoldalra épült. Ahol

Egy lucskai „zungó”

a házak Kis és Nagy sora között csörgedező falusi patak medre nagyot, mélyet lejt, az emberek gerendát helyeztek a vízen keresztül. A fa közepét bevágták, hogy a víz ne folyjon szét rajta, hanem az alá tett teknőbe, vödörbe, kupába, dézsába zuhanjon. A „zungók” alatt könnyebb megtölteni az edényt, könnyebb a teknőben mosni. Mikor nyaranként fürödtek, a gyerekek is fölfogták a patak vizét, nagy gátakat csináltak: „*Joj, nagy munka vót! Hordani a fát, deszkát, gallyakat, köveket, fűcsomókat! [...] Kövek, deszka, fűcsomó fogta a vizet. Kiástak oly nagy fűcsomókat, azt rakták a deszka alá, hogy ne jöjjön alatta se víz, meg cölöpöket vertek a deszkához.*” (B) Barkán a marha itatásakor is fölfogták kissé a patakcsák vizét télen, amíg nem fagyott be (ez utóbbi csak igen hideg időkben történt, mert a patakok forrásai még közel vannak).¹¹

5. Malmok

Valaha mindegyik faluban volt malom a Csermosnya völgyében. A malomkerekekre gáttal fogták fel és vezették a vizet. „*Vigyázni kellett, hogy bele ne essünk, csúszunk, ha mentünk maratni [= kendert törtetni].*” (Hk) Kovácsiban a malomhoz vezető, zsilipelt, bő vizű patakágban fürödtek, mostak, itatták az állatot. Hosszúréten a Buzgó forrás Csermosnyába való ömlésénél volt a malomgát, ahonnan a malomárkon jutott a víz a malomkerékre.

A barkait már nem látták az öregek, csak hallottak róla. „*Valamikor emlegették, nagyon-nagyon régen, hogy vót amott fent, a fáluvégen. De én csak hallottam, nem láttam.*” Az első világháború előtt létezhetett, s a *Malom-kert* név máig őrzi az emlékét. „*Mikor oly fiatal inas vótam, már meg vót szűnve, azért mer', osztán Lucskán is meg Kovácsiba' is nagyobb fejlesztésű malmot csináltak, egy is, más is; hát itt nem tudott megélni a molnár belüle. Hát oszt felhagyott vele. A '20-as évekre' már megszűnt.*”

Az egykori dernői malomról a falu krónikájából tudok. A hosszúrétire még emlékeznek a legidősebbek. Lucskán, Kovácsiban és Hárskúton még megvan az egykori épület, sajnos, kerék nélkül. (Kovácsiban és Lucskán laknak is benne.) A malmokat a Csermosnya vize hajtotta. A kerékre árkon vezették rá a vizet, ezt *Malomárkon* (Hk, Hr), *Patakárkon* (B), ill. *Malom-patak* (Hk) nevezték. „*Ha látta, hogy borúl az idő, akkor ő ott fenn már az Éleskőnél elzárta, hogy ne menjék a malomra. Mer', ugye, ha nagy víz gyütt, akkor még be is iszapolta, hozott mocskot. Hogy ne kelljék neki a malomra az árkot pucolni, hát mindég aztat elzárta, hogy menjen le a víz, le a falunak.*” (B)

Ha lehetett, igyekeztek a patak vizét onnan bevenni, ahol egy közeli forrás éppen beleömlött, vagy egy ilyen forráskát is az árokba vezettek. Hosszúréten a *Buzgó*, Kovácsiban a *Simko kútjok*, Lucskán a *Kesely-kút*, Barkán a *Tó-kút* vizét azért vezették, vagy szerették volna a malomra vezetni, mert télen nem fagytak be.

A kerékre folyó víz mennyiségét zsilipekkel szabályozták. „*...És ott, amikor ment rá a kerekre, ott deszkával ki vót deszkázva. Azon ment rá. Mer' akkor sebesebben ment. Meg súbért [= mozgatható deszkalap] is csináltak. Oszt a víz, ha megapadt, akkor lezárta a súbért, oszt akkor*

belegyütt, mondjuk 1 méter, 1 méter 20 vízállás, végig. Hát ottan felgyülemlt neki a víz bőven. Oszt akkor ő megeresztette, úgy, hogy a fakereket tudta forgatni - mondjuk egy 20 centire, 15-re. Az elég vót annak a fakereknek, hogy már forgatta, a fogaskereknek már dolgoztak, tudott örölni meg darálni.” (B) „*[A gátnál] elég nagynak kellett lenni a vízállásnak, bőven legyék víz. Onnan lett idevezetve a malomra. Mindég megemelték azt a gátat. Ha többet kellett eresztetni, akkor feljebb emelték. Vót neki olyan húzója felfelé, mindég szöget tettek bele, hogy mikor mennyit kell neki engedni. A gát nagyobb víztömeghez vót csinálva, úgyhogy onnan bőven legyék víz. Vót itt mindég. Ami felesleges vót, elment mellette.*” (K) A gát, a zsilipek kezelése a molnárnak és a segédjének a gondja volt. „*Azzal nem vót baj. Csak mikor zivatarok vótak, akkor a víz elmosta a gátat. Többször meg kellett szerelni, de megcsinálták.*” (K)

A mai öregek emlékezetében a környéken a legjobb malom a kiskovácsvágási volt. A kovácsi malmot a 19. század végén Andrassy Dénes birtokolta. „*Ekkor egy búza- és egy gabonahenger működött itt. A malomszerkezet a gyorsfolyású Csermosnya vizét használta ki egy felülcsapós, 6m átmérőjű vízikerek segítségével. Öröltek itt búzát, árpát, rozst.*” A 20. század '30-as éveiben **Lyócsa István** molnár virágoztatta, újította fel a malmot. „*hat hengere ment itt, és ötféle lisztre volt beállítva az őrlőberendezése. Lehetett is hallani a vidéken, hogy: »megölte a többit, a kisebbeket, a Lyócsa«*” – ami nyilván az itt folyó munka minőségét bizonyítja. *S ide, ebbe a malomba eljártak még Hosszúsóról, Jabloncáról, Szilicéről, s még vagy tíz községből örölni. A malom a második világháború alatt is dolgozott, mert nem volt áramra szorulva – a patak vize jól működött. Ebben az időben volt tartalékban szénmeghajtású motorja is.*¹² A malom a falu középső részén állt. Kerékére a Csermosnyából vezették a vizet a falu felső végéről. Ez az árok kettévágta az Alvéget, a falu másik végén pedig visszatért a patakhoz. „*Malom vót itten, megvan a helye. Erre gyütt le a gát, itten mielőttünk. Ráment az ár a zsilipre, a zsilipről ment a vizeskerekekre. Ott vót felől, száz méterre innen a gát. Ott vált le a víz a másik ágról. Onnan lett idevezetve a malomra. Vót egy nagy csatorna, fából vót csinálva, a nagy gáttól.*”

A kovácsiak büszkék voltak a malmukra. Nemcsak örölni jártak ide egészen Pelsőc környékéről, hanem törtetni való kenderjüket is gyakran idehozták a környéki falvakból az asszonyok. „*Bizony, de még Pacsáról, még mily messziről jártak ide törtetni!*” „*Joj, még Polomáról is jártak ide törtetni, abból a szlovák faluból.*”

A mai öregek tudomása szerint a lucskai, kovácsi és hárskúti malom mellett is „*bufoltak*”, „*marattak*” kendert. (A többi faluról már nem tudni.) A hárskútiak eleinte ugyan Jólészre jártak, csak később készült el a törtető. Ezután a hosszúrétiek is ide hordhatták a kendert, a derneiek pedig Kovácsiba vitték.

A kendertörök is a malom kereke, vagy egy másik, kisebb kerék működteti: A víz, a kerék egy vízszintesen fekvő, nagy hengert forgat, amelyből (kb. fél méteres, ill. valamivel rövidebb) lapátok állnak ki. Ezek emelik és nyom-

A kovácsi malom épülete az 1980-as évek végén.
A molnár unokája mára szépen rendbe hozta, és megőrizték az egykori malomból maradt berendezéseket is

ják le a henger mellett függőlegesen felszerelt gerendákat, amelyeknek nagy – kör formájú – vége veri, „*buhnátolja*” az alájuk helyezett kenderet. A törő gerendákat bakóknak nevezték, s rendszerint több volt belőlük (Kovácsiban háromra, Hárskúton hatra-hétre emlékeznek.). „*Nagy bakó ütötte. Alja nagy fa, tovább négyszögletes. Az járt le-fel, úgy püfölte a kenderet. Három ütöte egymás után. A víz, ahogy fel volt fogva, az hajtotta a kereket, mozgatta.*” „*Joj, hogy zúgott!*”

Az asszonyok ősszel vitték töretni a kenderet a malomba, amikor már otthon a magvast is kitorrték a kenderitörőn. „*A kitorrt kenderet közepén összekötték, csomókra fogták össze. Mikor meg volt kötözve, befönték. Összeforgatták egy kicsit a végeit, oszt fonták össze. Mikor megvót, összetekerték, úgyhogy azt közepén megint összekötték. Utána vitték a kenderitörőbe – én is vótam két csomóval is. Itt a községben is vót, a malomba. Egész éjszaka, addig törte, ütötte a bakó, míg meg nem puhult annyira, hogy már jó vót.*” „*Nappal hajtotta a molnár a malmot, úgyhogy éjszaka mentek törni.*” Az asszonyok ott álltak a bakó mellett, s míg az emelődött, megforgatták a kenderet, vagy új csomót helyeztek alá. „*En is törtetem, még este is! Viharlámpa vót felakasztva, fel vót szorítva a gerendára, oszt az világított. Csak igen kellett vigyázni, ha forgattuk, hogy a kezünkre ne menjen, mert akkor elfakasztotta [a kezüket].*” (K) A kenderbufolásért fizetni kellett a molnárnak (Hk). A három malmot a szocializmus alatt „leállamosították”(K), majd – mivel nem voltak kifizetődők – megszüntették.

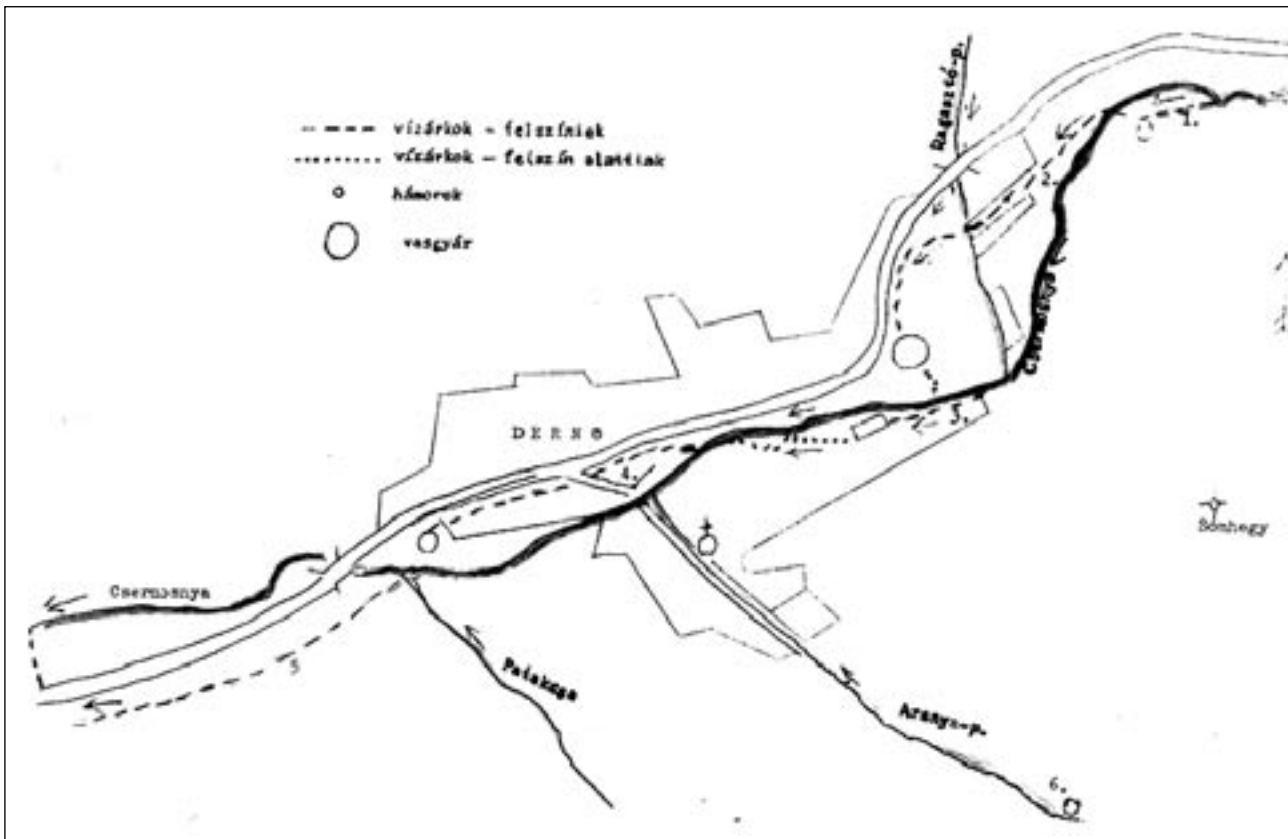
6. A víz ereje és a vasgyártás¹³

A dernői vasgyár épületei a patak vizének energiáját használták fel a különböző berendezések meghajtására. A faluban és a határában még ma is láthatók azok az árkok, csatornák, amelyekben a Csermosnya vizét a hámorokhoz és az 1830-as évek elejétől az Andrásnyak által felállított vasgyárhoz vezették. A *Fűrészpart* alatti gátak (1) valószínűleg egy, a Som-hegy alatt működő hámorokhoz szolgáltak, amelyben a hegy tövében létesített bányák ércét dolgozták föl.

Kissé lejjebb kezdődött az a kb. 650 m hosszú csatorna, a nép nevén az *Árok* (2), amely a vasgyár nagykerékéhez vezette a vizet. A kerék az autót és a futballpálya közötti mélyedésben forgott valamikor. „*Az idős lakosok emlegetik, hogy a kerékhez emberhalál is fűződik. Tisztítás közben történt a baleset. Valaki készakarva, vagy véletlenül – nem tudni – kinyitotta a lezárt zsilipet, a lezúduló víz mozgásba hozta a kereket, s az összetörte a munkást.*” Az *Árok* a *Ragasztó-patak*ból is kapott vizet.

A Som-hegy alatti faluvégén kezdődő, kb. 690 m hosszúságú csatorna (3) a vasgyári műhelyekhez vezette a vizet, majd innen a föld alatt jutott vissza a Csermosnyába, a mai buszmegálló mellett. A csatorna *felső szakasza már nem látható, de az itt lakók jól emlékeznek arra, hogy a háború után épített lakóházak kerítése helyén húzódott.* „*A műhelyépületek ma lakóházak – kolóniának nevezik.*”

A mintegy 560 m hosszú *Vízárók* (4) a község alsó végén működő hámort látta el vízzel, amelynek létezését a *Hámorpart* és *Hámorajja* dűlőnevek is bizonyítják. A hámor helyén később famegmunkáló műhely volt, amely

Az egykori vasgyár és hámor vízellátásának helyszínrajza

szintén a víz energiáját hasznosította.

Az egykori birtokosa után elnevezett *Sebes-árok* (5) a *Keringő* nevű patakkanyartól a *Hajcsáig* vezetett, kb. 1000 m hosszan. „*Most is nagy mélyedés található itt [a Hajcsa szélén], alján kis forrás szivároog a felszínre. Neve ma is Hámorház.*”

Régi földrajzi nevek tanúskodnak arról, hogy egykor az Arany-patak energiáját is felhasználták az ércfeldolgozásnál. Ilyenek: *Bányamege*, *Bányarét* - ezek hajdani bányákról árulkodnak, a Som-hegy délnyugati sarkánál az *Egyhámoreger* nevű dűlő pedig arról, hogy ezen a helyen is működött hámor. Ezt bizonyítják még azok a travertinnel [= édesvízi mészkő] bevont vasgolyók is, amelyek a patak medréből kerültek elő. Ezeket csakis zúzómalomban használhatták.

Kutak a falvakban

A falvakban a patakok mellett a források és ásott kutak adták a vizet a helybelieknek. Az ásott kútból és forrásból nyert víz használatának az aránya helyenként különböző.

1. Forráskutak

A jó forrás közös kincs: a forráskutakról bárki hordhatta a vizet. Ha valamelyik telken belül buzgott, sokszor kivezetették a kerítésen kívülre - példa rá a lucskai *Szabó-kút* és a barkai *Malom-kút* -, hogy a többi falubeli könnyebben hordhassa, használhassa vizét. A forráskutak többnyire a mellettük lakó család nevét kapták jelzőnek. Gyakran „*csorgó*”-nak is nevezik a forrásokat, hiszen éjjel-nappal csorog belőlük a víz, s gyakran kis „*válócskán*, *csövecs-*

kén” át vezették-vezetik a vizüket.¹⁴ A sokak által használt, nagyobb forráskutak Kovácsira, Lucskára és Dernőre jellemzőek.

Kovácsiban nem volt könnyű kutat ásni, mert nehezen találtak a föld alatt vízre, s a nép a két nagy - alvégi és felvégi - forráskútra járt. Kovácsiban ásott kút alig volt. A lakosok többsége két nagy forráskútból kapta a vizet: az Alvégi bugyogó *Szögi-kútból*, és a Som-hegy alól kitoró, felvégi *Simko kútjokból*.

A Szögi kútjok a falu közepén valaha ontotta a vizet, s ellátta a fél falut. Kb. 8 éve eltűnedezik a vize. Néha nyáron, nagyobb esőzések idején, vagy például e tavasszal is (2004) megjött egy kis időre. „*Ki van száradva. Egész nyáron se gyön. Legfeljebb, ha nagy eső van, akkor meggyön egy pár napra, vagy egy hétig gyön, hogy még a váló is tele*

Szögi kútjok

van. Több mint 50 évig onnan hordtam a vizet. Hova lett az a jó víz?” „Egy alkalomval volt egy kutatás, hogy jó-e a forrás. Akkor elveszett benne a víz, elment másféle. [...] azt is mondták, hogy talán az vót a hibája, hogy vezették be ott a házba a vizet, nem-e babráltak valamit ott. Mer’ az soha nem száradt ki.” „Hogy hova kapott az valami helyet, oszt elmegy a föld alatt valahova.” Még megvan a kis mélyedés, ahol bugyogna s ahol merítettek belőle, és kb. 4 m-re a kúttól a tölgyfa vályú, amelybe egy vascsövön át érkezik a víz. Tiszta, télen meleg vizű kút volt. Nagy esők idején, amikor a Simko kútjok vize is megzavarosodott, ide jártak a felvégiek, a „hustákiak” is ivóvízért. „Ez mindég olyan vót, mint a kristály.” – mondták róla. Télen a melegségéért állatok is, mosogató asszonyok is igen kedvelték. A kimélyített, egyik oldalán néhány kővel megátogatott kutacskából könnyű volt meríteni, facsorgóra sem volt szükség. „Egy kicsit kezelve vót, mikor még a víz onnan vót hordva. Lépcső vót csinálva, oszt csak odaállt az ember, és megmerítette a rocskát. Egy rocskát oly könnyen meg lehetett meríteni.” A favályút két-három tölgyfadarab tartja. Belőle egyenest a Csermosnyába folyt a víz. Főképpen télen a falu egyik fő itatóhelye volt.

A Simko kútjok (vagy Dányi Józsi kútjok) vastagon omlik a Som-hegy alól, a Keresztké alatt, a templom mellett. **Fábián József** írása szerint a karsztforrás vize a Csörgőárok-tól származik, amely a Mocsárkán eltűnik, s itt kerül ismét a felszínre.¹⁵

Azelőtt a forrás melletti rész kővel volt kirakva, és a maihoz hasonló „pléhválócskán” csorgott a víz. Meríteni nem kellett. Ma beton veszi körül, és vascsövön érkezik a víz. A kútból patakcsa folyik a Csermosnyába, s míg a malom működött, rávezették a gátra a télen is meleg vizet. („Úgy-

A Simko kútjok, vagy Dányi Józsi kútjok

A lucskai Szabó-kút

hogy a forrás a töltés alatt van vezetve, ott a ház mellett. Oszt gyön be ide, ebbe... [a Csermosnya patakba]”)

A kút mellett vályú nem állt, csak hordták a vizét, vagy mostak mellette. Néhány felvégi még ma is jár ide „szekerével”¹⁶, tejeskanákkal. Amikor a Szögi-kút eltűnt, és a felső-csorgói vezetékét még nem bővítették, a falu alsó részén lakók egy részének is ide kellett naponként gyalogolnia. „Mink is jártunk, még nem volt a víz bevezetve. Esténként telehordtunk, amit csak tudtunk. Télen is, ha nagy hó volt, simaság, oda jártunk.” „Az is oly víz! Én ha arra megyek, mindég meríték vizet!” – mondja egy alvégi. „Hiába biggyesztették ki a hivatalosok: »Nepitná voda«. [Nem ivóvíz]. Hál’ Istennek nem történt semmi bajunk. Mégiscsak jobb, mint a patak vize, s a víz olyan, mint a levegő.”

Egyik Csermosnya-völgyi faluban sincs annyi víz, mint Lucskán. „Hát itt mily tiszta, mily sok! Oly jó vizek vannak itt, hogy Rozsnyóról is járnak kannákkal érte!” A környéken hamar elolvad a hó a sok forrás miatt. Tavasszal meg előfordul, hogy forr a víz a pincékben. Mikor szikkad a levegő, újra visszahúzódik. Házépítéskor, ásáskor is könnyű felszíni vízre bukkanni. A faluban sok helyen fakad fel víz. A felvégi, nagysori Szabó-kút a Szabó-kertben forr. A ház előtti kertben a forrást gerendával négyszög alakban körberakták és lefedték. Ma beton védi, és pléhtető borítja. Vascsövön vezették és vezetik ki a vizet a telek elé, ahol favályúba csorog. (A vascsövet Lucskán öntötték. Büszkén mondják: „ki tudja, hány éves már, és nem rozsdáll.”) A víz bőven omlik, nagy esőzések idején a kb. 15 cm átmérőjű cső egészen „telegyön”. A favályú most rövid, de valaha 5 m-es volt. Az oldalán, alján lévő lyukból a fadagút pucoláskor húzták ki. Most állandóan csorog a víz belőle, hiszen már nem itatnak.

A Szabó-kút volt a leglátogatottabb kút a faluban: innen cipelte a falusiak nagy része két kezében, a zománcos vöd-

Az Etelka-kút. Mögötte a háborús áldozatok és a falu 600 éves fennállásának emlékműve

rökben haza a tiszta, jó vizet. Ha messziről kellett jönni, a fiatalokat küldték. „Nagyon jó víz. Most is szoktuk onnan hordani, mert a falusi vizet klórozzák, pedig az is ugyanolyan jó. Innen, a hegyekből nagyon jó víz jön.” Hidegebb is a falusi vezetékes víznél, de, miképpen az is, meszes.

A Szabó-kúttal átellenben, kicsit lejjebb, a Kis soron található a *Szűcs kútjok* – a mai lakók neve szerint a *Koleszár előtti forrás*. A telekről vascsövön folyik a forráska vize az utca másik oldalára, szintén bele egy favályúba, majd a patakba. Talán kevésbé meszes, mint a Szabó-forrás.

Kisebb forrás még a Felvégen a szemet gyógyító *Kis-kút* és az iskolaudvarban található forrás, melyeket szintén fatörzssel kerítették.

Az *Etelka-kút* a felső köpüknél és köpükben feltörő források felfogásával alakult. **Sárosi Etelka**, egy „*miskolci dáma*”, „*budapesti tisztviselő*” támogatta a készítését 1939-ben.¹⁷ Szükség volt rá, hogy a falu lenti részén lakóknak ne kelljen feljárniuk a Felvégre. Az Etelka-kútból egykor vas-, ma műanyagcső vezeti a vizet a faluban négyöt helyen felállított, hosszú lábakon álló vályúba. Csurgóknak nevezik ezeket: éjjel-nappal csurog belőlük a víz.

Lejjebb, a falu keleti szélén található az *Iborkás-kút*. „*Létrán kell lemenni, nagyon jó víz volt. Az egyik néninek mindig onnan kellett hozni a vizet. De mérges kígyó volt benne, féltem lemenni.*”

A falu alatt, a malom felett jó vastagon feltörő, erős forrás a *Kesely-kút*. Gyakran úgy is mondják, „*a Gáspárról*” vagy „*a Gáspár előttről hoztam vizet*”, a molnárekat ugyanis **Gáspár**nak hívták. (Már nincs molnár, de a leszármazottak még ott laknak.) Míg a malom működött, a vizét rá akarták vezetni a kerékre, mert télen nem fagyott be. A forrás ott ered, hajításnyira a későbbi malomtól. A régeb-

bi malomépület keletebbre állt, a Csermosnya partján. „*Eleinte az Alvég oda járt, mert nem vót a falu közt víz. Onnan hordták föl azon a mezőn.*” A bő kutacskában megmerítették a vödrüket. A forráshoz ma már nehéz hozzájutni. A fakadás helyétől odább, csöveken ömlik a víz azoknak, akik még vinnének belőle, ugyanis a forrást bevezették az egykori malomépületbe és lakóházba.

A falu végén a *Merő útnál*, az Alsó keresztől 150 m-re található a kisebb *Cigán-kút*. Egy cigány család lakott a kút mellett, az oldalban, a legutolsó házban. Egyikőjük kovács volt, a másik kisbíró. A cigányokon kívül még a mezőn dolgozók és az alvégiek is használták a vizet. (Az adatközlőnek arról jutott eszébe a kút, hogy sokáig várva a kért vízre, kénytelen volt játékosan megjegyezni: „*Honnan hozzák, a Cigán-kútról?*”)

A Nagy és Kis sor között, a kertek szélén, a Szabó-kúttal átellenben és fölötte feltörő forrásokat vashengerrel vagy üres fatörzssel zárták körül a lucskaiak.

A köpü egyik jelentése a néprajzi szótár szerint is: kutak és források falának kibélelésére használt, nagy átmérőjű, kivájt fatörzs.¹⁸ A lucskai köpús forráskutakat is vagy kivájt fatörzs, vagy ugyanilyen formájú vashenger veszi körül. (Dernőn kívül Lucska határában is működött vasmű.) A felső falusi források nagy részét így keretezték. A víz állandóan forr bennük, s a beásott henger tetején csorog ki. Az egyik vasköpűnek nyílása-kicsurgója is volt az oldalán.

A Felvégen a Nagy sor mellett, a mai emlékmű területén és alatta, valaha 10–12 köpü is állt. A felső köpük forrásvizét az 1939-ben elkészült Etelka-kúthoz fogták fel. Alattuk maradt még négy vas- és néhány faköpü. Közülük ma két vasköpü és négy újonnan betett faköpü áll. A faköpük leginkább nagy, vastag fenyőfából készültek, melyeknek a közepét kivájták. „*Vótak itt oly nagy öreg fák, ősfenyőfák, aminek*

Felújított fa- és vasköpük. A kép háttérében az Etelka-kút és a „huszita” templom romjai.

Az előtérben a kútból és a köpükből eredő Patakcsa

a közepébe befészkelte a hangya, és kiette. Hát azokból lehetett készíteni.” Két új faköpű Betlérből hozott hársfából készült. A vasköpűket a Masában, a lucskai vasműben öntötték. A köpűk átmérője nagyjából 1 m, magasságuk változó (1–1,5 m). Vizenyős részre, feltörő források köré helyezték. Gödröt ástak, ebbe állították a kivájt fatörzset vagy a vashengert, majd körülgyagozták. Az agyag nem engedte a forrást a köpűn kívül feltörni, így bőven megteltek vízzel. Néhány új faköpű felállításánál erre nem figyeltek, a köpűt nem agyagozták körül, s ezért alig található bennük egy kis víz. A köpűk alján általában homok volt, ami megsűrte a vizet. Amíg használták a vizüket, a köpűket időnként kipucolták. „Mert hát békák költözhetnek bele, s aztán benne volt a zöld békanyál.” Amelyik köpűben igen forrt a víz, azt ritkán kellett tisztítani. Olykor a köpűből csak kézzel szedték ki a piszkot, kiöntötték a piszkos vizet. Nagyobb tisztításkor először kimerték vödörrel a vizet: „A vasköpűben úgy forrt a víz, hogy nem győztük kiszedni, mikor elkezdtük öntözni, hogy kipucoljuk.” Majd a hengert vagy fatörzset gazseprővel körbepucolták, aljáról kiszedték a követ és a homokot, és újat szórtak bele. Először nagyobb köveket, majd kavicsot, végül homokot.

A köpűkből ihatott az állat (a libától kezdve a marháig), a legtisztább vizűekből pedig az ember is. Az egyik vasköpűben különösen jó víz forrt, ezért le is fedték fatetővel, és a víz az alján csorgott ki egy nyíláson. „Leemelték a telejét, úgy ittak, úgy merítettek belőle zománcos vödörrel. Az igen jó, meleg volt. Mikor zavaros vót a Szabó-kút, azt használtuk ivóvíznek.” Szárazság idején hasonlóképpen. Egy időben talán vályú is állt mellette.

A köpűkben és mellettük mostak, öblítettek, vásznat locsoltak. „Kivittük a négy lábú deszkaszéket, a mosószéket: azon mostuk, sulykoltuk a ruhát. Közbe belemártottuk a köpűbe, abban öblítettük. Hol a válóba, hol a köpűbe mártottuk a ruhát.” „Télbe, ahogy ott kint öblítettük a ruhát, hát meleg vót a vize, abba sosem fázott a kezünk.”

Disznóöléskor a beleket is lehetett itt mosni. „Egyszer disznóöléskor, mikor borzasztó hideg volt, akkor történt ez. Vót egy alacsonka vasköpű, abban mosták anyának a hurkát. Az okát nem tudom, miért, mikor oly magasabb köpűből öntötték a vizet, elkezdtem curikkolni [= hátrálni]. Megakadt a lábam, beleestem fejjel a vasköpűbe. A lábamnál fogva húztak ki.”

Dernőn igyekeztek ugyan a gazdák kutat ásni a telkeikre, de a falunak két, ugyanazon bővizű forrásból származó közös „csorgója” is volt: a Halastó és a Csorgó / Kaszt. A Somhegy alól eredő forrás vizét a 19. században elvezették a falu közepére, a kastély mellé is, így két nagy közös csorgója lett a falunak.

A forráskutat, amely a temető alatt található, Halastónak (vagy egyszerűen Csorgónak) nevezik. A gróf egykori taváról maradt meg a név. Ma is úgy mondják: „Megyek a Halastóra vízért.” Noha meszes a vize, ezt tartják a legjobbnak a faluban. Hordják ivóvíznek, valamikor itatásra, mosásra is használták. A vizet vascső ontja. „Az apósom valahogy úgy

A Kaszt megmaradt „vasvályúja” virágokkal beültetve. A két fa közötti csapból a Halastó vize csurog. A híd alatt az Arany-patak csörgedezik.

mondta, hogy azelőtt csak kibugyogó víz vót, csak egy idő után tettek oda vascsövet. Forrás lehetett ottan, kútforrás.” A kútból vályúkba csorgott a víz: egy időben három állt ott „U” alakban, később betonvályút helyeztek a hosszú (3–4 m-es) favályúk elé. A Halastót ma is rendben tartják. Medrét kikövezték, s egy új, kis halastó áll a közelében.

A Halastótól a vizet csövön vezették le a templom alá, az egykori kastély, tűzoltószertár elé, valamikor az 1890-es években. Csorgónak vagy Kasztnak nevezték (az utóbbi nevet többen nem ismerik): „Hová mész?” „Megyek a Csorgóra vízért.” Függőleges csőből csurgott a víz egy vasvályúba vagy -tartályba, onnan pedig a favályúkba. „Olyan nagy nyomása volt.” A csövön csap is lehetett: „Meg is lehetett engedni, el is lehetett zárni, meg volt oly időszak (valószínűleg többnyire így lehetett), hogy állandóan csorgott.” A vastartály kb. 2 m széles, 3–4 m hosszú, 1–1,5 m magas volt, és lánc, kockás rács is szegélyezte, hogy gyermek, állat bele ne essék. A végén, a csővel szemben csurgott ki a víz a többi vályúba. A tartály oldalán fadugóval zárható lyukat hagytak, hogy pucoláskor a vizet kiengedhessék belőle. „Söprűvel kitisztították. Mert hát megnyálkásodik az a víz.” Az állatok a favályúkból ittak. A későbbi időkben egy adatközlő szerint betonból készült is volt közöttük. A forrásvíz a Csermosnyába folyt tovább. Szívesen jártak ide ivóvízért is, és mostak, sulykoltak a vályúk végénél. Miután a ruhát a kicsorgó víz alá tett tekenőbe mártották, „a váló oldalán veregették meg.” A Kasztot az 1990-es évek elején, 10–15 éve szedték szét.

Barkán, Hárskúton és Hosszúrétén a község jelentős részének szolgáló nagy forráskutak nem voltak – a barkai Malom-kutat kivéve. „Azelőtt az egész utca onnan hordta a vizet. Húsz házba’ nem vót kút. Nem ástak, mert ott vót közel a víz.” A forrás a faluvégi régi malom kertjében fakad. Valaha „ki volt szépen mélyítve, és ki volt rakva kővel”, egyesek szerint gerendával is. Miután a malomkert az erdészeké lett, a forrás vizét kivezték a kicsi Csermos-

nya-patak mellé, hogy ne kelljen bejárni a telekre. „Vagy negyven esztendőül tettek oda bele csövet, kivezették.” Kint csőből, csapból csurog a víz, bent a kutat lefedték.

A barkai kastély számára a kertje fölött fakadó *Ajko-kút* vizét fogták föl. Utóbb három-négy falusi házba is bevezették. Szabadesséssel érkeztek. A falu déli utcájának felső részén lakók a *Juhász-kútról* hozták a jó forrásvizet (Juhászék laktak ott). Ugyanezen az utcán még feljebb lakó néhány – talán három – család egy, a hegyoldalból jövő, igen jó forráskutacsokhoz járt.

Hárskúton azok a felvégiek, akik nem tudtak kutat ásni, az *Emődi-patakcsa* mellett feltörő faluvégi forráskúthoz jártak vízért. „Mielőtt apa kiásta a kutat, a forrásról hordtuk a vizet, rocskában.” „Akik itt laktak a Parton [a domboldalon], hát onnat hordtak. Kövel ki volt rakva, oszt úgy merítgették vödörrel.” „Már megszépítgették maguknak, kövel kirakták, kis tetőt is csináltak neki, onnan meregették a vizet.” A szövetkezet idején betongyűrű, pumpa került a forráshoz.

A hosszúrétiek alkalomadtán a Buzgóra jártak s járnak még vízért.

(folytatjuk)

JEGYZETEK

¹ A bábaguzsaly a „kannamosó zsurló” (Equisetan) népi neve.

² „Aki csak tehette, természetesen magának valamennyi kendert vagy lent. Amikor az megérett, kinyitte, kévébe kötötte, majd berakta a kenderázató mocsolyába. A megázott kendert napon kiszárították és kendertörővel kitörték. A pazdernya kihullott. A megmaradt rostot ecselőn fésülték, majd osztályozták finomsága szerint, így: kender, makóca, pátyos és csöpű. A legfinomabbat, a kendert vékonyra megfonták, és pamutall keverve megszöttek abrosznak, kosárkendőnek, rózsás törülközőnek, ruhadaraboknak. A kender durvább részéből szöttek a köznapni nadrágot, zsákokat, ponyvákat stb. A fonást az asszonyok és lányok végezték, télen. A faluban volt 2–3 fonóház.” (barkai krónika)

„Kender alá, vetés alá tyúktrágyával le kellett szórni. Az vót a jó, a kender attól igen nagy vót, szép. Bevetődött. Mikor megnyótt, a virágos kendert a magvastól elválasztották. A magvas az maradt, azt később, mikor megeredt a mag, akkor szedték ki. A kendert kinyittek, kévébe kötték. Beáztatták...” „Kiszöttek, kiállították kévékbe. A magvas kendernek ősszel tüzet raktak, úgy szárították törés előtt.” „Sátrat csináltak, alatta gödröt ástak. Abba rakták a tüzet, hogy szárítsa.” „Egy asszony ült ott, vigyázott rá. Vót, akinek el is égett az egész.” „No de vigyáztak rá: vizet tettek vederbe, csutakat mellé.”

„Aztán kitörték. Majd el kellett vinni a maratóba, az alatt kellett forgatni, míg nem volt puha. Hazavivődött. Ecseték. A szép szálakat külön tették a csöpütől, ami oly mindenféle vót. Aztán fonódott. A vékonyból finom vásznat fontak, a csöpüből meg zsákok. Megfonták, a fonalat kimosták: kilugozták hamuval oly nagy kádakba, patakba kiöblítették. Kiszárították. Áspálták, fajfolódott, a fajfíról meg ment a szátyfára.” (HK)

³ A hárskúti bencés szerzetesekről: Gömörország, 2008/4. 42.

⁴ Bél 1749.

⁵ Fábrián 1994.

⁶ A dernei krónika a monda mellett megörökíti egy miatta történt halálozást is: „1886-ban volt a községünkben egy tragédia. A török időkben egy monda maradt ránk »a Péntekpataki kísértetjárás.« A törökök garázdálkodásaikor néha már elhagyta a népet a türelme. Egy alkalommal a krasznahorkaiak papjuk vezetésével, kapával, kaszával zavarták a törököket a földeken Hárskút felé. Verekedés közben valahol a Péntek-patak mentén a papnak levágták (vagy ellőtték?) a fejét (állítólag beleesett a patakba). A testét pedig vitte a ló a hátán, nem esett le, mert a lábai

beakadtak a kengyelvasba. A néphit szerint ettől az időtől kezdve éjjelente megjelent a patak mentén a fejét kereső pap. Ilyenkor vagy két óráig nem engedett át senkit, sem embert sem állatot az alsó és felső úton. A monda szerint ilyenkor szélvihar, drótkadály volt, az állatok bömböltek, nyerítettek, kapartak stb. Ezt erősen állította a völgyi nép évtizedeken keresztül. Ennek a mondanak azon az éven november 7-én volt egy áldozata. Falunk akkori papja – Szarka József plébános – nem tudta meggyőzni a népet, hogy a monda nem igaz, hogy csupán beképzés, beszugerálás, mindenáron meg akart győzödni az igazságáról. Elhatározta, hogy végére jár a dolognak. Több napon át éjjelente kijárt, sétálgatott a patak szélén. Jó ideig járt, de nem észlelt semmit. Egy éjszaka azonban történhetett vele valami. Egy óra tájban rettenetesen feldúlt állapotban, valósággal magánkívül rohant be Hárskútra egy faluvégi házba, ahol világosság volt. Szinte megijedtek tőle. Vizet kért és elment. Hazra ment és borotvájával elvágta a nyakát. Reggel halva találták az előszobában. Az öregek szerint csak negyven éve maradt el a kísértetjárás.” [1970-es évek vége]

A fejetlen pap egy „kísértésével” kapcsolatos humoros történetet jegyzett föl Fehérvári István (1935). A hiedelemmondát Ujváry Zoltán (1979) dolgozta fel: a dernei krónikában megtalálható történetet és a humoros esetet is leírja. Dernőn adatközlője a falu krónikáját is író Ulman Lajosné szül. Jarabkó Margit volt.

⁷ békasókó = görgeteg kő, folyami kavics helyi elnevezése

⁸ A lányok vasárnap délután, amikor fűzérbe állva „hidat” játszottak, szintén énekeltek egy áradásokkal kapcsolatos népdalt is.

⁹ A Hangya előtöki palló a mai nagy híd helyén lehetett, a községháza közelében. A Bucseg-palló ettől lejjebb, a mai vendéglőnél volt, és még tovább a Tóth pallójok, a jelenlegi Máté-bót alatt, az erdő felé.

¹⁰ Kovács Ágnes gyűjtéséből

¹¹ Barkán a patak jeges vizét „sollyás”-nak nevezik (b. krónika)

¹² Az idézetek és a fénykép forrása: Ambrus 1989.

¹³ Fábrián József (1989) dolgozatának felhasználásával

¹⁴ csorgó = forrás v. csorgókút vizét kivezető cső, vályú; csorgókút = olyan kút, amelyből állandóan csorog a víz (a MÉKSz alapján)

¹⁵ Fábrián 1994.

¹⁶ szekerke = kis két- vagy négykerekű taliga, talicska

¹⁷ Lucska vidéke a „magyarok alatt” (1938–1944) cserkészjáró hely is volt.

¹⁸ Általánosan a köpű fatörzsből kivájt, henger alakú bödönt jelent. A méhlikások régi fajtáját e névvel illették. „a méhészet legősibb méhlikása. A méhivadással megtalált fák odvait alul és felül elfűrészelték, és a méhekkel együtt vagy azok elpusztítása után hazahozták, kertben vagy méhesben felállították...”, s az odvas rönköt megmunkálták: kitisztították, léptartó nyársat erősítettek bele, röplukat hagytak stb. Főként az északi erdős vidékeken, köztük Abaújban és Gömörben, valamint a Dunántúlon és az Alföld erdős területein volt elterjedt. (Magyar néprajzi lexikon, Szabadfalvi József)

IRODALOM ÉS FORRÁSOK

Ambrus Ferenc

1989: Kiskovácsvágási malom. Csermosnya (a Dernői Alapiskola honismereti csoportjának értesítője), 2. évf., 3. sz. 22–25., 2 kép

Bél Mátyás

1992: Gömör vármegye leírása (1749), ford. Tóth Péter. Gömör néprajza XXV.; szerk. Ujváry Zoltán, a Kossuth Lajos Tudományegyetem Néprajzi Tanszékének kiadványa, Debrecen

Fábrián József

1989: A víz erejének felhasználása Dernő környékén. Csermosnya, 2. évf., 3. sz. 4–6., 1 térkép

1994: Somhegy – A regék hegye. In: A Pákh Albert Társaság Évkönyve 1993–94, Rozsnyó

Fehérvári István

1935: Magyarok a nyelvhatáron. Sajó-vidék Könyvkiadó Vállalat, Rozsnyó

Ujváry Zoltán

1979: Monda a fejetlen papról. In: Múzeumi Kurír. 10. 80–82.

Barka község krónikája, Bodrogi Tibor

Dernő község krónikája, Ulman Lajosné szül. Jarabkó Margit feljegyzései
Hosszúrét krónikája, Balázs József

Kiss László

Palócföld orvosai 6.

Egy országszerte „esmeretes” szemorvos: Tóth Pápai János (1754? – 1831?)

Palócföld rejtélyes doktoráról írva megjegyeztük, hogy **Ujhelyi Ferenc** neve *A Veszeltségről...* című, 1818-ban kiadott könyve révén országszerte ismert lehetett.¹ Élt azonban az idő tájt Gömörországban egy másik „gyógyító” is, akivel kapcsolatban nem kell a feltételes módot használnunk – ő valóban ismert volt országszerte, a szó szoros értelmében két keze munkájának köszönhetően. Tudatosan nem használtuk a doktor minősítést, hiszen gyógyítónk, **Tóth Pápai János** nem volt ilyen cím birtokában.

„*Chirurgus és Szem Orvos*” volt. Visszakanyarodva Ujhelyihez, Tóth Pápaira is vonatkoztathattuk volna a „rejtélyes” jelzőt is, hiszen életútja nagyrészt feltáratlan, illetve a hozzá kapcsolódó adatok egy része pontatlan. Nevét hiába keressük az életrajzi lexikonokban vagy Gömör megye monográfiájában.

Születésének pontos ideje és helye ismeretlen: 1755 körül született valahol Gömör megyében. Nem tudjuk, hol s mikor szerezte meg a seb-, ill. szemorvosi képzést, annyi azonban bizonyos, hogy 1793-ban már Gömör megyében működik, mint a Serkei járás (seb)orvosa (*chirurgusa*). Ezt a földije, **Decsy Sámuel** orvosdoktor és szerkesztő által Bécsben kiadott *Magyar Almanak*nak az ország „hivatalos” orvosait felsorakoztató listája bizonyítja.² Valószínű, hogy már ekkor foglalkozott a szembetegek gyógyításával (is) nemcsak szűkebb pátriájában, hanem a szomszédos megyékben is. Erre utal a már említett szerkesztő-doktor által Bécsben kiadott *Magyar Kurir* c. lap 54. száma 1801-ből. Ebben jelent meg az a levél, melyet a Borsod megyei Vadnán írt június 4-én **Kováts Gábor**, kinek szeme világát adta vissza Tóth Pápai „operatio”-ja: *„A háladatosság, és a szenvedő emberiségnek enyhítése, és nyavalygó ember társainak a segedelemre örömet utat mutatni szerető indulatom ösztönzött engemet arra, hogy Tek. [intetes] és Nem. [zetes] Gömör Vármegye egyik Érd. [emes] Seb orvossának, Tóth Pápai János Urnak, mind belső és külső nyavalyáknak gyógyításában, mind kivált a szem orvoslásának mesteriségében mutatott szép próba teteleit, s érdemeit, az egész Magyar Hazának... tudtokra adjam”*.

Hogy Tóth Pápai mikor költözött Rimaszombatba, nem tudjuk. 1806-ban azonban már ott él. E tény ismét a kor egyetlen magyar nyelvű lapja, a már idézett *Magyar Kurir* bizonyítja. Az 1806-os évfolyam 18. száma³ egy Rimaszombatban, augusztus 2-án keltezett levelet közöl. A magát meg nem nevező „tudósító” előbb közli, hogy az elhunyt városi orvos, **Madách Péter** helyére „*D. Marikovszky Ur tététt*”, aki Rozsnyóról ide költözött, majd így folytatja: *„Úgy szinte Orvosi széles Tudományával, igen elhíresedett Chirurgus, és Szem Orvos Pápai Tóth János Ur is, a ki felől több Tek. Vármegyében az a hír terjedett volna, hogy meg holt, maga lakhelyének városunkat megszeretvén, itt vagyón és él, s hasznos életének jeleit, messze földről is ide jövő*

betegekben, s terhes nyavalyákban, naponként mutogatni szokta. Nem régiben is egy aszszonynak bal mellyét, mellyen már jókora rák volt, lemetzette, és mintegy 16 napok múlva az aszszonynak állhatatossága, és maga megkeményítése, a ki az egész Orvosi munkálkodás alatt még csak meg se sziszszent, sőt annak végével, tisztelt Chirurgus Ur, maga víg, s játzi természetével mosolygásra is indította. Ezen érdemes Hazánkfiának Háza Ispotályhoz hasonlít, olly számosan vagynak betegei. Néha ollyanok körül is igen szerentsés orvoslást szokott tenni, a kikkel már más híres Doktor Urak fel hagytanak. Az Isten éltesse számos esztendőig az emberiségnek hasznára, és Városunk díszére”.

Az akkor tájt heroikus műtétnek számító melleltávolítást (masztekтомиát) is végző Tóth Pápai előtt az utókor is meghajta a fejét, különösen annak ismeretében, hogy ez idő tájt saját maga is beteg volt! Ezt saját magától tudjuk, pontosabban egyetlen nyomtatásban megjelent munkájából. 1806 és 1807 nyarán ugyanis a Turóc megyei (Felső) Stubnya meleg vizével gyógyította beteg izületeit. Az itt szerzett tapasztalait elküldte Decsnynek, aki a Magyar Kurir Toldalékaként meg is jelentette azt.⁴ A Tudósítás értékes adalék a balneológia (fürdőtan) története iránt érdeklődők számára, mi most csak „Chirurgusunk” személyére vonatkozó részeit idézzük. Az idézetből megértjük, miért költöttek egyes megyékben halálhírét Tóth Pápainak: *„En nagy nyavalyám után rheumatismussal olly nagyon kinlottam négy esztendeig, hogy leg kisebb levegő is lefektetett, s nagy kínokat okozott, sőt egyszer az agyvelőmre akadván csak el nem bútsúztatott”*. Már az 1806 nyarán abszolválta kétheti „fürödés” tartós javulást hozott számára, olyannyira, hogy panasza *„noha a múlt télen a leg alkalmatlanabb nedves hideg időben is sokat utaztam”* csak kis mértékben újult ki.

A következő években is sokat utazhatott. Egy fennmaradt kézírata szerint ugyanis nemcsak Gömör, Kishont, Nógrád, Komárom, Pozsony, Pest, Heves, Borsod, Békés, Tolna, Bihar, Fejér, Esztergom, Veszprém, Somogy, Arad vármegyei, hanem ausztriai illetőségű egyének szemét is műtötte.⁵ Magánéletéről semmit sem tudunk, csupán feltételezzük, hogy agglegény maradt – ami megkönnyíthette vándorlását. Azt sem tudjuk, feladta-e rimaszombati lakását. Azt viszont tudjuk, mert ismét „megírta az újság”, hogy 1816-ban már Pesten gyógyított. A Magyar Kurir-ban 1816. szeptember 17-én az alábbi „hirdetés” jelent meg: *„Mint hogy számos megvilágosított vakok háladatos tisztelettel emlegetik, s több világtalanok óhajva kívánlandják tudni Tekintetes Tudós Tóth Pápai János Urnak ... Hazánkban régóta ösmeretes Szem-Orvosnak hollétét... jelentjük, hogy lakása Pesten a Tavasz utcában, a Hat Fehér Lónál vagyón”*. S hogy Pesten nemcsak lakott, hanem folytatta szemgyógyító tevékenységét is, arra bizonyíték **Kazinczy Ferenc**nek

Döbrentei Gáborhoz 1816. március 26-án írt levele: „*Ne neheztelj Helmezcire a IV. Füzet hibás nyomtatásáért. Nem ő corrigálta az íveket, az ő szemei Tóth Pápay híres Oculista curája alatt vannak*”.⁶

„Jókor és jó helyen volt.” 1817 elején ugyanis a nádor felesége „*jótevő asszony-egyesületet*” alapított, amely több - mai kifejezéssel - „szociális” intézménye közt létrehozta Pesten a „*vakokat tárgyzó ispotályt*” is. A későbbiekben, a reformkor folyamán a szembetegek ellátásában fontos szerepet játszó „szemkórház” történetét, alapításának 175. évfordulója apropóján már feldolgoztuk.⁷ E „kórház” élére került az országos főorvos (protomedikus) **Pfisterer András** „*helybenhagyása sőt serkentése mellett*” a 39 esztendei „*practizálás s a Haza előtt is esmeretes jelesbb tettei*” alapján Tóth Pápai János. Az idézett sorok annak a **Cseresnyés Sándornak** a könyvéből valók (lásd az ábrát), aki Tóth Pápai segédjeként megírta a szemkórház első két évének történetét.⁸ Cseresnyéstől tudjuk, hogy az ispotály 1817. június 21-én kezdte meg működését, és október elsején zárta be kapuit. Ez idő alatt 17 szembeteg került felvételre, hárman járó betegként „ispotályon kívül” kezeltették magukat. 1818-ban május elején kezdtek, és „*ötödfél hónapok*” alatt újabb 22 beteget láttak el. Cseresnyés a könyvében mind a 42 betegről rövid esetleírást közöl. A kórházi felvétel leggyakoribb oka a ma „szürkehályog”-nak (katarakta) nevezett „*kemény belső hályog*” volt. Ennek gyógyításában volt mester Tóth Pápai: a fénynek útját álló „elszürkült” szemlencsét, az ókortól használatos technikával, a szaruhártya

átszúrása után (keratonyxis) az üvegtestbe, a szem mélyébe nyomta, „reklinalta”. Csak ritkábban élt a 18. század közepe táján bevezetett „*extractio*”-val, azaz a szemlencse kiemelésével, eltávolításával.

Tóth Pápai pesti „kórházi” működéséről hamarosan tudomást szerzett az egész ország. A „gondviselésére” bízott ispotályról a *Hazai és Külföldi Tudósítások* 32. száma (249-250. o.) adott hírt. Az 1817-ben induló *Tudományos Gyűjtemény* A hazai orvos törekedések c. rovatában pedig így méltatta Tóth Pápai tevékenységét: „*T. Tóth Pápai János szemorvos úr, ki már eddig is mély tudományának és gyakorlott mesterségének többbízbeli bizonyosságát adta, némely fő méltóságú uraságok szemeit is szerentsésen operálta, hasznos munkálkodásai által, melyeket a Pesti Asszonyi Egyesület szolgálatjára tett, új érdemeket szerzett magának. Önnön gondviselése, s Cseresnyés Sándor, ügyes adjunktusának együttmunkálkodása alatt fölállított ispotályban, június 20-tól fogva szeptember 30-ig 16 vakoskodó közül kettőnek szerentsésen szempillákat⁹ (pupillas artificiales) készített; holott egyik 7 esztendeig nem látott; ugyan kettőnek szemkinövésit (Staphyloma) levette; hétnek belső hályogját (Cataracta) lehúzta, úgyhogy látva hagyák el az intézetet; nyolcaknak szemeiket operálta; a többieknek szemnyavalyáit megorvosolta. [...] Illy derék magyar orvosainkhoz méltán szerentsét kívánunk hazánknak!*”¹⁰

Sokáig rejtély volt számunkra, hogy ilyen sikeres kezdet után miért fordított hátat Tóth Pápai két év után a nőegyleti szemkórháznak, mint ahogy további életútjáról sem volt adatunk.¹¹ 2002-ben azonban a kiváló tudománytörténész, a Magyar Tudománytörténeti Intézet igazgatója, **Gazda István** sajtó alá rendezte **Daday András** (1889-1973) orvostörténész dolgozatait. E dolgozatok közt van a már idézett - s eredetileg a *Gyógyászat* c. lap 1933-i évfolyamában publikált - „*A magyar szemészet történetéhez*” c. írás, amely fényt derít Tóth Pápai visszavonulásának okaira. Daday ugyanis a *Nemzeti Könyvtár Kézirattár*ában egy vaskos, évszám és aláírás nélküli iratcsomóra bukkant, melyben a szerző, a nőegyleti ispotály orvosa, az ellene felhozott vádakra válaszol. Daday még nem tudta, hogy Tóth Pápairól van szó, ám a közreadott szöveg alapján a magyar szemészet történetének monográfusa, **Bartók**¹² is egyértelműen „doktorunkat” tekinti a „védőbeszéd” szerzőjének. Mivel vádolták Tóth Pápai „irigyei”? Szemére vetették szemészünknek, hogy „*kemény természetű*” a betegeivel szemben, hogy korszerűtlen, hiszen csak „deprimál” (lenyom) s nem „*extrahál*” (eltávolít), s hogy egyetlen nőegyleti betegének sem adta vissza szeme világát. A szemészet hőskora iránt érdeklődőnek érdemes elolvasni az egész Daday-tanulmányt, mi most csak azon adataira utalunk, amelyek Tóth Pápai portréját segítenek árnyaltabbá tenni. Fentebb már idéztük, hogy mely megyékből verbuválódtak páciensei, nem tudni azonban, hogy „vándorszemészként” ő járt-e ezeken a helyeken, vagy az ottani betegek utaztak fel Pestre (Rimaszombatba)? Ez utóbbi sem alaptalan feltételezés, hiszen - maga írja -, hogy 1813-ban a rimaszombati **Kriská Györgyöt** úgy operálta meg - pedig ekkorra kisujját a „*chiragra*” (köszvény)

egészen összehúzta már –, hogy „brille” (szemüveg) nélkül olvas könyvet. Említ olyan betegeket is, akiket a híres bécsi „**prof. Prohászka**”¹³ vagy a pesti „**prof. Stáhly**”¹⁴ előző évben műtött – „rossz eredménnyel”. Lehet, hogy „irigyei” éppen a „hivatalos” szemorvosok köréből kerültek ki, hiszen nehéz lehetett elviselni egy doktori címmel sem bíró „vidéki okulista” sikerességét. Tóth Pápai méltósággal utasítja vissza a konzervativizmus vádját is: „*Csak a fiatal szemtelen, minden tapasztalás nélkül való csapodár szemorvosok beszélnek könnyen az extrakciónról (szemlencse-eltávolításról), de azonban kevés szerencsés operációt mutatnak*”.¹⁵

Valószínű tehát, hogy Tóth Pápai nem önszántából hagyta ott a nőegyleti szemkórházat. Az ispotály nem szűnt meg, csupán az orvosi kar szemészprofesszorának felügyelete alá került. Az 1834-ben kiadott *Tudósításban*¹⁶ olvashatjuk: „*A szegény belső hályogos vakok számára felállított intézetre nézve a gondviselést és felügyelést magokra vállalták, – az első és második évben Tóth Pápay Szemorvos Úr, Segédjével Cseresnyés Sándor Úrral, a 15 következő évben pedig Fabini Gottlieb János Orvos Doctor Úr és a kir. Universitásban Szemorvosság Professora, Segédjeivel...*”.

Tóth Pápai a pesti „kudarcc” után valószínűleg visszatért Rimaszombatba. A már említett nyelvújító írónk, Kazinczy Ferenc 1828. szeptember 10-én ezt jegyezte fel útinaplójába: „*Rimaszombatban. Dr. Tóth Pápaynál Sárközy Józsefet (sic!), ki keresztül lőtte a térdét*”.¹⁷ Busa jegyzete szerint (589. o.) Kazinczy **Tóth Pápay Mihályt** (1752–1831) említi. Mi szerintünk azonban Tóth Pápai Jánosról van szó, hiszen Mihályról, a sárospataki főiskolán működő iskolaorvosról és nevelési felügyelőről a híres kollégium történetének kutatója¹⁸ azt írta, hogy „*Tóthpápay 1829-ben még Patakon élt és praktizált*”.

Tóth Pápai János halálának pontos ideje és helye ismeretlen. Az egykor országSZerte „esmeretes” seb- és szemorvos emlékét a feledés pora fedi. Talán e kis írás segít abban, hogy legalább az arra legilletékesebb helyen, Gömörországban neve újra ismertté váljon, mert tevékenysége – Daday szavaival – „*abban az időben, amikor főleg tanulatlan s legtöbbször még írni, olvasni sem tudó kuruzslók tartották kézben a szembetegek gyógyítását, figyelmet érdemelő cselekedet volt*”.

A snippet of handwritten text in Hungarian, likely a letter or medical note. The text is written in a cursive script and includes several lines of text, some of which are underlined or crossed out. The handwriting is somewhat faded and difficult to read in some places.

Részlet Tóth Pápay János úkonokájának, Editnek B. Kovács Istvánhoz intézett leveléből

JEGYZETEK

- ¹ Kiss 2008. 41.
- ² Kiss 1991–1992. 140 – Pápai Tóth János néven.
- ³ Ne tévesszen meg senkit az „alacsony” sorszám – a lap hetente kétszer jelent meg, de a sorszámozást minden félév elején újra kezdték, ezért lehet az augusztusban megjelent példány sorszáma a 18.
- ⁴ Tóth-Pápai 1807.
- ⁵ Daday 2002. 374.
- ⁶ A Kazinczy-levelezés 3167. sz. levele
- ⁷ Kiss 1993.
- ⁸ Cseresnyés Sándor (1786–1854) csak 1826-ban szerez majd orvosi oklevelet Pesten, később Veszprém vármegye másod- majd 1848-tól első főorvosaként működik.
- ⁹ Természetesen a szem „pupilláról” (szembogárról) és nem a mai értelemben használt szempilláról van szó.
- ¹⁰ A cikk szerzője „y”, a lap alapító-szerkesztője, Fejér György (1766–1851) kanonok, a pesti egyetem teológia tanára volt. Az írást Juhász István (1985. 174.) nyomán idéztük.
- ¹¹ Kiss 2001. 50.
- ¹² Bartók 1954. 106.
- ¹³ Georg (Jiří) Prohászka (1749–1820) előbb prágai, majd bécsi egyetemi tanár, szemorvos.
- ¹⁴ Stáhly Ignác (1787–1849) pesti egyetemi tanár, atyja György (1755–1802) szintén professzor volt, ill. országos szemorvosként is működött 1802-ben.
- ¹⁵ Daday 2002. 377.
- ¹⁶ Schedius 1834. 67.
- ¹⁷ Busa 1995. 249.
- ¹⁸ Elekes 1937. 214.

IRODALOM

Bartók Imre

1954: A magyar szemészet története. Akadémiai Kiadó, Budapest

Busa Margit (válogatta, szerkesztette, jegyzetelte)

1995: Kazinczy Ferenc utazásai 1773–1831. Széphalom Könyvműhely – Felsőmagyarországi Kiadó, Budapest–Miskolc

Cseresnyés Sándor

1819: A pesti és budai Méltóságos Aszszony-Egyesület vakokat tárgyazó ispotályában tett két esztendei (1817–1818) nevezetesebb szemorvoslásokról..., Bécs

Daday András

2002: A magyar szemészet történetéhez In: Uő: Kuriózumok az orvostudomány magyarországi történetéből. Sajtó alá rendezte: Gazda István. Akadémiai Kiadó, Budapest, 373–379.

Elekes György

1937: Iskolatörténeti adatok a 18. századból. Iskola és Egészség, 211–215.

Juhász István (válogatta, szerk., a jegyzeteket és az utószót írta)

1985: Tudományos Gyűjtemény 1817–1841. Budapest

Kiss László

1991–1992: Magyar orvosi névtár 1794–1796-ra Decsy Sámuel Magyar Almanakjában. Orvostörténeti Közlemények, 133–140. kötet, 137–146.

1993: A szembetegekről való intézményes gondoskodás kezdete Magyarországon (175 éve nyílt meg a pesti „nőegyleti szemkórház”) Lege Artis Medicinae, 1. sz.

2001: Tóthpápay János, a híres okulista. In: Kiss László – Lacza Tihamér – Ozogány Ernő: Gondolatokból épült katedrális. Magyar orvosok, mérnökök, tudósok. Tudománytörténeti arcképek és tanulmányok. Madách-Posonium, 49–50.

2008: Rimaszombat rejtélyes doktora: „Viheli”, azaz Ujhelyi Ferenc. Gömörország, 1. sz., 39–41.

Schedius Lajos

1834: Tudósítás az asszonyi egyesület által sz. kir. Pest városában alapított jóltévő intézetekről 1817diki mártius elejétől 1833diki szeptember végéig. Bécs

Tóth Pápai János

1807: A Tek. Thurócz Vármegyében lévő F. Stubnyai meleg Fördővizről való Tudósítás. Magyar Kurir, V. Toldalék, 49–52.

Danis Tamás

A Rimaszombati Katolikus Kör gyökerei

A Gömör és Kis-Hont egyesítéséről szóló 1802. évi IX. törvénycikk bizonyára hozzájárult Rimaszombat társadalmi és kulturális életének fellendítéséhez. Míg korábban Hont vármegye és Kis-Hont „*districtus*”, azaz kerület együttes vármegyei közgyűlését csak minden negyedik esetében tartották Kis-Hont területén, addig 1803-tól már minden második tanácskozás színhelye Rimaszombat.

Kollár Sámuel az 1822-ben megjelent, eredetileg latin nyelvű kismonográfiájában (magyarul *Rimaszombat mezőváros múltja és jelenkora* címen olvasható) hiányolja az olvasóköröket és könyvtárakat.

Az időszzerű társadalmi és politikai kérdések megvitatására ritkán volt alkalom. Az uralkodó az országgyűlést éveken át nem hívta össze. Erre a fórumra, követként csak kevesen voltak hivatalosak, juthattak el Pozsonyba. A közügyek megvitatására a vidéki udvarházak szűknek bizonyultak.

Széchenyi István felhívására, a pesti *Nemzeti Kaszinó* mintájára Rimaszombatban 1834. február 14-én alakult meg az (Úri) kaszinó. Összejöveteleiket a *Sas* fogadóban tartották. Ez a társadalmi egyesület volt az első városunkban, mely kitűzött célokért és alapszabályok szerint működött. Tagsága a nobilitás és a tisztségviselők körére korlátozódott. Könyvtárak állománya gyorsan növekedett és csakhamar meghaladta a négyezer kötetet.

A polgárság megerősödése Rimaszombatban újabb szervezet megalapítását sürgette. A város több mint 3.000 lakosából majdcsak nyolcszáz céhbeli és kontár, azaz céhen kívüli kézműves polgár volt. A legjelentősebb csoportok: 198 gubás, 124 csizmadia, 92 szűrszabó, 75 varga. 1846. november 16-án alakult meg a város széles társadalmi rétegének igényét szolgáló *Polgári Kör*. Működését a város tulajdonában álló *Három Rózsa* épületében évi 3 aranyért bérelt szobában kezdte meg.

Az 1848-as esztendő, a szabadság, egyenlőség és testvériség szellemét erősítette. Ennek jegyében a Kaszinó és a Polgári Kör szeptember 29-én kimondta az egyesülést, és a továbbiak során csupán *Kör* néven kívánt működni. A Kör a szabadságharc bukása után, a **Bach**-korszak éveiben, mintegy tíz éven át nem működhetett. 1861-ben, a kedvezőbb közviszonyok

A Löcherer-ház

látán felújította tevékenységét, s a *Rimaszombati Polgári Kör* egészen 1945-ig sikeresen tevékenykedett és nagy megbecsülésnek örvendett.

A XIX. század végén a társadalmi életben teret hódító liberalizmus veszélyeztette a keresztény szemléletet. A szabadelvűség ellensúlyozására megszervezték legényegyleteket, katolikus köröket alapítottak. A lanyhuló katolikus magatartást és a hitéletet kívánták megerősíteni.

Úthy Antal római katolikus kántor és főtanító javaslatára 1893. február 5-én a társadalom minden rétegét megszólító, felőlelő szervezet megalakítását határozta el az előkészítő bizottság. Az egyesületet *Rimaszombati Római Katolikus Olvasókörnek* nevezték el. Célul tűzték ki a mindennapi életben a hit elveinek, tanításának, a katolikus öntudatnak az érvényesítését. Ebben az időben a városban már jelentős volt a katolikus hívők száma. A *Rimaszombati r. k. Elemi Fiú- és Leányiskola* 1890/91. évi értesítője szerint az 1–6. évfolyamban 5 pedagógus 166 tanköteles gyermeket oktatott, ez a létszám 1891/92-re 195-re, a következő tanévben 199-re emelkedett.

Az olvasókör első összejövetelén **Hollóssy József** asztalosmestert választották elnöké (1893–1908), a jegyzői teendők ellátásával **Moravek Gábort** bízták meg. A vezetőség további tagjai **Gregor Károly**, **Kovács Zsigmond**, **Kreics József**, ifj. **Lakatos István**, dr. **Löcherer Tamás**, **Kalocsay Gyula** és mások voltak. Az utóbbi két „*tagtestvér*”-ről (így nevezték egymást), még sokat hallhatunk, jelentős szerepet játszottak. Az első egyleti helyiség a Losonci (ma Cukorgyári) utcai Löcherer-házban volt. Berendezésre 500 forint kölcsönt vettek fel a római katolikus iskolaalaplóból.

Hollóssy elnök már az első megnyitó beszédében hangsúlyozta, hogy a más hitfelekezeti polgártársakkal együttműködésre és megértésre fog törekedni, és az addig is virágzó békét fogja elősegíteni.

Már a kör működésének második évében, az 1894. április 11-én tartott választmányi ülésen Kovács Zsigmond saját egyleti ház megszerzését javasolta. Ekkor Kalocsay Gyula alelnök 600 koronát adományozott a „*háztveteli alap*”-ba. Ezután a kör 1.200 db. 20 koronás „*háztvetési kötvény*”-t bocsájtott ki. Csakhamar 3.600 korona gyűlt össze a háztveteli alapba. Mikor árverésre került a **Huszarik**-féle ház, megvásárolták. Kalocsay ekkor 6.000 korona összegű kölcsönt adott. Így aztán 1896. november 15-én **Verbjár Péter** prépost-plébános felszentelte az első otthont.

1899-ben **Széman Endre** (1857–1929) pápai prelátus és prépost került a rimaszombati plébánia élére. 1903-ban, a kör megalakulásának 10. évfordulóján a tagok, élükön Hollóssy Józseffel, meglehetősen tekinthettek vissza tíz esztendő szorgos és kitartó munkájára. A kilátások biztatók voltak, hiszen az új plébános működésének első 4 éve a körben további lendületet hozott.

Az első elnök, Hollóssy halála (1908) után **Váry János** igazgató tanítót választották meg elnöké.

A pénztárnok feladatát **Diczky Pál** vállalta. Csakhamar

Széman Endre pápai prélátus, prépost, esperes-plébános

felmerült a székház bővítésének a gondolata. Széman Endre 1.000, Löcherer Tamás 300 és sokan 100–100 koronát ajándékoztak erre a célra. Amikor már a gyűjtés eredményeként 5.000 korona gyűlt össze, Széman Endre ezt az összeget 10.000 koronás ajándékával megtette. Hervadhatatlan érdemeket szerzett a gyűjtés idején **Bencsik Sándor** titkár. A gyűjtés végösszege 19.000 koronát tett ki. Az építkezési bizottság most már bátran foghatott a székház bővítéséhez. A kivitelezéssel **Kala Géza** építész bízta meg. 1910. november 6-án **Sipeki Balázs Lajos** rozsnói püspök, **Bornemissza László** főispán, **Lukács Géza** alispán,

Az egykori székház

Farkas Zoltán országgyűlési képviselő és más kiválóságok jelenlétében felszentelte a korszerű otthont. Zászlóavatás is volt, és ugyanezen alkalommal a kör két kiváló jötevője, Sipeki püspök és Széman Endre olajképen megörökített portréját is leleplezték. (A festmények ma is láthatók a plébánia tanácstermében.) Ebben az időben az egyesület vagyona 47.555 koronát tett ki. Bátran mondhatjuk, hogy a jog és a kötelesség, vagyis az igény és az áldozathozatal nemes harmóniája vált valóra.

A kezdeti időszak könyvtára, mintegy 2.000 kötet jelentős mértékben növekedett, hiszen a Polgári Kör és az *Egyesült Protestáns Gimnázium* híres könyvállománya profilját tekintve főként természettudományi, világi és más vallási beállítottságú volt. A könyvtáros, **Szücs Imre** érdemei elévülhetetlenek.

Az ígéretteljes fejlődést az I. világháború megzavarta, visszavetette. A karitatív tevékenység került jelentős mértékben előtérbe, ezt szolgálták a kultúrtevékenységből származó bevételek (rokkantak, hadiözvegyek, hadiárva, kórház támogatása).

1920-ban, csaknem egy évre a csehszlovák hadsereg foglalta le a kör helyiségeit. A kör elnöke, Váry János (1908–1931) és a vezetőség az államfordulat után nagyon ügyelt arra, hogy a szervezetet politikai célra ne használják fel. Ragaszkodtak az alapszabályban lefektetett politikamentességhez. A háború utáni időszak egyik kiemelkedő eseménye volt, amikor 1923-ban a kör meghívására az akkor Tatra (korábban Három Rózsa) szállónak nevezett épület színháztermében, városunk közönsége osztatlan szeretettel és lelkesedéssel üdvözölte **Mécs Lászlót**. Fellépése a közösségek összetartozására szólított fel. A papköltő rimaszombati látogatása irodalmi estjei közül az elsők közé tartozott.

Az első világháborúban a katolikus egyházat két harangjától fosztották meg. Széman Endre plébános és Váry János, a katolikus kör elnöke 1923-ban, a szűkös anyagi helyzet ellenére azon fáradozott, hogy mielőbb pótolják a veszteséget. Az Oltáregyesület női tagjait, **Lukács Gézanét**, **Dr. Zakács Isvánnét**, **Hizsnyan Bélánét** és másokat kérték fel az adományok gyűjtésére. Adakozó hangulatot keltett a magas színvonalú templomi hangverseny. Alig fél esztendő alatt a megrendeléséhez szükséges összeg rendelkezésre állt. A harangokat 1924 pünkösd hétfőjén, a vasútállomáson, ünnepély keretében vették át. A torony új lakóit Széman Endre meghatódva üdvözölte. Idézetek **Rábely Miklós** *Egy rimaszombati polgár emlékezései* c. könyvéből:

„A magyarfajta nagyszarvú, címeres, hatókrös fogatot népies magyar ruhában Cselinszky János kisbirtokos és két fia vezették.

A kocsi két oldalát 12 magyar ruhás, fiatal, szép leány kísérte, kezükben a harangokról aláhulló virágfűzért tartottak.

*A harangok, a kocsi virágdíszeit, a menet szimbólumait nagy hozzáértéssel **Makovits Jenő** festőművész tervezte. A templomtérén a harangokat **Dittel István** rozsnói apátkanonok felszentelte és megáldotta. Délben a »Te Deum« után, a harangokat a toronyba felvontatták. A szentmisén a kör férfikara klasszikus egyházi műveket adott elő.»*

Erről az eseményről bővebben *Jelentés a rimaszombati*

római katolikus templom két új harangjának beszerzéséről címen Rábely Miklós írt.

Ha a *Gömör* hetilap egy-egy évfolyamát lapozzuk, igen színes tevékenységről tájékoztatnak a pársoros hírek: a sikeres karácsonyest, sonkás teaest, házépítési kötvény sorsolása, bekapcsolódás a szlovenszkói magyar társadalmi egyesületek közösségébe, temetkezési egyesület működése, vetítettképes előadás, májusban a tekepálya megnyitója, dalegylet alapítása, könyvtárrendezés, a himnuszügy körüli bonyodalmak, előadás a katolikus öntudatról és így tovább. *A Gömör-Kishont Vármegyei Közlöny* 1919. június 1-i számában olvashatjuk, hogy **Kukla István** tagtestvér temetésén „...a férfi énekkar... meghatóan szép gyászénekeket adott elő.”

Az 1927. és 1928. év Széman Endre kétnyelvű, szlovák és magyar leánynevelő intézetének, kereskedelmi szaktanfolyamának létrehozásának jegyében teltek el. Az utolsó pillanatban a hatóság visszavonta az engedélyt.

Az olvasókört Széman Endre, egyházi elnök 1929-ben következtett halálával nagy csapás érte.

Amint Rábely Miklós könyvében írja: „*A temetés után hárman, dr. Ráróssy Gyula, az egyháztanács elnöke, Váry János, az olvasókör elnöke és én személyesen kívántunk tisztelegni Bubnics Mihály rozsnói megyés püspöknél, hogy támogatást kérjünk új plébánosunk kinevezéséhez.*” Dittel kanonok úr útján udvariasan azt a választ kapták: „...az új plébános kinevezése az én szuverén jogom...” A plébános – noha egy újabb küldöttség is járt Rozsnyón – Dr. **Sándor János** volt dobsinai plébános lett. Egyik „...első hivatali tevékenysége az volt, hogy a vasárnapi szlovák nyelvű nagymise mellé a kismisét is szlovákra kívánta átfordítani [...] A sok száz aláírással ellátott íveket a leányok-asszonyok elhozták hozzám, átvettem, és én pedig az aláírók nevében megtiszteltem az egyháztanács új elnökét, Dr. **Zakács Istvánt**, és kértem őt is akciónak sikerének segítőkészségére.” Az íveket Zakács megmutatta Dr. Sándor plébános úrnak, de nem adta át. A kismise ismét magyar nyelvű lett.

Váry János 23 évi elnöki tisztségének betöltése után Dr. **Bányai József** (1931–1934) hittanár vette át a kör irányítását. Számos léleképítő és hitet erősítő előadást tartott, hiszen kiváló hitszónok volt. Elnöksége idején emeltek beépített színpadot a nagyteremben.

A következő elnök – Banyai tisztelendő úr elhelyezése után – az iparos- és kereskedőtársadalom tekintélyes és köztisztelvényben álló tagja, **Hizsnyan Béla** lett. Ez is bizonyítja, hogy a körben társadalmi válaszfalakat nem ismertek. Magyar és testvéri keresztény szeretetben együtt dolgoztak a körért a törvényszéki bíró, a pap, az iparos, a tisztviselő.

Azt, hogy az eseményekről ma is áttekintésünk lehet, a jegyzőkönyvvezetőnek köszönhetjük. Így például **Dósa József**nek, aki 1937-ig, 15 éven keresztül végezte ezt a fontos feladatot.

Hizsnyan Béla elnöksége alatt (1934–1938) további építkezés is gondoltak. Előbb azonban, az ifjúság nagy öröme, a nagyterem padlóját parkettával borították be.

Egész családok, férj és feleség voltak tagjai a körnek: a **Dulovics** család: **József, Lajos, László** 1919-től, **Gabonás István, János**, Dr. **János, Hizsnyan Béla** 1903-tól,

Hizsnyan Béla, a Kör világi elnöke

Hlozek János, Gyula, László, a négy **Jávorszky, Kalocsay Gyula** és **Kornél, Lévy István, id. és ifj. János, Nozdrovicz Pál** gyógyszerész, **Rábely Károly** és **Miklós, Szlovencsák János** és **Gyula, Valaszky Rezső** (1910-től), **Ráróssy Gyula** ügyvéd (1893-tól) stb.

1939-ben **Dr. Gabonás János** alpolgármestert választották meg az elnöki tisztségbe. Székfoglalójában a szervezet katolikus jellegének megőrzése mellett, más felekezetek híveivel, a többi helybéli társadalmi egyesülettel a szellemi és kulturális együttműködést hangsúlyozta. Otthonra talált itt a *Mária Kongregáció*, a női- és a férfi *Oltáregyesület*, a *Leánykör*, de a kulturális rendezvényeken szerepelt a gimnázium és a Széman-intézet közös énekkara, beszédet mondott az evangélikus egyház képviselője.

Nagy jelentőségű eseménynek számított, amikor a mai zeneiskola épületében megnyitotta kapuit a *Széman Endre Kereskedelmi Szaktanfolyam* (1939). Tíz év után az intézet névadójának álma valóra vált.

Még a Hizsnyan Béla elnök idején tervezett építkezés kivitelezésére *Építkezési bizottság* alakult, és **Stanga János** építőmester gondos munkája eredményeképpen 1939. november 6-án a régi épület teljesen megújult. Az összes munkálatok költsége 12.000 pengőt tett ki, de ennek fedezésére 8.500 pengő hitelt vettek fel.

Dr. Sándor János plébános halála után, 1939-ben **Radány Lajos** esperes úr foglalta el a plébániát, aki a körben az egyházi elnök tisztjét is betöltötte. **Szabó István** jegyző, majd titkár új alapszabályt állított össze, és a szervezet nevét *Rimaszombati Katolikus Körre* rövidítették. Az új megnevezés

Dr. Dohnányi Dezső, a Kör ügyésze

tömörebben fejezte ki a kör jellegét és célkitűzéseit.

1941-ben az otthonban ünnepi gyűlésen emlékeztek meg gróf **Széchenyi István**ról, születésének 150. évfordulója alkalmából, és arcképét is leleplezték. A kör vonzerejét bizonyította, hogy ebben az időben a tagok száma meghaladta a 300-at.

Az egyesületet 1942-ben nagy szomorúság érte. Váry János, aki nehéz időkben, 23 évig osztatlan megalégedés mellett, sikeresen vezette a kört, 87 éves korában elhunyt. Végrendeletében 1.000 pengő adománnyal emlékezett meg a szervezetről.

Egy társulat életében számos gazdasági, kereskedelmi és jogi kérdés merülhet fel. Az ezekkel kapcsolatos feladatokat előbb Dr. **Löcherer Géza**, majd Dr. **Dohnányi Dezső**, mint az egyesület ügyészei látták el.

A „Három rózsza” nagytermében 1943. május 28-án, a kör megalakulásának 50. évfordulója alkalmából a tagokon kívül a szervezet félévszázados kimagasló tevékenységét elismerő személyiségek jelentek meg. Az ünnepi estet Radányi Lajos esperes-plébános nyitotta meg. Megemlékezett a kör áldásos és eredményes tevékenységéről, majd meleg szavakkal és babékoszorúval üdvözölte a nagyon kedves vendéget, Mécs Lászlót. Papköltőnk a közönséget 12 örökbecsű versének előadásával jutalmazta. Az ifjúság László atya iránti szeretetét, tiszteletét a polgári iskola **Lackner László** vezette 90 tagú leánykórusa által előadott négy kórusművel fejezte ki. Mécs *Rohanás a tavaszba* című költeményét a *Széman-intézet* és a polgári iskola egyesített szavalókórusa adta elő. Tánccokat a *Mária kongregáció* tíztagú tánccsoportja mutatott be. Máig ismert nevű tagok voltak: **Katona Edit**, **Vallo Zita**,

Udvardy Bözsi. A 600 éves zenekar – élén Dr. **Mihalik Dezső**vel – bizonyította a körök készséges együttműködését, és növelte az ünnepi hangulatot. Az évforduló méltó megünneplése a még sokak emlékezetében élő **Tóth Sándor** káplán és hitoktató áldozatkész szervező munkájának volt köszönhető. Az ő nevéhez fűződik a kornak megfelelő tekepálya építése is.

Az 1944. esztendő eseményei szűkre szabták a kör további tevékenységét, amely meg is szűnt. Az épület az állami szervek kezelésébe került, az úttörőszervezet otthona lett. 1989-ben nem lehetett a restitúció keretében a tulajdonjogot érvényesíteni, mert az ingatlan nem az egyháze volt. Magánvállalkozó privatizálta, és *Európa* néven vendéglátó üzem működik az épületben.

*

Már 2007 nyarán felvetődött a magyar katolikus hívők gondjaival foglalkozó társadalmi szervezet megalakításának szükségessége. Több mint egy esztendő után **Pelle Tibor** mérnök tollából megszületett a szervezet alapszabálya. Ezt a SzK Belügyminisztériuma 2008. október 23-án kelt, VVS/1-900/90-32682 számú határozatával bejegyezte, és a *Rimaszombati Katolikus Kör Polgári Társulás* működését engedélyezte. Az alakuló közgyűlésen, 2008. november 19-én az előkészítő bizottság és a tagok a 9 személyből álló elnökségbe a következő személyeket jelölték: **Szomolai Tibor**, **Danis Tamás**, **Csirke Józsefné**, **Dohnányi Dezső**, **Pelle Tibor**, **Básti Róbert**, **Kollár Gyula**, **Póczos Ottó**, **Gyürke Gyuláné**. A taggyűlés a jelölést elfogadta. Az elnökség saját kebelében, a papszentelés során áldozat- és szervezőképességéről bizonyosságot tett Szomolai Tibort az elnöki, Pelle Tibort alelnöki, Danis Tamást tiszteletbeli elnöki, Csirke Józsefnét a gazdasági ügyek felelősi, **Mag Pált** pedig az ellenőrző bizottság elnöki tisztségére kérte fel.

A polgári társulás feladatait Szomolai Tibor a **Szászi Zoltán**nal folytatott beszélgetése során (Uj Szó, 2008. november 19.) foglalta össze. Többek között: „*a magyar hívek nem titkolt vágya, hogy egy magyar ajkú káplánt vagy plébánost helyezzenek városunkba.*” „*Meg kell erősíteni a hitéletet, és emellett civilként részt kell vállalni a város kulturális és közéletében.*” „*Nem elég azt mondani a fiataloknak, hogy légy jó és szeresd embertársadat.*”

Zárszóként Szomolai elnök úr így fogalmazott: „*Munka és feladat bőven van, a kezdeményezőzők csoportja mostanra félszáznyira bővült.*”

A katolikus kör múltja példa: akarat, összefogás, szeretetteljes együttműködés a többi civil szerveződéssel.

FELHASZNÁLT IRODALOM

Rábely Miklós

2005: Egy rimaszombati polgár emlékezései. Rimaszombat

Szabó István

1943: A Rimaszombati Katolikus Kör 50 éves története. Rimaszombat

A Rimaszombati Rk. Elemi Fi- és Leányiskola értesítője 1890/91 *Gömör* című hetilap

Győry Dezső

Viharvirág (részletek)

„Levél az Olvasóhoz!

Nagy fába vágtam a fejszém!

Meg akartam szeretetni a szabadságharc korának azokat a kicsi és nagy embereit, akiket nagyapám szeretett meg velem. Eleinte még kis huszárként a térdén lovagoltatott és mesélt, mesélt közel másfél évtizeden át. Ő volt Bem apó hadnagya.

Kisgyerekkoromtól versfaragó diákságomig ebben a légkörben nőttem fel; személyes élmény majdnem mindaz, amiről írtam. Nem volt szándékomban történelmi regényt írni. Költőember vagyok, jobban érdekelnek a személyes vallomások, élmények és álmok.

Ezt a regényt pár éve Édesanyámnak kezdtem írni, mikor elvesztette szeme világát, de Petőfi és Miska nagyapám iránt még akkor is töretlenül élt benne a rajongás, amit belém is átörökölt. S ahogy ő csekély özvegy nyugdíjából emléktáblával jelölte meg a Huszth-házat, ahol Petőfi megszállt, úgy én szerény írói és költői képességemből igyekeztem emléket állítani nagyapám és édesanyám iránt érzett szeretetemnek és hálámnak, akik belém plántálták az élet, az emberek és az öröm szeretetét. Fájdalom, e regényt könyvalakban már csak fejfájáshoz tehetem le a Rima-parti temetőben, ahol nagyapámmal közös sírban nyugszik.

Élményeket és álmokat meséltem.

Élményeket, melyeket nagyapám és édesanyám szájából hallottam, majd nagyapám halála után megtalált, 1848-49-ben írott naplójában olvastam. Ezt az egyszerű, becsületes írást már többször megverseltem; ez lett néhol e könyv gerince is.

A kisember szemével néztem azt a világot és a pallérfiú élményein át hallottam e nagy korról. Így születtek meg e regényben fejezetek az egyszerű közhonvéd és a fiatal tiszt szürke hétköznapjairól és a nagy idők legendás alakjairól: emberek tragédiájáról és boldogulásáról és a szép szerelemről.

Budán, 1955, Mihály napján”

Győry Dezső

*

[Előzmények: A főhős a Debrecenben találkozik Kossuth Lajossal, aki őt – saját kérésére – Bem erdélyi seregébe küldi. Ott ismerkedik meg földijével, a Rozsnyó környéki „gorgollyal”, aki mentora lesz a kezdeti időkben.]

Bem apó gyermekei

Reggel hétkor volt a szemle.

– Ha esik, ha fagy, percnyi pontossággal kell felsorakozni, se előbb, se később. A tábornok nem tűr pontatlanságot, de azt sem engedi, hogy a legénységet feleslegesen

fárasszák – oktatta Miskát a gorgoly.

Az idő enyhült. Már sűrűbben szállingózott a hó.

Miska egy öreg, csontos lovat kapott, egy huszárbekecset, csizmát, meg egy jókora tábori tarisznyát.

– Radd meg! És vigyázz rá, hogy mindig tele legyen. Két hagyma, négy font kenyér, egy font szalonna, egy font hús, két adag bor, két adag pálinka! Ha kifogy, azonnal pótoltasd! Mert ha az öregúr elkap kétnapi porció nélkül, akkor szorulsz!

A társzekerek, a municiók kocsik, a málha a gyalogság mögött sorakoztak föl. Jobbszélén a lovasság, középen elől az ágyúk. Miska nézegetett, számolgatott, de alig látott vagy ezer gyalogost, pár századnyi huszárt és tizenöt ágyút.

– Hát a többi? A sereg?

– A szomszéd falvakban van még valamicske. Meg Tordán Czetz kilencszáz embere. Tudod, az öreg szétszórta a seregét, ne tudja meg az ellenség, mennyi embere van.

Ha Miska tudta volna, hogy Bemnek összesen alig nagyobb a serege, kiverte volna a hideg.

– Hát ördög ez a lengyel hős? Ezzel a bolhaszemnyi hadal indul Erdély felszabadítására?

De már harsant a trombita, megperdültek a dobok.

– A fővezér!

Miska megismerte az esti utast.

Strucctollas kalpag a fején, kaftánszabású, bő, kopott köpeny rajta, kesztyűs kezében kis lovaglóstor. Fene nézné vezérnek.

De a környezete valóban pompás, csillogó. Teleki, Mikes, Bethlen, mögöttük a kis Térey és a trombitás teljes díszben.

– Figyelj és tanulj! – súgta a hadnagy.

Mikes és Bethlen a csapataik élére vágtattak.

Bem rögtön pihenjt vezényelt és az útegekhez lovagolt. Miska meresztette a szemét.

A tábornok rámutatott a három ágyúra, dróttal ellenőriztette, tiszta-e a löpörnyílás, aztán felnyitatta a töltényládákat. Lesegíttette magát a lóról.

– Sok sebe miatt nem tud egyedül se lóra, se lóról szállni!

Bem benézett a ládába, megállt s belekukkantott egy-egy borjuba, tarisznyába. Igaza volt a gorgolynak! Aztán visszaemeltette magát a nyeregbe.

– A tiszt urak szemle után maradjanak! – s elvonultatta maga előtt a kis sereget.

Miska feszesen tisztelgett a hadnagy balján, a szekerek közül.

– Haditanács lesz? – kérdezte aztán a gorgolytól.

– Frászt! Tisztképzés. Az öreg maga oskoláztatja a tiszteket. Kiképzett tisztekben még nagyobb a hiány, mint municióban.

Municiót még tud az ellenségtől szerezni, de tisztet már nem – és nevetett.

Az öregúr intett. Leállította a szekérsort. Sorba vizsgálta a tartalékszekereteket.

„Ötven ásó, huszonöt csákány!” – hangzottak a jelentések.

Miska eleinte furcsállotta a szekerek vizsgálatát, de aztán egyre jobban megtetszett neki a dolog. Az öreg Kalla is megszámol ásót, csákányt, vakolókanalat, ha a kőművesek elindulnak a házukból a szerszamos taligával. És itt, az ellenség közelében, a téli hegyi utakon, még fontosabb a rend, a fegyelem, a szerszám.

– Te, akárcsak ha édesapámat látnám! – szaladt ki a száján és érezte, máris személyes köze van a vezérhez.

– Nézd csak, az öreg két szekeret lerámoltat, megszámláltat. Tyű, mindjárt itt a nemere!

– Hát az mi?

– Majd megtudod!

Az egyik szekéren az előírtnál kettővel kevesebb ásót találtak.

A tábornok suhintott az ostorával. Előugratott a tartalék szekerek parancsnoka.

– Tudott a hiányról? – hangzott keményen a fagyos kérdés.

A tiszt hímezett-hámozott.

– Ha még egyszer megtörténik, főbe lövetem! Ne hozzon ebbe a kellemetlen helyzetbe!

A hadnagy Miskára kacsintott.

– Ez a legkisebb fenyegetés.

– És megteszi?

– Meg, de csak ha muszáj. Ez inkább csak a kedvenc szavajárása.

A másik az volt, hogy „gyermekeim”. Ezt másnap hallotta tőle Miska, mikor a második reggeli szemle után Bem ott tartotta az első frissen újoncozott székely zászlóaljat és a málhát. Ellovagolt az újonc góbék előtt, megnézte a ruhájukat, a puskájukat, a tarisznyájukat.

– Jóllaktak? – volt az első kérdése.

– Jól! – bömbölt fel vidáman az újonchad.

Miska először látta elmosolyodni a szigorú kis öreget.

– Bor van? Töltény van? Ha kell valami, csak szóljanak.

– Aztán Mikeshez fordult: – Alezredes úr, mondja meg a székelyeknek, mit tanultunk tegnap a tisztképzőn.

Mert az első szemle után az történt, hogy Bem pihenni küldte a sereget, de őrmestertől felfelé a tisztekkel kilovagolt a dombokra és késő délutánig étlen-szomjan egzecírozta őket. Ha kellett, Mikes volt a tolmács. Mikor az öregúr kifáradt, kocsiba ült s onnan dirigálta a képzést.

Miska olyan holtfáradtan tért vissza a városba, hogy még az első beszámoló levelet sem írta meg Katinkának.

– No, alezredes úr, hogyan vezényel rohamra a szabadsághős?

Mikes harsány hangon kurjantott:

– Nem előre, hanem utánam!

Miska csak egy pillanatnyi töprengés után fogta fel, mi nagy különbség a két vezényszó között.

– Helyes. Most pedig kérdezze meg a székelyeket, engedelmességek-e ennek a parancsnak? – mosolyodott el Bem.

Egetverő, lelkes éljen volt a válasz. A nagybajuszú, pirosposzgás székely arcok áhitattal néztek fel Erdély szabadjára.

Miska a maga csontos, magas lováról jól áttekinthette az egész szemlét. Ő is lelkesedett. És ekkor hallotta Bemtől az első magyar szót:

– Gyermekeim... – kezdte.

– Ezt az egy szót tudja magyarul – súgta a gorgoly Miskának, aki izgatottan figyelte Mikes tolmácsolását.

– Gyermekeim, ha ilyen kedvvel jönnek utánam, a csatába, húsvétra egész Erdély szabad és az önöké! – azzal intett, bevégezte a szemlét s megfordult. A kíséret utána.

Most nem Mikes, hanem Teleki lovagolt mellette.

– Éljen Bem apó! – ordította el magát egy öreg góbé, akinek már deres volt a halántéka.

A tábornok visszafordult, végignézett a seregen. Miska úgy érezte, hogy az ő szemébe néz.

– Éljen Bem apó! – kiáltotta a sereggel.

A tábornok Telekihez fordult. Azt kérdezte tőle, mit jelent franciául „apó”. Aztán másodszor mosolygott. Magasba suhintott az ostorával s fiatalosan megsarkantyúzta öreg, herélt ménjét.

Miska olyasvalamit érzett, mint mikor Katinka megcsókolta a csevice-forrásnál.

A gorgoly észrevette.

– No, látom, bracek, már te is beleszeretted az öreg fenébe! – Vén fenének titulálta a tábornokot a törzskar. De a bütykös, goromba kifejezést olyan áhitattal ejtették ki, mint mikor azt mondják, édesapám.

[...]

Szeben megvívása

Miska a piski csata után szívesen vett volna egy-két nap pihenőt. És egy találkozást Ilkával. De Bem, aki hadvezéri éleslátással tudta, hogy a hadjárat sorsát most fordulóponton vitte, már másnap, február tizedikén korai gyűlőt veretett.

– Utánuk, gyermekeim! Ne sajnálják a lábukat. Ha győzik az iramot, én tartom az ígéretemet, és felszabadítjuk Erdélyt.

Miska egy pillantást vetett nyugat felé, a közeli Déva irányába és elindult a sereggel. Elfogta az előnyomulás és a visszavágás izgalma. Nem volt az gyerekjáték. Fáradtságos, erőltetett menetelés síkos, jeges utakon, hófúvásos oldalutakon, a hidegtől reccsenő fenyők közt, égbe meredő hegyi utakon, valahová, vissza a Székelyföld közelébe. Miska sem tudta hová.

Csak Bem tudta. Puchner serege most, a piski vereség után főfészkebe, Szebenbe igyekezett, hogy ott erőt merítsen. Ott szeretné megismételni a vízaknai csatát.

De Bem mosolygott. Szászsebesnél lövés nélkül megfutott előle Puchner hátvéde, s ő ezt ügyesen kihasználva, bekanyarodott Medgyes felé. Ott van legközelebb Marosvásárhelyhez, Segesvárhoz, ahová a székely hadat hívta, és ott egyesülhet Zsurmai dandárjával is, amely a vízaknai csatában balszárnyát képezte, s ezért a közép visszaszorítása miatt nem tudott részt venni a négynapos dévai visszavonulásban, hanem északnak kitérve, Medgyes körül hadakozva tartotta magát.

Bem egynapos pihenőt engedélyezett Medgyes falai közt. Előőrseivel felderítette, hogy Zsurmai a közelben van, a székely had pedig a szomszéd Segesvárhoz közeledik. S maga a pihenőnapot arra használta fel, hogy futárokat küldjön győzelméről Debrecenbe, Kolozsvárra, Besztercébe. A kolozsvári futár vitte Miska levelét is Katinkának a főápoldába, Teleki grófnő, a főbiztos édesanyjának címén.

- Hogy rohan az élet - nézte Miska a medgyesi öreg varfalakat. Mikor is volt itt? Egy hete, egy hónapja, egy emberöltővel ezelőtt?

A sebesültek nagy részét Ludason és Tordán át Kolozsvárra irányították.

Aztán, pár nap múlva Medgyesről keletre megérkezett Kis Sándornak, a székelyek alezredesének vezetésével a székely had a kézdivásárhelyi ágyúöntő, Gábor Áron ágyúival. Diadalordítással fogadta a sereg. Sok ezer ember, de főleg csak kaszákkal felszerelve.

Egy hónap múlva minden székelynek puskát adok - ígérte Bem -, csak addig tartsanak ki velem! Aztán két hétre eltűnt a főseregtől.

Puchner végső elkeseredésében és félelmében újra a cári tábornokhoz fordult. Engelhardt cári tábornok és Skarjatin cári ezredes segítségül hívása után - akiknek paroláját adta, hogy ellenséggel sosem fognak találkozni s így sem a cár, sem a császár nem értesülhetnek a baráti segítségről -, most Urbán és Mallinovszki hadait is rávette, törjenek be északon Bukovinából, Bem hátába, s foglalják el Kolozsvárt és Marosvásárhelyt.

A generálkommandáns így akarta kikapartatni magának a gesztenyét a tűzből. Urbánnak azt hazudta üzenetében, hogy az osztrákok már Arad és Temesvár felé űzik az erdélyi magyar fősereget.

Urbánék erre nekibátorodtak, betörték Tihucánál és túlerejükkel összeroppantották a határvédőket, akik, mikor parancsnokukat, Riczkó ezredest halálos golyó érte, megszaladtak és Besztercén át Désig futottak.

Bem átlátott Puchner tervén, s nem hagyta, hogy két tűz közé fogják. Medgyesből felrohant hát egy kis csapattal Beszterce alá s úgy rápáholta a meghökkent Urbán-seregre, hogy az ész nélkül futott vissza Bukovinába. Bem pedig új terveket főzve sietett vissza főseregéhez, a Nagyküküllő völgyébe.

Erről Puchner nem tudott. Őt Urbán csak a győzelmes betörésről értesítette. Épp ekkor érkezett hozzá van der Nüll tábornok, új vezérkari főnöke, akit nagy stratégának tartott a császári udvar, s akit egyenesen az olasz hadszínterről hoztak haza a megriadt Puchner-sereg segítségére. Ketten együtt aztán elhatározták magukat Bem végleges összeroppantására s Medgyes megtámadására délről, bizván abban, hogy Bemet egyidejűleg északról Urbán rohanja meg, így hát végre két tűz közé fogják.

Medgyesnél másnap balszerencse üldözte a magyar fegyvereket. Erre Bem új tervet eszelt ki. Hogy megint jó messzire csalja Puchnert Szebentől, Segesvár felé kanyarodott.

- Tartom az ígéretem, uraim, bízzanak bennem - mondta

ott a tiszteknek. - És tartsák a lelket a seregben. Ásassanak sáncokat a mezőkön és híreszteljék el, hogy többhónapos elkeseredett védelemre készülök Segesvár körül, messze Nagyszebentől.

Puchner és a nagy stratég, van der Nüll tábornok erre a hírre örömmel nagy lakomát rendeztek.

- Uraim - emelte poharát nagy hengegve Puchner -, egy nagy bejelentéssel örvendeztettem meg ő császári fensége hűségese tisztjeit. Bemet rövidesen fogolyként vezetik elé!

Puchner azt hitte, hogy a medgyesi második csatanap kudarcra és a visszavonulás demoralizálta Bemet és a sereget.

- Többé nem kerül ez a forradalmár polyák Szeben falai alá, csak láncos fogolyként! - jelentette ki elégedetten a generális. Bem Segesvár körül besáncolta magát. Mi hegyi utakon körbefogjuk Segesváron, ott elfogom az egész rebellis sereget s ígérem, hogy Bemet Szebenbe vitetem és a várbörtönbe záratom a kolozsvári magyar kezes, Kemény Sámuel és a fogoly Pap Mihály őrnagy mellé. Hoch!

Puchner tisztjei ilyen ígéretre kevésbé elkeseredetten mászták a hegyi utakat és a hegyeket a mély hóban, és győzelembiztosan vették körül a segesvári sáncokat.

Csak az osztrák hadsegéd bosszankodott, hogy Puchner Szebenben hagyta kitüntetéseit és rendjeleit, s így nem ékesíthetik majd a mellét, mikor Bemet fogolyként elébe vezetik.

Őt nappal március első évfordulója előtt Miska ezt írta a noteszébe:

„A tábornok szerint, ha két napig kitarunk, egész Erdély a mienk! Nem értem, de hiszen!... Katinkám, gyönyörű szerelmem, köszönöm, hogy Bemhez vezéreltél! S első szabadságomat veled akarom tölteni Kolozsvárral!”

Puchner nem féltette Szebent. Közel s távol nincs ellenség. Skarjatin cári ezredes négyezer emberével csak hadd mulatírozzon a szászok főfészkében, hiszen ő, a generálkommandáns megüzente neki futárral, hogy Medgyesnél csúnyán szétzúzta Bemet, de most Segesvárnál végleg megsemmisíti. Tartja hát a szavát: cári katona nem is lát magyart. Csak szórakozzanak hát Szebenben vígan, míg ő diadalmasan vissza nem tér, s meg nem köszöni a bizalmas segítséget.

Bem a fősereggel közben már visszafordult a jó országúton Szeben felé.

Mikor a Segesváron hagyott utóvédjei észrevették a bekerítést, Miska a fősereggel már messze járt. Visszakanyarodtak Medgyesre, onnan megint csak az országúton egyenest délnek. Vízaknán át, teljesen háborítatlanul, Nagyszeben alatt termettek.

Szeben most csak a lóvá tett Skarjatin tábornok négyezer embere, egy osztrák gránátos ezred és másfélezer szász nemzetőr védte hatvan jó ágyúval.

A váratlan támadás azonban megdermesztette őket. Egy-két sortűz, egy-két roham s Miska már ott küzdött Szeben falai alatt.

Alkonyodott.

Vannak az életben percek, amelyeket az ember sohasem

(Folytatás a 69. oldalon)

Az ún. „Erdélyi Körkép”

A körképet a magyar kormány megrendelésére lengyel (**Zygmunt Rozwagowski**, **Michał Wywiórski** és **Tadeusz Popieł**), magyar (**Margitai Tihamér**, **Spányi Béla**), valamint német (**Leopold Schönchen**) festőkből álló közösség készítette **Jan Styka** (1858–1925) és **Vágó Pál** (1858–1928) vezetésével.

A mű – amely Nagyszebennek (Hermannstadt, Sibiu) a Bem tábornok vezette Erdélyi Hadsereg által 1849. március 11-én történt bevételét örökíti meg – 1897 áprilisa és szeptembere között készült el.

A körkép leírása (62-63. oldal – felül /alul balról jobbra)

A Bem törzsétől elszakadt **Petőfi Sándor** egy fehér ménen a Krumm-patak partjához lovagol, hogy üdvözölje a közeledő segítséget. Jobbra a *Württemberg-huszárok* érkeznek. A megrakott szekerek mellett sebesültek és orosz foglyok. Az úton huszár lovagol, előtte a Bem tábornok törzskarához tartozó tábori káplán sebesültet kísér. A lovon ülő, honvédkabátot viselő Bem apó mellett **Czetz János** ezredes, gróf **Teleki Sándor**, báró **Kemény Farkas** és mások. Nézik az elkeseredett harcot, a befagyott patak fölött átívelő hídert – azon át vezet az út Nagyszebenbe. Orosz gyalogosok hátrálnak a kaszákkal és baltákkal felfegyverkezett székelyek nyomására. A jobb szárnyon, a szorosból érkező 73. székely zászlóalj támogatásával megtörik az ellenség ellenállását. A menekülő oroszokat **Kiss Sándor** alezredes huszárai üldözik. A huszárok mögött a magyar tüzérség gróf **Bethlen György** parancsnoksága alatt, és a gróf **Bethlen Gergely** vezérelte híres 11., ún. „veressipkás” zászlóalj. Őket üdvözli Petőfi. A körkép bezárul. Háttérben Nagyszeben, távolabb az erdélyi Kárpátok vonalai.

Honvédek, huszárok és hadifoglyok a muníciós szekereknél. Az itt és a továbbiakban közölt színes képek a Tarnóvi Járási Múzeum (Muzeum Okręgowe w Tarnowie) gyűjteményeiben található • Az érintett múzeum szíveségéből

Honvédek rohama

Székelyek éljenzik Bem tábornokot

A 73. székely zászlóalj katonái

Elesett honvéd

Erdősi Rafael, bencés szerzetes, tábori káplán sebesült huszárt ápol

Székelyek rohama a híd ellen

Gróf Bethlen Gergely

Petőfi Sándor

felejt el. Az első csók, az első teljes ölelés, a tűzkeresztség. Ilyen volt Miska életének első várostroma is.

Odafent a generálkommandó palotájában Skarjatin ezredes díszes, világos egyenruhájának ellentétéként a legsötétebb szavakkal illetve Puchnert, akit hazug csalónak nevezett, mert ilyen disznó-kellemetlen helyzetbe sodorta.

Lent, a vízaknai sírokat rózsaszín fénybe vonva dörögtek Bem ágyúi.

A szerencsétlen Skarjatin nem tudta, meneküljön-e, vagy védje a várat. A szász nemzetőrök könyörgésére a védelem mellett döntött. Hatvan ágyúja ontotta a halált a magyar ostromcsapatra.

Erre Bem tüzes golyókkal és robbanó gránátokkal lövette a várat s nemsokára vörös tűzvészek fénye mutatta fáklaként az utat az ostromseregnek.

A szász nemzetőrök már menekültek. Szekereik elé imbolygó fekete árnyéksóvákat dobált a tűzvész. Már csak a cári veteránok harcoltak.

De előkerültek a magyar ostromlétrák.

Miskát elfogta a viadal és a diadal akarata.

Jó fertályóra múlva már ott volt az egyik bástyára akasztott ostromlétra közepén, az emberláncban.

Mintha mámor röpítette volna. Föl! Föl! Elszántan, jókedvűen.

- Tíz, húsz - számolta a fokokat.

Aztán megakadt. Újtát állták. Taszították.

Fújt egyet. Szétnézett. Majdnem lezuhant, mert a fejéhez akart kapni, Félelmetes este. Mélység. Vörhenyes tüzek. Azt a zebedeusát! És az a sócsepp, amely a szemét marta, azt akarta kitörölni. Veríték? Vér? Az övé? A felette kapaszkodóké? És újra tíz létrafok.

Fújt.

Nyúlós, maszatos nyál, vagy vér? Tovább! Már dühös volt, haragos. Már csak hárman lehetnek előtte. Oldalról, a csillagbástyáról még ágyú tüzel.

- Brrr!

Ragadós, sűrű meleg folyadék fröccsent rá. Az előtte mászót eltalálta egy hatfontos golyóbis. Vigyázat! A zuhanó testet elnyelte a mélység.

És bal karjával törülve arcáról a vért, a büzlő verejtéket, mint egy bős vadállat ugrott a bástyára.

- Az anyátok. Hajrá! Rááá!...

Az egyik bástyán Inczédi rohant fel karddal és zászlóval, a másikon Miska pisztollyal és karddal, a többin a magyar és székely fiúk. A várvédők keményen verekedtek. Éjfél is elmúlt, amíg utcáról utcára kiverték őket a határ felé az égő házak fényénél. Miska megállott az erdélyi császári generálkommandó zordon épülete, a nemzetiségi izgatás főfőszékének palotája előtt.

- Felnyitni a börtönajtókat! - zúgott a sereg.

- Hol a börtönajtó?

Ezt hirtelenében senki sem tudta. Miska építészeszével rögtön tájékozódott a nagy házlabirintusban.

- Gyertek utánam!

Lerohantak a mélybe.

Kisvártatva már hallották a dörömbölő foglyok ordítását.

- Itt vagyunk! Szabadítsatok ki!

Kulcs, kulcsár sehol. Elszöktek.

- Hozzatok egy-két kapurobbantó petárdát! Felrobbantom az ajtót! - kiáltotta Miska.

A kapurobbantó petárda olyan volt, mint egy vaskos köpöcsésze, rá kellett akasztani vagy szögezni az ajtóra. Külső oldalát vastag vaskúp takarta, a robbanás ereje csak a belső oldalon, a zárja felé hatott.

A petárda robbant, s az ajtót belülről máris nyitották. Ott támolgott elő Kemény Sámuel, Kolozsvár szerencsétlen keze, női és férfi túsok. Pap Sámuel őrnagy, aki láncait csörgetve örömkönnyekkel borult Miska nyakába.

- Három fiam honvédtiszt. Segíts őket megkeresni, öcsém, édes!

- Előbb vegyük le a láncaidat, bátyám.

De nem volt kéznél reszelő, lakatos. A kiszabadult főtiszt apa kézbe kapta lábláncait, s így ment ki a kommandó elé s kiabálta boldog-keservesen fiai nevét.

A tiszték az örömtől és a meghatottságtól egymás nyakába borultak. Miskát egy fiatal főtiszt ölelte át, hol sírtak, hol nevettek. Még egymás nevét sem kérdezték. Egy pohár italt hajtottak fel a beérkező táposzlopnál, aztán aludni tértek. Éjfél már rég elmúlt.

Miska el volt csigázva a többhetes téli strapától, a hidegtől, a létramászástól, de talán legjobban attól az elkese-redéssel vegyes megindultságtól, ami velejéig megrázta, mikor a kiszabadított őrnagy szinte őrjöngve kiáltozta a lángfényes, kormos éjszakába tisztifiai nevét.

Valami megfogalmazhatatlan, alaktalan őserővel döb-bent bele, amitől szerencsés sorsa eddig megkímélte: az, hogy a szabadságharcnak foglyai is lehetnek, várbörtön nyirkos mélyén, láncra verve senyvedhetnek.

Kábultan ébredve, reggeli álomban az édesanyját és az édesapját látta. A három Kalla-fiú egy sírgödör szélén táncolt, aztán átugrottak, s hozzárohantak az apjukhoz, kezét-lábát tapogatva, nincs-e rajta rablánc.

Hóval dörzsölte meg a homlokát, hóval mosta meg a mellét. Ettől felfrissült és olyan eleven lett, hogy Katinkát kívánta.

Berendelték a generálkommandó épületébe, segítsen a hadizsákmány összelajstromozásában. Vigan számlálgatta a hadizsákmányt.

- Huszonegy ágyú, hozzá tizenhat Vízaknánál elveszett magyar ágyú, összesen harminchét. Egymillió puskatöltény, hatezer ágyúgolyó, ötezer puska. Mire készen volt a temérdek katonaruha, pokróc, élelemcikk lajstromozásával, már esteledett is.

Bem büszke volt a győzelemre, Erdély kulcsa már a markában volt. S benne ötszáztizennégy fogoly. Közös ünnepi vacsorára hívta össze tisztjeit a városházán.

Miska vizsgálódva figyelte a tábornok arcát. Bem nem volt vidám, nem volt elbizakodott. Néha a szoba felső sarkába nézett, mintha Mikest, Téreyt, és a vízaknai sírba temetett félezer harcosát keresné.

Miskának Teleky és a gorgoly hiányoztak. Telekyt Bem fontos megbízással külső országba küldte.

A hangulat ünnepélyes volt.

- Uraim, köszöntöm önöket és embereiket - kezdte fur-

csa, mély hangon Bem. – Remélem, rövidesen végzünk az ellenséggel és helyreállítjuk a békét Erdélyben. Most gyorsan térjenek aludni, hajnalban indulunk. Én még jelentést diktálok Kossuthnak. A lényege az lesz, hogy míg engem az ellenség Segesvárnál akart bekeríteni, nekem végre-valahára sikerült Nagyszebent újonc székelyeimmel bevenni.

Miska észrevette, hogy a tábornok fáradt és oda-odapint sebesült lábára. Micsoda lelkielő van benne! És még jobban megszerette.

– Végül megírom Kossuthnak azt is, kérem, figyeljenek, hogy ma alkalmat kerestem arra, hogy szót váltsak az itteni városi tisztviselőkkel. Elmondtam nekik, hogy rossz ügyet szolgáltak, s biztosítottam őket afelől, hogy a magyar kormány részükre bűnbocsánatot ad eddigi viselkedésükért, ezentúl elkövetendő vétségeiket azonban már szigorúan büntetni fogom! Ők mindent megígértek, még azt is, hogy az idegen beavatkozás ellen nyilvánosan óvást fognak emelni.

– Vivát! – helyeselte lelkesen Miska is és meghökkenve nézett a szomszéd tisztre, egy ősz bajuszú magyarra, aki azt mormogta:

– Jó, jó, de vajon mit szól ehhez Debrecen? Ezt nem értik meg.

– Hát, hogy az isten haragjában ne értenék meg? – pattant fel fojtott hangon Miska.

– No, no, csilaj, őcsém.

– MÉR csilaj?

– Mert mondok neked valamit. Az én kedves, öreg édesapám, aki református pap volt, ha nagyon a pohár fenekére nézett, mindig filozofált. És pap létére olyanokat mondott, hogy a bibliában két evangélium van. Mert Krisztus a hegyi beszédben azt parancsolta a nép vezetőinek szánt apostolaira, hogy legyenek aszkéták és egész egyéni életüket, családjukat áldozzák fel a népért. De a népnek, a sokaságnak azt hirdette, hogy legyetek boldogok, egyetek, igyatok. Tudod, mit csinált a kánai menyegzőn?

– Még a vizet is borrá változtatta.

– Értetted, mit céloztam meg?

Miska figyelt, de nem nagyon értette.

– Hm. A történelmi kereszténység azon bukik meg, hékás, hogy e tanokat az utódok megfordították. Épp a viszájára! – No, ígyál. – Az apostolok utódai, a püspökök aszkétaság helyett dúskálnak és dőzsölnek s a bővelkedésre biztatott néptömegekre kényszerítik rá a nélkülözést és a tűrést, amit nekik parancsolt a biblia.

Miska hüledezett. Érezte, van valami igaza a tisztnek.

Az újra töltött, s átölelte Miskát.

– Tudod már, mitől félek?

– Igen, de még csak alig...

– Attól, hogy Bem apánk szavait is visszájára fordítják a politikai püspökök, a nemes képviselők.

A vita beletorkollott a győzelemvacsora véghangulatába, amelyet oszlóban egy izgalmas, kedves bejelentés fűszerezett meg.

Bem szobájából egy főtiszt lépett be.

– Uraim! Fontos bejelentésem van! Megtudtuk, hogy Puchner generálkommandánst, aki most Segesvár körül

keringve keres bennünket, tábori szernaggyá nevezték ki. Holnapután üli meg a diadalmi vacsorát.

Nagy nevetés támadt.

– Bem tábornokban van humorérzék, és ez az emberi nagyság legbiztosabb jele, mert az igazi humor a legmagasabb rendű vallással egyenrangú. Mikor a tábornok Puchner kinevezéséről értesült, Puchner rendjeleit, melyeket e házban talált és zsákmányul ejtett, ma reggel egy futárral Segesvárra küldte egy levéllel: „Itt küldöm excellenciád ott-hon felejtett rendjeleit, és sok olyan sikert kívánok magamnak is, kegyelmességednek is, mint ez a mai, Szebenvár bevételé.”

De Puchner tréfás megfricskázása csak múló epizód volt Erdély sorsdöntő napján, Bem hatalmas távlatú terveire képest. Ő az igazi tréfát másnapra tartogatta: egyik székely zászlóalj a másik után vonult a testes raktárakba s vadon-tűj katonaruhában, új bakancsban, csákovály, belga fegyverekkel felszerelve lépett a piacra. Csak a sapkarózsa mellé vagy a mellükre tűzték ki a magyar kokárdát.

Bem körül végre jól felszerelt, ágyúkkal ellátott sereg nőtt és gyülekezett.

Szükség is volt rá. A diadalmápor napjainak boldog zsviját vészír némította el. A Vöröstoronyi-szoros felől a merész Skarjatin, hogy a szebeni csorbát kiköszörülje, és katonai becsületét megmentse, minden erejét összeszedve, a zász nemzetőröket is visszaparancsolva, nagy erővel, váratlanul rajta akart csapni Szebenben.

– Az ellenség délről már Fenyőfalváiig jutott, Segesvár felől pedig Puchner is közeledik.

Bem azonnal látta, hogy így két tűz közé juthat. Nyomban megtámadta s a szorosig visszanyomta Skarjatint, erős őrséget hagyott Szebenben, s maga, nagyvonalú elhatározással rögvést nekirontott az osztrák főszeregeknek.

Ezen a napon nagyon komoly volt, tudta, hogy most dől el Erdély sorsa. Ha Puchner egy-két napos csatát kibír Szeben falai alatt, Skarjatin újra támad, s ezek ketten összeroppanthatják. Van der Null ügyesen dolgozta ki a tervet.

Miskát is furcsa szorongás fogta el, mikor hirtelen riadót fújtak, s elindultak a várból keletre, az Olt völgye felé.*

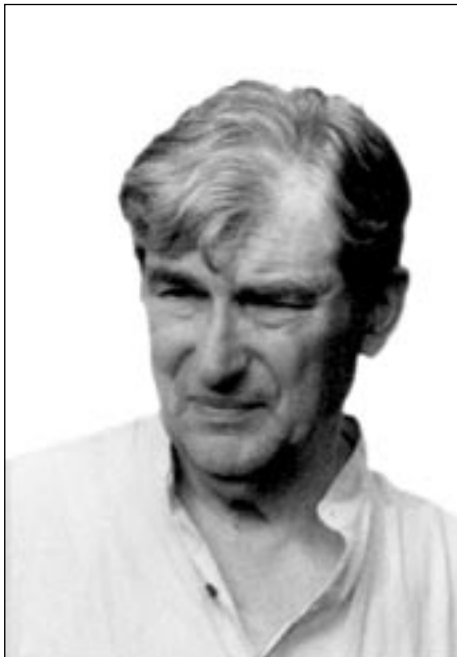
* A regény 4. kiadása (Budapest, 1961) alapján

Bem József tábornok Barabás Miklós tollrajza

„Gömörrel kapcsolódom Hazámhoz és a Világhoz”

Köszöntjük a 80 éves Czenthe Zoltánt

Tornalján született 1929. január 9-én.

Felmenői között találjuk az 1406-ban említett, királyellenes összeesküvés résztvevőjeként fő- és jószágvesztésre ítélt **Pétert**, a felvilágosodás kori filozófus pap-író, **Istvánt**, anyai ágon pedig **Tavassy (Teichengraber)** Lajost, a budapesti evangélikus gimnázium, majd az iglói gimnázium híres tanárát, a magyar pedagógia reformkori (1831), európai hírű szervezőjét is.

A tornaljai református elemi iskolában kezdett el tanulni, tanítója, vitéz **otrokocsi Simon Gábor** egész életében emlegetett példaképe volt.

Bár beiratkozott a *Rimaszombati Protestáns Gimnázium*ba, családi okokból középiskolai tanulmányait a *Tornaljai Polgári Iskolában* kezdte el (1939–1940). Különbözeti vizsgával a *Székesfehérvári Cisztercita Gimnázium* tanulója lett (1940–1941). Meghatározó volt számára a *Sárospataki Református Kollégium*ban eltöltött 3 év (1941–1944).

A tornaljai szülői ház

A háborút követően a közel 400 éve Tornalján, és végig egyazon portán élő családnak 12 órán belül két igás szekérrel el kellett hagynia Csehszlovákiát. Az anyai ági miskolci rokonság fogadta be a kiutasított családot, így a *Miskolci Református Gimnázium*ban tanult tovább (1945–1948) és érettségizett le. Minden iskolában „színjeles” tanuló volt.

1948-ban jelentkezett a *Budapesti Műszaki Egyetem Építész Karára* és a másodikhoz képest is 50%-os pontfórlénnel nyert felvételt.

Szenvedélyesen szeretett sportolni, szakmai tevékenységét is mintegy sportversenyként fogta fel. Gyermekkorában a futballt és atlétikát, később az evezést is művelte, minősített pingpongozó, majd teniszese volt. A játéksportok közül a sakkot, bridzset, gombfutballt is versenyszerűen űzte.

Már harmadéves egyetemi hallgatóként kinevezett demonstrátor (1950–1952) volt. A diploma megszerzése után 1952-től egyetemi tanársegéd, majd adjunktus: matematika és statika szaktárgyakat oktat 1964-ig.

1952-től 1954-ig ismert jó elméleti felkészültsége révén meghívásra az ország legnagyobb tervezőintézetében (*Iparterv*) a statikus szakfőmérnök tanácsadója. Tervezőmérnökként 1959-től 1969-ig a *Vasúterv*ben statikus szakosztályvezető. 1969/1970-ben a *Típuster*ben megtervezi az újjalotai lakótelepre az ország legmagasabb (víztornyos) lakóépületét. 1970 és 1973 között a *Lakóterv*ben témafelelősként a hazai könnyűszerkezetes építési mód bevezetésének műszaki irányítója. 1973-tól 1977-ig az *Építésügyi Minisztérium* megbízásából az *Építéstudományi Intézet*ben saját találmányát képező könnyűszerkezetes rendszer kidolgozása a feladata, majd 1977 és 1983 között az *Agrober* statikus szakfőmérnöke, ahol ismert falukutatásai révén a vállalatot e témában hivatalosan képviseli és miniszteri kitüntetésben is részesül. 1984-től nyugdíjazásáig, majd utána is a találmányát képező ú.n. „C-VÁZ”-rendszerrel épülő hűtőházak, határátelők és más ipari- és középületek tervezését végzi, tervezője a Budapest Ó-utcai látható szerkezetű templomnak, valamint a nunciatúrán annak az alkalmi épületnek, ami alatt **II. János Pál** pápa a fogadását tartotta.

A műegyetemen (1953)

Teniszezés közben

Két szakmai könyve jelent meg: *Héjszerkezetek és matematikájuk* (1955), valamint *Ferdehajlítás és nagy külpontos nyomás* (1963).

Élete hú párja, **Pitrolffy-Szabó Zsuzsanna**, aki minden munkájában mellette állt. Házasságukból három gyermek, **Miklós** (1964), **Béla** (1966) és **Orsolya** (1968) született. Gyermekei is végigkísérték gömöri útjain, segítettek mindenféle helyszíni megörökítő és kutató munkájában. Miklós történészként jobbkeze és Orsolya, is családjaiikkal együtt állandó követői e nemes célnak.

Az 1983-ban született *Confessio gömöriensisben* így vall magáról és szülőföld-élményéről: „Az élet kivételesen jó volt hozzám: a nehézségek, küzdelmek, megpróbáltatások ellenében, eseményekben és az élet legkülönbözőbb területein eredményekben gazdag élet-pályámon növekvő rangot és sikereket, sok jó barátot, kedves rokont, szép családot adott.

Gömörrel való kapcsolatam a keretet jelentette és életutamhoz a harmóniát.

Hogy önmagamat idézzem: Gömör az a legkisebb, számomra osztatlan földrajzi egység, amelyen keresztül én mind Hazámhoz, mind a Világhoz kapcsolódom.

Itt születtem, és visszamenőleg valamelyik, feltehetően az avar honfoglalásig minden őszám is.

Más tájhoz, későbbi lakóhelyeimhez való kapcsolatam nem halványította el, nem zavarta öröklött vagy belém itatott, lehatárolt gömöri világomat. Egy teljes történelmi folyamat minden szálával, nagy és kis eseményeivel, jó és rossz örökségeivel, valóságával és álmokképeivel, közegőtt-honosságával és röghöz kötöttségével vagyok gömöri. [...]

Ha valamiről nagyon sokat tudunk és állandó a kapcsolatunk vele, akkor az egy határon túl már nemcsak érdekes, majd érdekel, hanem lassan azonosulunk vele,

résziünké és szenvedélyünké válik. Én így vagyok Gömörrel.

Megpróbáltam mindent megismerni a tájból, történetéből, rég- és közelmúltjából, hogy az egész még egyszer - valószínűleg utoljára - egy élő egységként bennem testet öltjön. Ezután már csak helytörténeti, néprajzi kategóriákban fog tovább élni.

Mert amidőn Gömör Gömör volt, lassan a múlté. Szét esett a történelmi keret, megváltozik a táj, folyómedrek helyeződnek át, megközelíthetetlen mészkőmeredélyekre kényelmes makadám utat törnek, települések mennek tönkre, vagy karakterükből kivetkőzve uniformizálódnak, kis és nagy családok egy új olvasztóba sodródva vesztik el megkülönböztető jegyeiket, a mesebeli házikók hímporukat veszítik, a temetők nemes anyagú és rejtelmes üzenetű fejfáit hitvány »mű«-kó váltja fel, az abrosz nem hímzett, hanem nyomtatott és praktikusán könnyen mosható, a falvédó többé nem úgynevezett naiv »giccs«, hanem »hatóságilag zsúrizett«, az emberek arca barázdákkal nem tagolt, de sima és könnyen összetéveszhető, az élet nem emberien-küzdelmes, hanem globális nagy erőknél kiszolgáltatott.”

Mi, gömöriek elsősorban ezt az embert tiszteljük benne, aki - miután kiűzték otthonából - évtizedeken át állhatatosan, elkötelezetten kutatta, dokumentálta szülőhazája múltját, értékeit. Ismereteit több mint 300 vetített képes előadáson osztotta meg az érdeklődőkkel.

A *Gömöri Atlantisz* címen nyilvánosság elé került hatalmas fotóanyaga páratlan tablóját nyújtja Gömörország embereinek és épített örökségének. A 6. kötet az idei könyvhétre jelent meg. Ennek epilógusában egyebek mellett ezt írja:

„A képekkel és a szövegekkel egyszersmind az énbennem még meglévő régi gömöri világot is készen kapja az érdeklődő. És egy szellemiséget is, amelyiknek úgy vége van már, miként a régi arcoknak, fejfáknak, parasztházaknak, kúriáknak... annak a másik, emberibb világnak. A régi idők emberei meghaltak, a fejfákat eltűzelték, az épített kultúra lényegében eltűnt, megsemmisült.”

Mintha „*Atlantisz harangoz*”-na ezekben a kötetekben - ahogyan a gömöri, dobsinai gyökerű Reményik Sándor fogalmazott. Idézett versének soraiba ezúttal, kivételesen „Erdély” helyett „Gömör”-t, „székely” helyett „palóc”-ot illesztve:

Mint Atlantisz, a régelsüllyedt ország,
Halljátok? Gömör harangoz a mélyben.
Elmerült palóc faluk hangja szól
Halkan, halkan a tengerfenéken.

Ez a sorozat méltán kerül a jövő Gömör-kutatóinak alapművei közé. Nélküle jóval kevesebbet tudnánk Gömör múltjáról.

Köszönjük Czenthe Zoltánnak mindazt, amit szülőföldje, népe javára végzett. Kívánjuk neki, hogy sok-sok egészségben eltöltendő, termékeny évet kapjon Urunktól.

B. Kovács István

Emlékezések Szepesházy Kálmánra

2009. március 2-án bensőséges ünnepség volt Budapesten a Magyar Állami Földtani Intézetben (MÁFI). A Magyarhoni Földtani Társulat Tudománytörténeti Szakosztálya, illetve Budapesti Területi Szervezete – Általános Földtani Szakosztálya és a MÁFI rendezésében a tavaly elhunyt Szepesházy Kálmánra emlékeztek a megjelentek.

A szétküldött meghívó felidézte Szepesházy Kálmán életútját (amelyet 2001. március 1-én, Budapesten vetett papírra). Ezt idézzük: „1919. október 25-én születtem Gömör megyében, Felsőbalogon, ahol édesapám [...] erdőmérnök volt. [...] Az elemi iskola első négy osztályát a felsőbalogi állami katolikus iskolában végeztem, a középiskolát a rimaszombati állami reálgimnáziumban, ahol 1937-ben érettségiztem. [...] Különösen a felső négy évben az osztályunk mintaosztály volt, a tanáraink nagyon szerettek, és nagy lelkesedéssel foglalkoztak velünk. Egészen kiváló tehetségek akadtak közöttünk. Én csak a természettudományokban voltam a legjobb. Nagyon boldog diákéletünk volt. A tanáraink politikailag nem befolyásoltak sem jobb, sem bal irányban. Tudattalanul harmadik utasokká váltunk. Vallási előítéletek egyáltalán nem zavartak. Katolikusok, reformátusok, evangélikusok voltak közöttünk és zsidók is. Akkor antiszemitizmusnak Rimaszombatban még nyoma sem volt. [...] Negyedik gimnazista koromtól kezdve állandóan korrepetáltam. [...] Magamnak csak olyan foglalkozást tudtam elképzelni, amelynél [...] a természettudományokkal lehetett foglalkozni. Ilyen foglalkozás pedig [...] egy volt a tudomá-

som szerint: a természetrajz-földrajz szakos tanárság. [...] Prágába kerültem, s ott a Károly Egyetem cseh nyelvű részlegénél lettem egyetemista. [...] Prágában megismerkedtem a geológiával. [...] Egy csodálatos professzornak, **Kettnernek** Prága környékének, a fantasztikus földtani képződményeknek a hatására az lett a meggyőződésem, hogy engem a későbbi életemben a legboldogabbá a geológusi foglalkozás tehet. Atanári diplomát azonban mindenképpen meg akartam szerezni. [...] 1938-ban a Felvidék magyarlakta részének a Magyarországhoz való csatolása után tanulmányaimat a Pázmány Péter Tudományegyetem filozófia fakultásán folytattam [...] olyan kiváló professzoraim voltak, mint **Cholnoky Jenő**, **Mauritz Béla**, **Dudich Endre** és mások is. 1941-ben Mauritz professzor engem választott tanársegédnek. 1943 szeptemberében summa cum laude ledoktoráltam. Utána [...] halasztást már nem kérhettem, így október 1-én bevonultam Erdélybe a 24. hegyi határ vadász zászlóalj 1. századához Bereckre, a székelyföldi vasút végére [...] 1944-ben [...] bennünket, a pótzászlóalj katonáit is kiküldtek fegyver és élelem nélkül. [...] Kászonföld határában egy gyönyörű, augusztus végi napon orosz hadifogságba estem. [...] Négy évig voltam orosz hadifogságban. [...] A hadifogságban a sors a tenyerén hordozott. 1945-től kezdve lassan megerősödtem. Beteg négy éven át sohasem voltam. 1948. július 23-án érkezünk meg Máramarosszigetre, majd onnan Debrecenbe, ahol leszerelték. A három hetes karantén után

Breznyánszky Károly emlékezik • Papp Péter felvétele

Az emléktábla • Papp Péter felvétele

Részlet a kiállításból • Papp Péter felvétele

jelentkeztem a Mauritz-tanszéken. [...] Én nem akartam ott maradni, mert én térképező geológus akartam lenni. A Földtani Intézetnél akkor Szalai Tibor volt az igazgató [...] december közepéig dolgoztam Szentes Ferencsel, illetve Sztrókay Kálmánnal. Február végén behívtak az Iparügyi Minisztériumba [...] közölték velem, hogy a szabotázspár után a MAORT-nál van geológushiány, menjek oda. Élveztem a munkámat, csodálatos volt. [...] A forradalmian új adatokat a régi elképzelések hívei nem akarták elfogadni...”

Az Intézet belső udvarán, a Szepesházy Kálmán által több mint harminc éve magról ültetett, nevelt, mediterrán tájakról származó császárfű (*Paulownia tomentosa*) tövében Brezsnýánszky Károly emlékezett reá, majd leleplezte az emléktáblát.

Ezt követően a II. emeleti díszteremben folytatódott az emlékezés. Ennek során elsőként a geológust Juhász Árpád és Szederkényi Tibor (*Az Alföld alatti flis zóna felfedezése, szénhidrogén-kutatások, közetani és szerkezeti felismerések...*) méltatta. Kertész Róbert és Szalóki István (*Szepesházy Kálmán - a szolnoki Rotary első Mecénás-díjasa*), illetve Kárpáti László *A miskolci Herman Ottó Múzeum Szepesházy Kálmán-adományozta szőnyeggyűjteménye* című emlékezése hangzott el. A továbbiakban Kun Ferencz (*Igy láttuk Kálmán bácsit - emlékezés a Rákóczi Szövetség Balog-völgyi Szervezetének mecénására, örökös tiszteletbeli elnökére*), Csorba-Simon László *Csak a vége sikerülne... - az utolsó hónapok, a Hospice támogatása, beszélgetések művészetéről, emlékekről*), Budai Tamás (*Előzetes tájékoztatás a Szepesházy Kálmán-alapította MFT kutatói ösztöndíj rendszeréről*) és Nagy Béla (*Részletek a Mauritz-tanítványok találkozásánál folytatott beszélgetésből*) emlékezett.

Az előadásokat hozzászólások követték. B. Kovács István *Szepesházy Kálmán és „Gömörország”* címen szólt. Biztosította a jelenlévőket arról, hogy a *Simonyi Alapítvány*, kedvezményezettként becsülettel és hűséggel kíván sáfárkodni a felvidéki magyarság javára hagyott örökséggel. Szólt arról, hogy az évente tervezett *Önzetlenség napja* c. rendezvényt kíván emlékezni és emlékeztetni a példá-

járja. Az alkalomra kiállítás is készült, amely Szepesházy Kálmánt, az embert, a mecénást mutatta be. Nagyon jó érzéssel távozhattak mindazok, akik szükségesnek tartották a megjelenést – sokan voltak.

*

Nagybalogon is megemlékeztek Szepesházy Kálmánról. Halálának első évfordulóján a Simonyi Alapítvány képviselői hajtottak fejet a sírjánál. Meghagyása szerint szétszórták a síron azokat az elszáradt rózsaszirmokat, amelyeket Kálmán bácsi néhai felesége temetési koszorújából őrzött meg, s amely hagyatékából utólag került elő. **Molnár Sándor** rimaszombati református lelkész imában mondott köszönetet Urunknak a Szepesházy Kálmán életéért.

Március 8-án ismét összegyűltek a tisztelői. A sírnál a helyi Gyöngyösi István Irodalmi Kör és Cseh István putnoki katolikus kanonok szolgált. A református templomban emléktáblát avattak fel Dr. Szepesházy Kálmán emlékére, aki jelentős adományával nagyban hozzájárult a templom 2007-es

Egykori kollégák Nagybalogon • Papp Péter felvétele

felújításához. Az istentiszteleten Gebe László nagybalogi és Dérer Zsolt putnoki református lelkészek szolgáltak. Közreműködött a helyi *Szivárvány Népdalkör*. Az emlékezést, amelyen a MFI és a Magyar Földtani Társulat küldöttséggel képviseltette magát, szeretetvendégség zárta.

(szerk.)

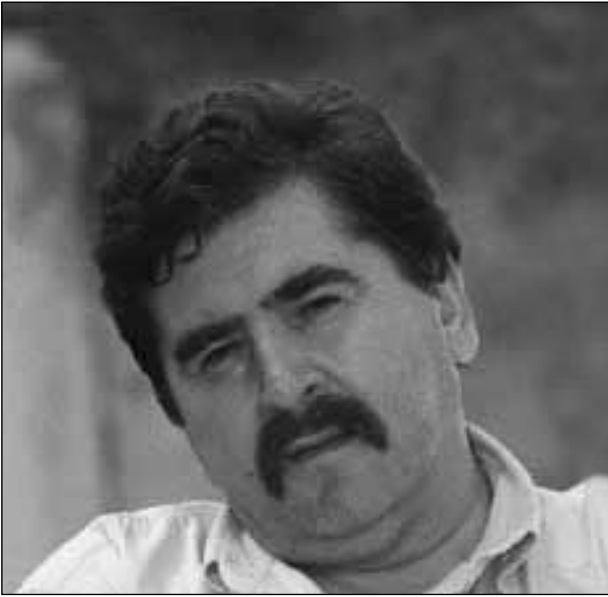
Helyreigazítás:

Szepesházy Kálmánnak folyóiratunk 2008. évi 2. számában közölt (eredetileg kézzel írott, nehezen olvasható) önéletrajzi visszaemlékezésének átiratában több személynév, illetve egyéb kifejezés helytelen formában fordul elő.

Ezek: Csíky Gábor (69. o.), Dzulinsky (70. o.), Hedberg (71. o.), Jantsky (69. o.), Kertai György (67. o.), Kettner (68. o.), Reichert Róbert, Reichert Gábor (63. o.), Scheffer (63. o.), Székyné Fux Vilma (64., 68. o.), Sztrókay Kálmán (64. o.), Taeger Henrik (63. o.), Telegdi Róth (70. o.), Vándorfi Róbert (69. o.) és Wein György (69., 70. o.). Az elírásért az érintettek szíves elnézését kérjük.

Ugyancsak helytelenek a geotuma (helyesen: geotumor, 71. o.), köpenydiapér (helyesen: köpenydiapír, 71. o.) kifejezések, valamint a MAFI (helyesen: MÁFI – Magyar Állami Földtani Intézet) rövidítés.

Dusza Istvánra emlékezve

Ha belegondolok, hogy immár hét éve nincs közöttünk, csak a triviális hasonlat juthat eszembe az idő rohanásáról. Idén május ötödikén a *Pozsonyi Casinó*ban emlékeztek rá barátai, munkatársai, ismerősei. Nem tudtam ott lenni az emlékestén, de hát nem is ez a lényeg: a láthatatlan szálak a fontosak, amelyek egymástól távol levőket, élőket és holtakat össze tudnak kötni. S Dusza Pista valószínűleg nem panaszkodhat arra, hogy keveset és kevesen gondolkodnak vele, mióta itt hagyta a számára fájdalmasan rövidre szabott földi létet. S a szálaknál is fontosabb – mert azok, tetszik, nem tetszik, vékonyodnak a koptató évek malomkövei közt – az üzenet, a hátrahagyott példa ereje. Az pedig, a fenti szálakkal ellentétben, mintha erősödni látszana. S így van ez jól.

Első találkozásunk furcsa körülmények közt történt, annak előtte – bár szülőfalunk, Melléte és Horka (s nem Özörény!) egymás mellett fekszik, és ugyanabban az iskolában, Pelsőcön koptattuk a padot, csak Pista két évfolyammal feljebb – csak távolról, hírből, egy-egy újságcikk apropóján ismertük egymást. A Magas-Tátrában voltam a hadseregben kapott tüdőgyulladás utáni szanatóriumi kezelésen, s ott futottunk össze, ha emlékeim nem csalnak, valahol a Csorba-tó környékén. Hogy ő mit keresett ott, nem emlékszem, csak arra, hogy épp akkor jelent meg nekem is, neki is verse napilapunkban. Amelynél sok évvel később együtt nyűttük egymás idegeit a kulturális rovatban. Két gömöri fiatalember a Tátra csúcsai alatt hadovál költészetről – hát ebben a képben, azt hiszem, sok minden benne volt, amit meg sem próbálok most taglalni. Utólag talán meglepő, de akkor nem hatott annak, hogy Pista, ez a sokak számára dohogós, robbanékony, de mindezekelőtt közösségi ember szerelmes verssel indult a tollforogatói pálya felé. Nincs pedig ebben semmi különös, hiszen aki ismerte, tudja, szenvedélyes ember volt, s ez alól a magánélete sem lehetett kivétel. Második házasságához

már tanúként asszisztáltam, immár magam is pozsonyi albérletben szűkölködő, ide-oda hányódó, végül is kirúgott újságíróként, ifjú poétaként. Hogy így alakult (mármint, hogy a szlovák fővárosba kerültem), tulajdonképpen Pistának köszönhettem. Ő akkoriban a *Nő* c. hetilapnál dolgozott, s egyszer beugrott hozzám a tornaljai könyvtárba, ahol egy rövid periódusát töltöttem életemnek, írjak a lapnak riportokat, s ha van hozzá affinitásom, felvesznek riportternek. Tudta, hogy a kitörés tövises útját járom, és segíteni akart. Mert a szenvedélyesség mellett, sok arca közül ez volt az egyik meghatározó: a segíteni akarás másokon.

Tulajdonképpen ez kísérte végig egész életén. Ez munkált benne a közösség, a felvidéki magyarság, annak kultúrája, jobb minőségű léte, jogai, és minden egyéb kategória tekintetében. Ezért írt riportot, színházi kritikát (amit az érintettek olykor nehezen viseltek), ezért járta az országot fáradatlanul, bekukkantva az emberi sorsok és tájak legeldugottabb zegzugaiba, mindenhol kibányászva egy-egy csiszolatlan gyöngyöt, elővarázsolva egy-egy emberi könnyecseppet, miközben nyelte a magáét. Mert nagy termete és felcsattanó hangja sem tudta palástolni, hogy rendkívül érzékeny, vajszívű emberről volt szó.

Emlékek villannak elém, mintha egy gyorsvonat ablakán nézném az elcsattogó tájat: Dinnyés Jósikával és feleségével, Bögrével vonatozunk Ullman Pistához; albérleti szobájában Dobos László regényének kefeleenyomatából olvas fel szinte lázasan; nyolcvankilenc meglódukt napjaiban a *Csemadokot* próbálja menteni; nekiront a járási kistesteknek, sajtópert akasztva a kiadó nyakába; kezét teszi a tűzbe egy-egy tehetségért, miközben kitiltják a színházból, főszerkesztővel, rovatvezetővel pöröl, az egész világnak hadat üzen, miközben saját nyavalyáival nem tud megbirkózni. Sorolhatnám közös élményeinket, nyűgeinket, egymásnak feszüléseinket, de túl terebélyes, mégis túl töredékes lenne a tabló. Mert Pistát nehéz egzaktnak, jól megfogalmazott mondatokkal láttatni, visszaadni.

A lexikonok, életrajzi ismertetőik leírják, hogy pályájának utolsó szakaszában szabadúszó volt, csak azt nem mondja el senki, hogy nem önként és dalolva választotta ezt a „szabadságot”, hogy Ratkó József hasonlatával élve, részben, a saját porhüvely bosszúja mellett kicsinyes leszámolás áldozataként, valahol törvénytelen halottunknak kellene őt is tekintenünk. A szabad világ halálos ölelése azonban tabutéma még égtájainkon. Pista mintha ezen a téren is feladná a leckét: tessék kimondani, dokumentálni és értékelni az elmúlt két évtizedet, amely olyanokká tett bennünket, amilyenekké váltunk. Méltatlanokká, fejet be a nyakunk közé-huszárokká, peremre sodródó, összefogásra képtelen társasággá. Hol a bátorság, hol az igazság kérlelhetetlen tisztelete és számon kérése?

Nehéz tükröt tartasz elénk, Pista, de előbb-utóbb bele kell néznünk.

Kövesdi Károly

Szászi Zoltán

Dusza Pista emlékére

ha jársz majd megint
még erre nézz be
egyszer rég
de furcsa mondani
ennyire futotta csak

Kassáról hogy Pozsony felé szaladt
vajfihérke kis népautóján
hová épp
színházba tavaszt nyitni Szerdahelyen
verset hallgatni a Garamnál s csak úgy
soha bele a vakvilágba nem
mindig értelem hajtotta
végig e déli vonalon

reggel délben vagy hajnalát pirítva keletnek
most tudod csak meg
végül is szerettek

apró kávécsészék bújtak el tenyeredben
pattanásig tömött táska alján
egy levél vagy kiírt részlet után kutatva
maradt soha félbe nem hagyott mozdulatod
lenyomata az agyban

ritka jókedved sűrű dohogásod
felfeszített hosszú mondataid
s a sár ott fent Horka felett
mint reggeli út Pozsonyból haza
olyan barázdált véreres veres
kis udvaron várt mama
égi gyom fojtja már virágait
nem rád szánta

januári reggel hasadásában ébresztett
friss lebegtető hiány

mostantól fel-le jár a tél
a völgyön nem találsz
otthont s meleget

csak körötte méllázó neveket
síroknak síroknak számát gyarapodni láthatod

tebenned bízunk
több pedig nem adatott

Juhász Dósa János, az est házigazdája, mellette Huszár László

Juhász László Szászi Zoltán versét adja elő

Dusza Máté

Petőfi Sándor Emlékdíj a rimaszombatiaknak

Megannyi próbatétel után, 1989 novemberét követően kezdődött meg Rimaszombat szellemi rehabilitációja, csaknem egy félszázad torzulásainak eltávolítása, a hiányok pótlása. Ennek része volt a köztéri elnevezések módosítása, majd Tompa Mihály korábban száműzött szobrának visszahelyezése az ismét a költő nevét viselő térre. Emléktáblát kapott **Győry Dezső, Szombathy Viktor, Hatvani István, Szentpéteri József, A. Tóth Sándor, a Tóth család, Bartók Béla és Pásztor Ditta.**

*

Rimaszombatban **Petőfi Sándornak**, valamint az 1848/49-es forradalomnak és szabadságharcnak a hagyományait mindig is kellő figyelemmel ápolták. Petőfi Sándor első köztéri szobrának a tervét a magát mindig rimaszombatinak valló, első lépéseit itt, a **Ferenczy István** műtermében megtévő **Izsó Miklós** készítette el. Az egyik gipszmintát még 1882-ben ajándékozta a Petőfi-szobor-egyesület az alakuló vármegyei múzeum részére; ezzel indul tehát a múzeum története. Az alkotót (háttérben a Petőfi-szobor fejrészével) a rimaszombati gimnáziumi tanár, **Tóth József** örökítette meg olajképen. **Findura Imre, Veres Samu, Kálniczky Géza** folyamatosan ébren tartották a költő itteni emlékét. A kevésbé ismert rimaszombati költő, **Telek A. Sándor** 1923-ban *Apotheosis (Petőfi centennáriumára)* címen írt poémát. Győry Dezső nagyhatalmú versben emlékezett arra, hogy Petőfit Gömör és Kis-Hont vármegye tiszteletbeli táblabírájává választották (*Petőfi Gömörben*, 1941). Ugyanő *Viharvirág* címen nagyapja, a **Bem** apó hadnagyaként szolgált **Kalla Mihály** naplója alapján regényt is írt. Petőfi és a '48-as emlékek **Veres Jánost** is megihlették.

A 60-as, 70-es években a *Tompa Mihály Klub* volt az a hely, ahol a '48-as hagyományokat ápolták. A *Bástya Egyesület* által a helyi köztemetőben állított kopjafá az aradi vértanúkra való emlékezésre ad alkalmat.

Kiemelkedő mozzanata volt a fentebb vázolt szellemi „honfoglalásnak”, illetve a Petőfi-kultusz ápolásában a költő köztéri, egész alakos szobrának a felavatása. Petőfi Sándor rimaszombati köztéri szobrának az avatása eladdig és azóta nem látott jó példát nyújtott az összefogásra. A kisnyugdíjastól az akadémikusig, aprótelepüléstől a székesfővárosig megannyi önkormányzat, civil szervezet és politikai párt, fogott össze az ügy érdekében. Az ünnepélyes avatásra, amelyről a *Duna TV* helyszíni közvetítésben számolt be, 2004. május 29-én került sor.

Az avatást követő ünnepi esten jelentette be **Bán Zoltán**, a *Simonyi Alapítvány* gondnoka, hogy az Alapítvány Petőfi gömőri táblabírává történt megválasztása, valamint a szoboralapítás emlékére díjat alapít, melyet a civil helytállásért kíván adományozni. Eddig **Habodász Elemér** (posztumusz), **Kováts Miklós** (Kassa) és **Koncsol**

László (Pozsony) részesült az elismerésben.

Rimaszombatban, az egykori Oskola-, később **Szentpétery József** utcában (ma: **Tomašik** utca) áll az az épület, amelyben Huszt János vendégeként Petőfi Sándor 1845 májusában megszállt, s amelyről *Uti leveleiben* is megemlékezett. A házat 1939-ben azonosította **Wallentinyi Dezsőné Győry Ida** (Győry Dezső édesanyja), aki emléktáblával is megjelölte azt. (Ez utóbbi ma is a homlokzaton látható). Ettől az időtől kezdve jelképes, kultikus helye ez a ház a rimaszombati magyarságnak. 2004-ig, mielőtt felavattuk a városban Izsó Miklós Petőfi-szobrát, rendre ennél a háznál emlékezett Rimaszombat és vidéke magyarsága 1848. március 15-ére.

A műemléképület önmagában is érték, hiszen Rimaszombatnak legrégebbi álló épülete, amely többszöri átépítés után nyerte el mai formáját. Legkorábbi része legalábbis 18., ha nem 17. századi. Utolsó lakója, **Drencsik Mária** halálát követően a házat Rimaszombat város örökölte meg. 1989 után a *Csevadok*, majd a cserkészek használták jelképes bérleti díj ellenében. Noha a vonatkozó törvény értelmében a tulajdonos köteles a műemlék megóvásáról gondoskodni, a gyakorlatban ez nem történt meg, s a ház állaga egyre romlott.

Ízetlen közjáték volt, amikor bizonyos körök a *Vasárnap* hasábjain úgy fogalmaztak, hogy már csak a szemét tartja össze a házat, miközben a Petőfi Sándor szobrát felállíttató *Rimaszombat és Vidéke Társaság*ot azzal vádolták meg, hogy csupán tündökölni akart Petőfi fényében, s hagyja a házat összedőlni. (Arról, hogy a ház korábbi használóinak milyen szerepe volt mindebben, az írás szerzője gondosan hallgatott...)

A szoboravatást követően, miután a Csevadok és a cserkészek nem vállalkoztak a felújításra, kezdeményeztük az ingatlan tulajdonjogának átruházását a Rimaszombat és Vidéke Társaságra. Utóbbi kötelezte magát arra, hogy a 2004-ben felavatott Petőfi-szobor után és a költő helyi kultuszának kiteljesítéseként – biztosítja az épület teljes felújítását és az emlékhely további fenntartását. Az önkormányzat a kezdeményezést jóváhagyta, jelképes 1 koronáért eladta az épületet, a telket pedig 50 évre bérbe adta, szintén jelképes áron, s a felújítás megkezdődhetett.

2006-ban Rimaszombatban zajlott az *Európai Protestáns Szabadegyetem* által évente megszervezett ún. *Akadémiai Hét*. A nagyszabású rendezvény társszervezője a Rimaszombat és Vidéke Társaság volt. Ennek zárásaként, május 26-án nyílt meg ünnepélyesen a korábban *Petőfi-házként* ismert épület, immár *Múzsák Háza* néven.

Az épületben létesített, *Szabad hangok* címet viselő állandó kiállítás bemutatja azoknak a jeleseknek a hosszú sorát, akik rimaszombatiként írták be nevüket a magyar művelődéstörténetbe, kitüntetett figyelmet fordítva a helyi Petőfi-kultuszra. A házon látható domborművet annak alkotója, **Gyórfy Lajos** szobrászművész és **Varga Imre** bronzöntőmester adományozta.

A Múzsák Háza • Gecse Attila felvétele

A kiállítás alapkoncepcióját a rimaszombati székhelyű *Református Tudományos Gyűjtemények* készítette, az anyaggyűjtésben és kivitelezésben pedig a *Petőfi Irodalmi Múzeum* (**Ratzky Rita, Rabecz István**) segített határozatosan.

A felújítást a szoborra adományozott pénz maradványa, a *Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma* (Budapest), a *Bükk Közmű B. T.* (Miskolc), a *Simonyi Alapítvány*, a *Közép-Európai Alapítvány* és sok más személy adománya, illetve munkája tette lehetővé. A felújítási terveket és a kivitelezési munkálatokat **ifj. Csobó István** építészmérnök-vállalkozó készítette, illetve irányította.

Az épület alaprajzi beosztása (kettős tengelyű) lehetővé teszi, hogy benne szerény körülmények között szállást is biztosíthassunk, igény esetén afféle ideiglenes otthonként, alkotóházként is szolgál. Természetesen az alkotókon kívül bárki más szívesen fogadott vendég. (Vendégeink lefeküdhetnek ugyan Petőfi „ágyába”, azaz az előszoba földjére, de egy 2 személy részére kialakított, hálófülkéből, konyhai részből és fürdőszobából álló lakrész is rendelkezésükre áll.) A ház fenntartási költségeihez hivatott hozzájárulni a szállásdíjból remélt bevétel. „Töltsön egy éjszakát a Petőfi ágyában!” Az utóbbi jelszó jegyében invitáljuk és várjuk kedves vendégeinket. A felújítás még nem fejeződött be. Tervben van a kerítés újjáépítése, illetve az udvar rendezése is. Remélhetőleg erre is hamarosan sor kerül. A Múzsák Háza átadásával városunk egy újabb

Aki átadja: dr. Gubcsi Lajos, aki átveszi: B. Kovács István
Gecse Attila felvétele

Emléktábla a Múzsák Házán

fontos emlékhellyel gyarapodott. Mindez erősít bennünket öntudatban, magyarságban.

Az átadást követően került sor annak az irodalmi pályázatnak a kiértékelésére, amelyet a Rimaszombat és Vidéke Társaság hirdetett meg erre az alkalomra. A pályázatra 9 alkotás érkezett. Az első helyre, megosztva **Tózsér**

A Rimaszombat és Vidéke Társaság elnökségi tagjai
a díjátadón • Gecse Attila felvétele

Árpád és **Bettes István** (*Pelsőczy Tar Dunyhád*) pályaművét sorolta a bírálóbizottság. Második helyezést ért el **Mizser Attila** verse, míg a harmadikra **Szászi Zoltán** alkotása került.

Talán az itt csak vázlatosan érintett vállalás és szolgálat elismeréseként adta át idén március 14-én **dr. Gubcsi Lajos**, a *Magyar Művészetért Díj* kuratóriumának elnöke a *Petőfi Sándor Emlékdíjat a Rimaszombat és Vidéke Társaság* elnöksége által a rimaszombati magyarságnak. A Díj átadására a helyi Művelődési Ház gömbtermében került sor, a másnapi ünnepségre való lelki felkészülés jegyében.

(kil)

Sikeres „érettségi”

A Tompa Mihály Vers- és Prózamondók, Énekelt Versek és Lírai Színpadok Versenyéről

*„Megenyhült a lég, vidul a határ,
S te újra itt vagy, jó gólyamadár!”*

A gólyákkal és fecskékkel immár 18. alkalommal érkeztek rimaparti városunkba a vers- és prózamondók. Az országos megmérettetésen már hagyományos kategória a megzenésített versek is. A verseny szakmai rendezői, a Csemadok Művelődési Intézetének munkatársai, **Kamenár Éva** és **Huszár László** 2007-ben gondoltak egy merészet és nagyot: új kategóriában hirdettek versenyt, a lírai színpadok versenyében, amely harmadik éve izgalmas, új színfoltja a nemes versengésnek.

A TMOVPV a 18. évébe lépett, a rimaszombati országos megmérettetés érettségiző diákká cseperedett. Mi, szervezők ezért gondoltuk úgy, hogy az érettségire készülő diákok hagyományos zöld szalagját és a ballagók útra indító batyuját minden versenyző megkapja. Elismerve ezzel a versenyek eddigi fordulóiban elért kitűnő szereplést, s megelőlegezve a sikeres „érettségit”.

A háromnapos rendezvény hagyományosan a névadó **Tompa Mihály** szobra előtti tisztelegéssel vette kezdetét. **Máté László**, a magát csak „kisebbségi mindenestnek” nevező nyugalmazott diplomata sok-sok üzenetet hordozó szónoklatát, **Bodolló Nikolett**a szavaltatát, a *Blaha Lujza Vegyeskar* énekét hallgattuk meg, s a *Sobotienka* fúvószenekar dallamaira nemcsak Tompa Mihály, hanem **Petőfi Sándor** szobránál is elhelyeztük a megemlékezés

virágait. Záró eseményként pedig a fesztivál küldöttsége Tompa Mihály hanvai síremléke előtt is tisztelgett.

A színházteremben, telt nézőtér előtt **Cifruš István**, Rimaszombat polgármestere nyitotta meg a fesztivált. Ünnepi köszöntőt **Kovács Magda** író mondott [lásd az Agóra rovatban – szerk].

Immár 15 éve a megnyitó hagyományos színfoltja a *Kulcsár-díj* átadása. Idén ezt a kitüntetést **Bárdos Ágnes** és **Kiss Péntek József** vehette át az alapítók, **Kulcsárné Szénássy Zsuzsanna** és **Juhász Dósa János** kezéből.

Az országos döntőbe közel kétszáz versenyző érkezett, akik két napon keresztül a megfiatalított zsűri előtt mutatták be tudásukat, tehetségüket. A szakmai értékelés részletes, mindenre kiterjedő volt, a versenyzők és a felkészítők nagy meglepedésére, akiknek odaadó munkáját **Hrubík Béla**, a Csemadok országos elnöke egy ünnepélyes fogadás keretében külön meg is köszönte.

A szervezők minden kategória résztvevőinek ajándékműsorral kedveskedtek.

Az I.-III. kategória résztvevőinek tiszteletére a magyarországi *Holló Együttes Vándormuzsikusok* című gyerek-koncertjét mutatta be.

Idézet a RIKKANCS fesztiválújságból:

„Csiribiri csiribiri zabszalma, vándormuzsikusok jöttek a városba. Három zenész érkezett messze földről, hogy szórakoztassa a fesztivál apraját és nagyját.

A VI. kategória versenyzői • Gecse Attila felvétele

Az idei Kulcsár-díjasok, Bárdos Ágnes és Kiss Péntek József • Gecse Attila felvétele

A világ legszebb gyermekdalaait gyűjtötték csokorba. Kinyitott a Kutyatár, eljött Paprika Jancsi. Ezután felültünk egy szénásszekérre, fejünkön a vándorkalappal, zsebünkben fél pénzzel, és vettünk tyúkot, kakast, jókedvet”, amely nem lankadt a műsor végéig.

A IV. és V. kategória résztvevőinek **Bálint András Radnóti Miklós**ról készült összeállítása és a *Kor-Zár* együttes koncertje volt az ajándék. Bálint András varázslatos őszinteséggel vallott nemcsak Radnótiról, de saját gyökereiről is, s mindkettejük meghatározó kötődéséről néphez, nemzethez. **Zsapka Attila**ék a tőlük megszokott magas színvonalon adták elő a régebbi és a hamarosan megjelenő új lemezük dalaiból összeállított műsorukat.

A VI. és VII. kategória ajándékosarába **Huzella Péter** *Dalok a Dunánál* című műsora került. Ismét a Rikancsból idézek: „*Huzella Péter estje „pont” volt. Pont annyi vers és zene, pont annyi humor és búslakodás, pont annyi kedvesség és pont annyi komorság, pont annyi hang és pont annyi csend, amennyi kellett.*”

A lírai színpadok és az énekelt versek kategóriájának versenyzői nemcsak a nagyközönség előtti fellépés lehetőségét kapták meg az idén, hanem külön műsort is a pozsonyi *Lano Színpad* előadásában *Énekek a Kalevalából* címmel. Meg is érdemelték, mert ők korábban, már csütörtökön délután kezdték a versenyt, hogy az esti megnyitón is szerepelhessenek.

A fesztivál minden résztvevője örömmel, lelkesedéssel és kitörő tapssal fogadta és jutalmazta a *Szó-Zene-Kép* című műsort, ahol **Szászi Zoltán** és barátai beszélgettek

irodalomról, festészetéről, zenéről *A krónikás könyve* kapcsán.

Óriási közönségsikert aratott **Gál Tamás** és **Bodonyi András** *A nagyvidai cigányok* című fergeteges produkciója, melybe a közönséget is bevonták.

Ebben az évben is a fesztivál elmaradhatatlan színfoltja volt a *Ferenczy István Képzőművészeti és Irodalmi Versenyre* érkezett alkotásokból, valamint a salgótarjáni *Nógrádi Fotóklub* fényképeiből készített kiállítás.

A fesztivál fénypontja mindig a gála. A díjátadás, az első helyezettnek győztes vers- és prózamondása Tompa szavait igazolja:

*„Midőn a hó elment tavasszal,
A szántó föld reményt adott,
Hogy a múlt évben nem hiában
Szórtuk belé a jó magot.”*

Záróakkordként **Köteles László**, a Csemadok általános alelnöke meghirdette a Tompa Mihály Vers- és Prózamondók, Énekelt Versek és Lírai Színpadok Versenyének XIX. évfolyamát és megbízta a *Csemadok Rimaszombati Területi Választmányának* elnökét a fesztivál megszervezésével, aki Tompa szavaival vette át ezt a nehéz, de annál örömtelibb feladatot: jövőre is „*zengjen a szó, s munkáljon hatalma*”, ezzel is biztatva a versenyzőket, hogy készüljenek a következő versenyre, fesztiválra.

Sebők Valéria

„Nyújtsd a kezed” – 5. alkalommal

Annak idején **Reisz Éva** kezdeményezésére szervezték meg Rimaszécsen a versenyt, 1999-ben. A szervezők két-éves periodicitásban gondolkodtak. A célja az volt, hogy fórumot biztosítsanak a cigány származású magyar gyerekeknek. A kezdeményezés 2003 után elakadt.

Pár év kihagyás után, 2008-ban újították fel a rendezvényt. A szervezést a 2007 júniusában alakult *Ternipe* p.t. vállalta magára, amely a tehetséges gyerekek támogatását tűzte ki célként.

Idén, május 8-án ismét megrendezték a versenyt, immár ötödik alkalommal.

Ifj. Vavrek István, a társulás elnöke köszöntője után a bíráló bizottság elnöki tisztét ellátó **Miko Attila** olvasta fel **Hrubik Bélának**, a *Csemadok OT* elnökének üdvözlő levelét.

Van talán, aki (esetenként, olykor nem is ok nélkül) a felzárkóztatást tartja a legfontosabbnak ezen a versenyen – afféle „szellemi inkubátorként” tekint az alkalomra. Mintha ezek a gyerekek talán nem állnák meg a helyüket más fórumokon. Pedig nem így van! Voltak itt olyan tehetségek, akikre ez bizonyítással nem érvényes! A másik dilemma a tartalomról fakad. Meglehetősen változatos a műsorválasztás. Az előadott művek közt népmesék éppen úgy előfordulnak, mint szépirodalmi művei.

Az eredmények:

Versmondók:

1. KATEGÓRIA – 1. **Várad Aranka** (Lénártfalva), 2. **Balog Noémi** (Tiszacsernyő), 3. **Žiga Krisztina** (Dernő). Különdíj: **Filo Beáta** (Deresk)

2. KATEGÓRIA – 1. **Balázs Mercedes** (Ragyolc), 2. **Rác Dénés** (Sajógömör), 2. **Balog Anita**, 3. **Horváth Patrícia** (Tornalja), 3. **Kárász Diana** (Nemesradnót)

3. KATEGÓRIA – 1. **Rusznay Erzsébet** (Rimaszécs),

Versenyzők és felkészítők (Kovács Csilla, Várad Aranka, Malik Cynthia – Baracai Alapiskola)

2. **Danyi Diana** (Rimaszécs), 3. **Horváth Ivett** (Dernő), 3. **Busa Kinga** (Rimaszécs)

Próza:

1. KATEGÓRIA – 1. **Oláh Lídia** (Balogfalva), 2. **Galamb Krisztián** (Csákányháza), 3. **Bari Kamilla** (Béna), 3. **Malik Cynthia** (Baraca)

2. KATEGÓRIA – 1. **Várad Krisztián** (Rimaszécs), 2. **Rusznay Zoltán** (Sajógömör), 3. **Lakatos Barbara** (Bátka), 3. **Viola Béla** (Tornalja)

3. KATEGÓRIA – 1. **Rusznay Erzsébet** (Rimaszécs), 2. **Balog Attila** (Bátka), 3. **Bari Ernő** (Bátka).

Különdíjban részesültek: **Szita Antónia** (Rimaszécs),

Ifj. Vavrik István és Boros Máttyás díjátadás közben

Várad Aranka (Baraca), **Kökény Viktória** (Béna), **Várad Krisztián** (Rimaszécs)

A szervezők mellett díjat ajánlott fel a Magyar Köztársaság *Miniszterelnöki Hivatala Nemzeti és Etnikai Kisebbségi Főosztálya* (képviselőként **Boros Máttyás** stratégiai főreferens volt jelen), valamint a *Simonyi Alapítvány* (**Bán Zoltán** képviselte).

A megnyitó alkalmával arra kértek, emlékezniük meg az idén elhunyt **Busa Viktor**ról. Szívesen tettem, mert tőle tehetségesebb mesemondó aligha ismert a Felföldön, de összmagyar összehasonlításban is bizonyosan a legjobbak között a helye.

A beszélgetések során rendre előkerült a „hogyan tovább?” dilemma. Felmerült az az elképzelés is, hogy „Nagy a világ, megeshet ez is” címen országos mesenap(ka)t lehetne szervezni a legtehetségesebb felföldi magyar mesélő, Busa Viktor emlékére. Alkalom volna ez a rendezvény profiljának a megtisztítására, a kényszerű gettó-szemlélet feloldására, s egyúttal egy eddig hiányzó rendezvény kialakítására. S mindezt az egyik valaha élt legtehetségesebb (mellesleg: cigány-magyar) mesélőre való emlékezés jegyében. Csak megjegyzem, hogy lehetne kötődni a *Palócország-meseország* hagyományához is – a kettő illeszthető egymáshoz. Mindez azonban már a szervezők, illetve érintettek döntésén múlik.

(b. kovács)

Prágában, gömöriként

Hajnali indulás Rimaszombatból Pozsony felé, szikrázó áprilisi délből érkezés a szlovák fővárosba, majd némi várakozás a Prágai úton, a vasúti múzeum tövében egy trolimegállóban **Hizsnyai Zolival**. Mert jön a *Fonó*, kisbusszal a magyar székesfőváros felől. Késnek, persze, hogy késnek, fél egy helyett fél kettőre futnak be, de hát ilyen a forgalom, nem lehet haladni sehova, vagy legalábbis úgy tűnik. Tele a kisbusz zenésszel, költővel, előkerülnek jóféle párlatok üdvözlésnek, s már gurulunk is tovább a D1-es felé. Átlépjük a határt, békés dél morvaországi borvidék a díszlet, s ki is robban a vita, jó bor-e a morva. Ezt igazán csak kóstolással lehetne eldönteni, de erre most nincs idő, mert minden drága, hát irány Prága, ott a *Magyar Kulturális Intézet*be várnak minket szívszakadva, legyen már egy jó kis gömöri est, mert ugye régiók találkozhatnak a cseh fővárosban. Némi bolyongás és délutáni csúcsforgalomban való edződés után érkezés a belváros szívébe, némi kuncogás a parkolás miatt, mert hárman se bírjuk kinyitni a fekvő parkolóort, de aztán megy a dolog félkézzel is annak, aki ért hozzá. Ismerős, kedves arc fogad, egy gömöri földink, Timike vette a fáradságot és már az előadás előtt két órával ott vár a Lovag utcában. Idegenvezetőként rögtön sörözdét kell keresnie, de előtte megnézzük, megnéznénk az Orlojt, de annyi a japán turista, meg a fényképezőgép, hogy nem látni sokat. Inkább tovább egy csendes mellékutcába, egy kedvhez csapoltra. Van világos is meg barna is, mindkettő kiváló. Majd sietve vissza a magyar kultúra prágai bástyája felé, le ne késsük a Fonó

és a gömöriek estjét. Még úton Prága felé **Agócs Gergő** – minden pásztorzenészek budapesti védangyala – arról mesél szomorkásan, hogy megint egy rendes juhászemberrel kevesebb, meghalt ugyanis Ráson **Laczkó Jani** bácsi, akitől sok nótát eltanultak. Egy kicsit neki is játszik a banda, mikor húzza a gömörít a nagy, prágai közönségnek. Legszebb bajszú fél évszázados poétánk, Hizsnyai Zoli **Tózsér Árpád** népdalokról szóló szövegét interpretálja, majd mennek a versek sorban, köztük egy alkalmi vers is, amely az elhunyt pásztorra emlékezik. A bő százhusz férőhelyes nézőtér félháznál többel veszi a dallamokat meg a verseket, vannak olyanok, akik egy árva szót sem értenek magyarul, de valami kötődésük mégis van ehhez a nyelvhez és néphez. *„Elveszett a lovam a cédrusfa erdőbe, elkopott a kemény szárú csizmám, sej a ló keresésbe”* – olyan természetesen szakad ez ki az emberből, miként az is, hogy *„A Vidróczky manga nyája, forog-morog a Mátrába, azé’ forog a Mátrába, mer’ Vidróczkit nem tanázza”*. Vers, zene, vers, jó kis ritmusok, váltások komolyból vidámba, vidámból komolyba, szomorkásan, szépen. Siker? Mit tudom én. Jól érezzük magunkat, ez a lényeg. Lelkes kis csapat verődik össze, hontiak, nógrádiak, gömöriek, abaújiak, mind Prágába szakadt értelmiségiek, akik mostanság már csak egy évben egyszer, vagy két évben egyszer, vagy három évben egyszer mennek csak haza. Hazamennek? Ez se biztos. A műsor végén **Varga György** intézményvezető társaságában, meg rég nem látott ismerősök és soha nem látott ismeretlenek közt egy-két

A színpadon Szászi Zoltán, Hizsnyai Zoltán, Agócs Gergely és a Fonó zenekar • A Prágai Magyar Kulturális Intézet felvétele

Beszélgetés a Gömörország és a Palócföld szerkesztőivel. Balról: Handó Péter, Mizser Attila, B. Kovács István és a beszélgetést vezető Gyurcsik Iván • A Prágai Magyar Kulturális Intézet felvétele

pofa bor. Persze magyar. Indulni kéne, de itt a Lajos, aki a Pinkasban foglalt asztalt, az meg talán száz méternyire sincs a Lovag utcától. Le hát a pincébe, ahol kérdezés nélkül rakja elé a seritált a pincér, friss és habos, éppen jól hűtve. De a zenész még sörkóstolás közben is zenész. Az összetolt asztalnál vagy húszan mulatjuk az időt, közöttük jólelkű, Prágába szakadt szépségi nővérke, akinek a banda elhúz egy olyan népdalt, amelyet talán a kedves nővérnek öltözött szépleány nagyjapja énekelt, úgy ahogy azt kell, keleties szlovák tájszólásban. Morvák és csehek lepődnek meg azon, mennyire hasonlítanak egyes népdal-

lok egymásra. Hajnali fél kettő felé asztalbontás, kettőkor indulnak az utolsó elővárosi vonatok, a prágai magyarok nagyrésze ezzel utazik haza, hiába, no, nem éppen hétfőre való a mulatozás. Kisbuszra fel és irány haza. Mármint Szlovákia felé, meg a nagy Budapestre.

Másnap, mikor a zenészek és poéták már régen ott-hon dolgoztak, Prágába ismét egy különítmény indult. A Palócföld szerkesztősége nevében **Mizser Attila** főszerkesztő és **Handó Péter** szerkesztő, a Gömörországgal folyóirat nevében pedig **B. Kovács István**, lapgazda, főszerkesztő. Igazán jó lett volna ezen a beszélgetésen is

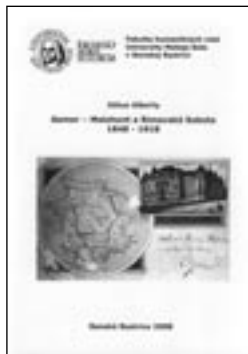
ott lenni, a felvételek tanúsága szerint nem is ártott volna a létszám kipótlása az egy nappal korábban ott szerepelt zenészekkel, költőkkel. Hát a székesfővárosokban nem igazán van nagy túlekedés a „vidéki”-nek minősített irodalom és zene, meg egyáltalán a regionális ihletésű alkotások, műhelymunka iránt. Pedig minden gondolat valahol születik, s nem okvetlenül parlamentnek, váraknak meg bazilikáknak kell az emberre tekinteni az alkotás folyamán. De mindenképpen hála és tisztelet azoknak, akik eljöttek. Valamilyen élmény, néhány gondolat ott maradt náluk. Tisztán, bevesődve. Régiók találkoztak Prágában, Gömör versei, dalai szóltak, gömöriek gondolatai kaptak hangot és teret. Jó volt lenni, ott lenni.

Az estet kötetlen beszélgetés követte
A Prágai Magyar Kulturális Intézet felvétele

(szászzi)

Könyvről könyvre – lapról lapra

Július Alberty: Gemer-Malahont a Rimavská Sobota 1848-1918

(Univerzita Mateja Bela – Fakulta humanitných vied, Banská Bystrica, 2008, 135 old.)

„Lehetséges egyáltalán egy nemzetiségi konglomerátumot nemzeti állammá változtatni?” – teszi fel a kérdést a *Gömör-Kishont és Rimaszombat 1848-1918* c. dolgozatában a szerző. Így folytatja: „Milyen történelmi feltételei voltak ennek a kettősségében is egyetlen, a tárgyalt régióban valorizációs kritériumokat is integráló problémának a Monarchia és Magyarország feltételei között, és hogyan fejlesztette ezt tovább az 1848/49-es forradalom, erről szól a jelen munka”. Mint mondja, az ösztönzést, kihívást a munka megírásához az Európa Tanács kezdeményezésére 2003-ban Braunschweigben tartott konferencia nyújtotta, amelynek témája: 1848 az európai történelemben. Már a Bevezetésben is találkozunk téves adattal: **Ján Francisci-Rimavský** ügyvédi gyakornokoskodásának színhelye nem Gödöllő, hanem Bodollópuszta, Zsíp határában (5. o.).

A reformkori megye társadalmi és politikai viszonyainak áttekintését követően részletesen tárgyalja az 1848/49-es forradalom és szabadságharc (az utóbbi kifejezést nem használja a szerző) megyebeli vonatkozásait. Kitér a nemzeti gárda régióbeli szerepének értékelésére, különös tekintettel Tiszolcra, Nyústyára és Kokavára, a „három Solyom” (**Š. M. Daxner**, **J. Francisci-Rimavský** és **M. M. Bakulíny**) ténykedésére, valamint az áprilisi törvények rimaszombati alkalmazására. Különös figyelmet szentel az ún. pelsőci pernek és a murányi csatának. Az előbbinek „nemzeti” értelmezésére a Vezércikk részletesen kitér. Az utóbbiban használt „szlovák önkéntesek” – „gömöri magyar gárda” megjelölések csak tovább árnyalják a szerző szemléletmódját. A Bach-korszakot is jellemzi a szerző. Mint egy helyen fogalmaz, a szlovák nemzeti mozgalom fentebb említett vezetői – elhárítva a nekik felkínált katonai posztokat – szerényen visszahúzódtak.

A „szerénységre” azonban különös fényt vet, hogy megyei szinten mindhárman vezető beosztást vállaltak az elnyomó rezsimben. Foglalkozik továbbá 1848/49-nek Rimaszombat gazdasági és társadalmi viszonyaira gyakorolt hatásával, s a megyebeli viszonyoknak a kiegyezésig tartó jellemzésére is kitér. A *Még felszázad a monarchiában és Magyarországon* című fejezetben Rimaszombat és a megye gazdasági-társadalmi változásainak általános rajzát adja. Itt is számos tévedés található. Példának okáért: nem felel meg a valóságnak, hogy az ún. *Ujváros* ebben az időben alakult volna ki. Az a helyzet, hogy – nevével ellentétben – az említett településrész a város legkorábbi része. Az Egyesült Protestáns Gimnázium 1853-ban jött létre (s nem 1851-ben – 106. o.), a Kaszinót nem 1831-ben (110. o.), hanem 1834-ben alapították. J. Alberty is megismétli

azt a téves értelmezést, amely szerint a múzeumnak lett volna egyesülete, nem pedig az egyesületnek múzeuma (110 o.) – holott nyilvánvalóan az utóbbi a valóság... Tiszteletlenségként vagyunk kénytelenek elkönyvelni, hogy Tompa Mihály keresztnevét következetesen Michal formában írja (a „gyengébbek” kedvéért a 6. oldalon, zárójelben a magyar névalakot is megadja).

A megye általános rajzát a vonatkozó statisztikai adatok alapján vázolja fel a szerző. „*Tempora mutantur*”... Az idők változása a szerző szóhasználatában is megmutatkozik. Az 1919-es vörös kommünt évtizedeken át bolsevik meggyőződéssel „haladó”-ként jellemezte a szerző (is), ma azonban már csak – egyébként, okkal – „bolsevik forradalomként” említi. Sajátos, de jellemző, hogy a munka a „politológusként” szerepeltetett **Grendel Lajostól** vett idézettel fejeződik be. Ez utóbbival kapcsolatban megjegyezzük, hogy a trianoni döntés okai között nyilvánvalóan ott van a dualizmus elhibázott nemzetiségi politikája, ám csak erre visszavezetni akkor sem lehetséges, ha a szerzőnek ez kedvére volna.

A végére hagytuk a Bevezetésben olvasható következő idézetet: „A szerzőnek mindenekelőtt a faktográfiáról (a megismerés és értékelés pótolhatatlan alapjáról) volt szó, pontosabban szólva a tényekről, hogyan érzékelték az önkormányzat helyi szervei az összállami és országos eseményeket és folyamatokat, milyen közvetlen következményei voltak ezeknek a korabeli népesség számára, és hogyan lehet ezeket a tényeket és eseményeket értékelni az európai dimenzió pozíciójából. Csak ilyen hozzáállással és eljárással lehet a legmeggyőzőbben elválasztani a valóságos helyzetet annak mitologizációjától és azon előítéletektől, amelyek főleg a regionális történetírásban jelennek meg.”

Kár, hogy ezeknek az – egyébként indokolt – elvárásoknak maga a programalkotó Dr. h. c. mult. prof. PhDr. Július Alberty, CSc nem tesz eleget.

A könyvet a Matica slovenská alapítványa támogatta.

Nagy Dezső: A Gömör-Tornai-karszt történeti felszínborítása

(ANP Füzetek V., Jósvalfő, 2008, 107 old.)

A Gömör-Tornai-karszt mindkét nemzeti parkja (az Aggteleki-karszt és a Szlovák-karszt) természetvédelmi célú kutatásaihoz, rehabilitációs beavatkozásaihoz,

kezelési tervek kidolgozásaihoz nagy segítséget nyújt a táj változásainak, a területhasználat módjainak és az egykori gazdálkodás intenzitásának a megismerése. Ehhez járul hozzá a bemutatott kiadvány, amely az Aggteleki Nemzeti Park füzetek sorozatának 5. köteteként jelent meg. Mivel

a kötet az Interreg program támogatásával készült, kétnyelvű, szlovák változatot is tartalmaz. Röviden ismerteti az első (1784–1787), a második (1856–1860) és a harmadik katonai felmérés (1884–1887), valamint az újabb térképezések (1953–1960, 1998–2000) eredményeit, amelyek alapján jól követhetők a táj változásai. A kiadvány számos mellékletet tartalmaz, amelyekből különösen érdekesek az egyes települések (Szilice, Pelsőc, Körtvélyes, Mecenzéf, Derenk, stb.) felszínborításának változásai.

Ág Tibor: Kunyhók hűsége. Népdalkutatók nyomában Szlovákia magyarlakta vidékén

(Összeállította és szerkesztette Bodnár Gyula. *Lilium Aurum*, Dunaszerdahely, 2007, 199 old.)

Az 5 fejezetbe tagolt könyv egyszerre tisztelgés **Kodály Zoltán** előtt, s ugyanakkor átfogó szelete annak a több évtizedes munkának, amelyet a szerző a szlovákiai magyarság körében végzett. Sok gömöri vonatkozás is található benne. A könyvhöz **Barsi Ernő** írt utószót, s egy CD-t is tartalmaz.

Dr. Söldos László: Huszárélet - gyöngyélet. Visszaemlékezések

(*Huszár Múzeum Baráti Kör*, Budapest, 2006, 209 old.)

A szerző a neves runyai család tagja. Az első kiadás 2003-ban jelent meg. Több ez, mint önéletrajzi emlékezés. Család-, nemzedék- és egyben kortörténet is.

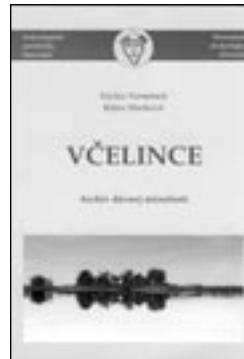
Elolvassa az egészet, egyetlen szóval tudom jellemezni: megrendítő. Elolvása minden gömörinek ajánlott.

Hála József-Kecskeméti Tibor-Voigt Vilmos: Kőpénzek. Mondák, költemények és énekek gyűjteménye

(*Mentor Kiadó*, Marosvásárhely, 2004, 334 old.)

Az ún. nummuliteszek az óharmad időszak melegvizű tengereinek lakói voltak. A „kőpénzként” emlegetett egysejtű lényeket a magyar hagyomány Szent László pénzeiként tartja nyilván. A kötetben Voigt Vilmos foglalja össze ezzel kapcsolatos ismereteinket. A feldolgozás alapjául szolgáló gazdag forrásanyagot Hála József gyűjtötte egybe, s benne számos, tájainkról származó adat is található.

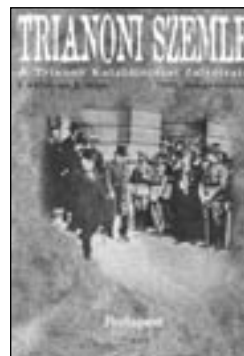

Václav Furmánec-Klára Marková: Včelince.

Archív dávnej minulosti

(*Archeologické pamätníky Slovenska*, Archeologický ústav SAV, Nitra, 2008, 135 old.)

A szerzőpáros tagjai a *Szlovák Tudományos Akadémia nyitrai Régészeti Intézetének* munkatársaként éveken át végeztek régészeti kutatásokat Méhiben. Nevükhöz fűződik a Halomszer dűlőben található, 1908-ban már megkutatott vaskori halomsír revíziós kutatása, valamint a Lászlófala határrészben lévő korabronzkori település **B. Kovács István** által megkezdett feltárásának a folytatása. Munkájuk azonban nem korlátozódik az említett kutatások eredményeinek bemutatására, de kitér a B. Kovács István által, főleg a Feketesár dűlőben folytatott feltárások prezentálására is. Az áttekintést időrendben olvashatjuk. Angol és magyar nyelvű összefoglalás is olvasható a munka végén. A gesztus méltánylása mellett, sajnos, nem hallgathatjuk el a magyar nyelvű fordítás gyatraságát.

Trianoni Szemle

(*Trianon Kutatóintézet*, A4-es formátum, 101 oldal, térképmelléklet)

Új folyóirat indult, ahogy az indító cikkben olvasható, „igazságigényes” olvasók számára. A lapgazda a két éve működő Trianon Kutatóintézet. A folyóirat, egyebek közt a következő gondolattal indul: „ha hazánkban Habsburg Kutatóintézet működhet, kiemelt állami támogatással, akkor eddig is miért maradt el a legmeggrázóbb történelmi tragédiánk őszinte, tisztességes, »harag és részreahlás« nélküli felidézése...” Hogyan is lehetett volna, „amikor erről a kérdéstről fél évszázadon keresztül beszélni sem volt szabad”.

Fábián Gyula Közös gondolkodással, közös felelősséggel c. írását, miután bemutatja az előzményeket, a következő sorokkal zárja: „...saját szerencsétlenségünk, a trianoni példa az új párizsi béke aláírásáig hatással volt a győztesekre, akiknek az igazságról, a mások iránti tisztességes és emberi megítélésükről kevés fogalmuk volt.” Az első lapszámban egyebek közt a felelős szerkesztő **Szidiropulosz Archimédesz, Skultéty Csaba** és **Raffay Ernő** írását olvashatjuk. Kívánjuk, hogy a lapot a meghirdetett „igazságigény” sokáig kísérhesse.

Tózsér Árpád

A világ, mint akarat (A forradalom előtti Petőfi személyiségéről)

Tisztelt Ünneplő Közönség!
Kedves Rimaszombatiak!

Megint Március 15-e van, megint ünnepelünk. Ünnepe-
lünk 1848 ma is időszerű eszméit, ünnepeljük az elmúlt 161
év során élő legendává lett *Márciusi Ifjakat*, s ünnepeljük
1848. március 15-e lelkét, **Petőfi Sándort**.

S mi, itt, Rimaszombatban néhány hét múlva még
egy plusz, idevágó évfordulót is ünnepelhetünk: öt évvel
ezelőtt, 2004. május 29-én avattuk föl **Izsó Miklós** Petőfi-
szobrát, amely alatt, íme, emlékezni és ünnepelni most is
összegyűltünk, s remélhetőleg még a jövőben is nagyon
sokáig, évről évre össze fogunk gyűlni.

E jeles évfordulók alkalmából engedjék meg, hogy ezúttal
az utóbbi időben Petőfi Sándor személyiségét, s általában az
egyéniséget, a jellemet, a lelki alkatot, sőt az akaratot mint
olyat problematizáló jelenségekről, s ezzel kapcsolatban
a forradalom előtti Petőfi személyiségéről, küzdelmeiről
ejtsek néhány szót.

Ki ne ismerné a híres és hírhedt paradoxont: „*Petőfi
nyárspolgár a zseni álarcában, Arany zseni a nyárspol-
gár álarcában*“. Ismerjük s idézgetjük elég gyakran
a mondatot, de jegyezzük meg mindjárt: azzal az 1910-ben
megjelent *Petőfi és Arany* c. tanulmánnyal, amelyben ez
a maxima leíródik, a szerző, **Babits Mihály** tulajdonkép-
pen nem Petőfit akarta elmarasztalni, hanem a formamű-
vész **Arany Jánost** akarta felemelni, s később maga is
revideálta a korábbi Petőfi-képét. Mindenesetre talán ide,
Babitshoz vezethető vissza, hogy napjainkban megint
divat Petőfi költészetét és 1848-49-es ténykedését szimpla
szerepnek (értsd: álarcnak) minősíteni s így relativizálni.

„*Talán egyetlen magyar költő sem alakította a ma-
ga figuráját ilyen elszánt hittel és következetességgel,
mindent feltéve egyetlen szerepre*“, írja Petőfiről egyik
mai méltatója, s ez a méltatás még a méltányosabbak kö-
zül való, mert ez legalább elismeri hősünk elszánt hitét
és következetességét, de vannak a védekezésre immár
képtelen egykori poétának olyan mai értelmezői is, akik
egyenesen piacot meglovagló és mindenből pénzt csi-
náló „iparlovnak”, zseniális önmendezsernek nevezik
a költőt, aki a szabadszállási időkben (amikor tudvalevően
képviselőnek jelölteti magát) a politikusi karriert, s a sza-
badságharc idején a katona „szerepet” is aszerint mérle-
gelte, hogy melyikből mennyi pénzt lehet csinálni.

Ismerjük a lobbanékony fiatal költő-szerkesztő esetét fő-
szerkesztőjével, **Vahot Imrével**: amikor összekülönböztek
(Petőfi a barátaival is bojkottáltatni akarta Vahot lapját,
a Pesti Divatlapot, Vahot ezért legazemberezte Petőfit),
a költő a főszerkesztőt kihívta kardpárbajra, de Vahot gyávan
megfutott a párbaj elől. Ha a költő még élne és védhetné
magát, azt hiszem, a mai értelmezői és minősítói is futhat-

nának ezer felé, a sértett valamennyit megkardlapozná.

Mi, sajnos, nem vagyunk Petőfik, s kardunk sincs, de szó-
val, érvekkel kiállhatunk a költő igaza mellett.

A szerep-elméletet Petőfire alkalmazó mai értelmezők
sok helyen hibáznak. Például az anakronizmus hibájába
esnek: mai szempontok szerint vizsgálják egy radikálisan
más kort, továbbá nem veszik figyelembe, hogy az életet
éppen csak elkezdő huszoneves éves ifjú ember egészen
másképpen azonos önmagával, mint mondjuk egy megfő-
lemlített, kiábrándult hatvanéves politikus stb. De a legna-
gyobb hibát akkor követik el, amikor nem tesznek külön-
séget az irodalmi és az egzisztenciális „szerep” között.

Az irodalmi szerep a művészi kifejezés legbensőbb termé-
szetéből következik (pl. **Homérosznak** természetesen nem
kellett ahhoz párbajhősnek lennie, hogy **Hektor** és **Akhi-
leusz** párviadalát hitelesen megjelenítse), az egzisztenciális
szerep viszont tkp. nem szerep, hanem az emberi lét végső
struktúrájának, a szellem tudattalan aktivitásának, az aka-
ratnak (vagy néha éppen az akarattalanságnak) a formája.
Ha valaki a napi szerepét annyira magáévá tudja élni, hogy
a „szerepnek megfelelően” akár meghalni is képes (gon-
doljunk az ún. római jellemekre), akkor azt nagyon nehéz
a pusztá szereppel (azaz az értelemmel, a szándékkal)
magyarázni, akkor ott már a személyiség, a lelki alkat mű-
ködését kell látnunk.

Furcsa, önmagával meghasonlott, mindent relativizáló,
szélsőségesen racionalista korunkban viszont annak va-
gyunk tanúi, hogy a közvélemény-formáló erők a követ-
kezetességet, az elvszerűséget is szerepnek tartva, az
akaratot, az érzelmeket, s mindent, ami belső identitásunk
felé mutat, s egyben, a transzcendencia irányában, túl is
nyúlik rajtunk, szóval szinte minden bensőt törvényen kí-
vülre helyeznek, abnormálisnak tartanak, s talán megér-
jük, hogy egykor e tulajdonságok hordozóit, betegként
idegstanatóriumokba zárják.

Ha Petőfi ma élne, nincs kizárva, hogy máris ez lenne
a sorsa.

Schopenhauer életrajzírója mondja a *Szent Szövetség*
koráról és a filozófus indulásáról: „*A waterlooi csatát meg-
vívta, a forradalom meghalt..., az akarat legyőzve he-
vert*”. És Schopenhauernek kellett jönnie, hogy az emberi
akaratról mint olyanról egyáltalán tudomást vegyenek.

Az akarat ma is legyőzve hever, de ma nincs Scho-
penhauer, nincs filozófus, aki szemünket az akaratunk
erejére rányitná. Idézzük meg hát Petőfinket, aki bizonyos
értelemben Schopenhauerje is volt a korának. A magyar
reformkorral újra megmozduló akarat, mint az emberi
szuverenitás jele, a magyar glóbuszon az ő verseiben fogal-
mazódik meg először esztétikai és társadalmi érvénnyel. „*S
azt hiszed tán, te nyomorú pára! / Mint te, én is oly rab*

vagyok?”, szólítja meg *A világ és én* c. versében a „világot”, majd így folytatja:

*Azt hiszed, hogy én dicséretedre
Vagy gyalázatodra hallgatok?
Azt hiszed, hogy tettben és írásban
Engem aggódásnak férge rág,
És szorongva kérdezem magamban:
Mit fog erre szólni a világ?*

*Hidd, ha jónak látod, ámde tudd meg:
Én nem függök tőled semmiben,
Amely utat választott magának
Lelkem, rajta egyenest megyen.*

A vers 1845 legelején íródott, s az akkor huszonkét éves költő tkp. irodalmi ellenfeleit, az ellene forduló korábbi barátait, durva kritikusaikat illeti az idézett kifejezésekkel, de már a vers címében is ott van az általánosító törekvés: *A világ és én*. A „szolgazsarnok” világtól való függetlenségét, a szabad emberi akarat szuverenitását akarja Petőfi így demonstrálni, s ez a világ- és emberiség megvető alapállás jellemzi az egész, 1846 áprilisában megjelent, híres, de a nagyközönség által kevésbé ismert *Felhők* c. ciklus verseit. Az 1848-as és 1849-es év egzisztenciális-művészi próbatételeihez vezető kozmikus akarat-tréning e ciklus!, mondhatnánk, amelynek a szimpla szerepjátékokhoz vajmi kevés köze van.

Az értelem kifárad, nem tud igazán következetes lenni, az akarat nem ismeri a fáradságot, a kihagyást, tanítja Schopenhauer (akinek munkáit Petőfi feltehetően nem ismerte, de ismerhette volna, hisz a filozófus főműve, *A világ mint akarat és képzet* Petőfi korában már régen közkézen forgott). Az igazi következetesség tehát az akarat, a jellem függvénye.

Már a korai Petőfi életében, tetteiben sem tudunk nagyjával sem felfedezni következetlenséget.

Mikor a költő 1846-ban megszervezi a *Tizek Társaságát*, s a Társaság tagjai kiadják *Nyilatkozatukat*, amely szerint megvonják kézírataikat a lapoktól (főleg Vahot Imre Pesti Divatlapjától), s Petőfi nem sokkal ezután azt olvassa a Pesti Divatlapban, hogy Arany János „*kizárólagos dolgozótársa*” lett a lapnak, így dörög rá legjobb barátjára, az „*aranyok Aranyára*”: „*Szerencsétlen!, figyelj... (Vahot) Magasztal, égbe emel (kivált ha szerény vagy pénzbeli követeléseidben), aztán pedig fenéken rúg, és azt kürtöli, hogy ő teremtett tégedet... Így tett minden, de minden emberrel, így tett velem, és hiszed-e, hogy veled másképp fog tenni*”.

S nem kegyelmez a forradalom következetességét gyakorló költő **Tompa Mihálynak** sem.

Mikor az (Tompa), Arany szavaival szólva: „...*nem akart az »Életképek« kizárólagos munkatársa lenni, sem Vahot Imrét (azaz a Pesti Divatlapot) otthagyni*”, a mi költőnk (Petőfi) egy Aranynak írott levelében így tombol: „*Ki hitte volna, hogy még ez iránt az ember iránt is meghülök, meg kell hülnöm ... mert én csak caracte-*

res, szilárd characterű embernek tudok barátja lenni. Fáj, fáj, fáj... fáj a szívem, fáj... Midőn az úgy áldozatot kíván, áldozni kell. Kurva fráter, aki csak haszonért áll a szent zászlóhoz. Ez minden bitangtól kitelik.”

Csoda-e, ha vice versa Tompa sem volt Petőfiről a legjobb véleménnyel? Egy levelében azt írta róla: „...*komisz ember volt, de nagy költő*”.

S most, bő másfél száz év elteltével mi is csak ezt mondhatjuk: igen, Petőfi Sándor komisz ember volt, de nagy költő. A „nagy költőségét” most ne elemezzük, de a „komiszságáról” el kell mondanunk, hogy nem volt az más, mint a költő önazonossági és akarati tulajdonságainak, a bátorságnak, az állhatatosságnak, a következetességnek a formája, azaz azoknak a személyiségbeli sajátosságoknak a kifejezése, amelyek a forradalmi időkben elengedhetetlenül szükségesek és meghatározóak.

Szerb Antal írja a 19. századi realistákról, **Stendhal**-ról, **Flaubert**-ről, **Thackeray**-ről: „*A szenvedély... kimerít a realista regényből. A realizmusban mindig erős a leleplező dezilluzionista vonás, szeretik megmutatni, hogy egy dolog »nem más, mint...«*”. Úgy tűnik, korunk sem különb a realisták vásznánál, mi is lépten-nyomon „szerepként” leplezzük le magunkat. S ennek a szerep-örületnek a mélyén természetesen az a nihil dolgozik, amely úgy veszi el a túlvilágot, hogy helyette nem nyeri meg az evilágot. Ez a dezilluzionizmus nem látja, hogy az a nietschei „elragadtatás, intenzitás”, amely a filozófus fellépéséig a túlvilághoz tapadt, nagyon is az evilági ember transzcendáló képességének köszönhető, s ezt a képességet nem tagadni kell, hanem az ember életterének a növelésére gyümölcsöztetni.

De talán még nincs minden veszve. A tény, hogy bizonyos eszmék jegyében még össze tudunk gyűlni, hogy egy bizonyos „komisz”, az önmagával és transzcendáló képességével azonos személyiséget ünnepelni tudunk, mindez jelzi a spirituális éhségünket, az igényünket a változásunkra, a változásra.

Tisztelt Ünneplő Közönség!

Megint Március 15-e van, megint ünnepelünk. Mögöttünk, fölöttünk két költő, Petőfi Sándor és Tompa Mihály szobra. Életükben szerették, és nem szerették egymást. **Holló Barnabás** Tompája komoran lefelé néz, mintegy önmagában keresi a végtelent, Izsó Miklós Petőfije dacosan, fölvetett fejjel az égre tekint, de a szívére mutat: az elragadtatását, szenvedélyét, intenzív életét a végtelenbe transzcendáló ember gesztusa ez. S mindkét szobor hiteles, mert nem szerepet, hanem az önazonos akaratot, az emberi lélek egy-egy hiteles mozdulatát örökíti meg.*

* Elhangzott Rimaszombatban, a Tompa Mihály téren, 2009. március 15-én

B. Kovács István Két költő példája

Szeretett atyámfia!

Március idusa van – ismét! Ezen a napon is emlékeznek az emberek, ki-ki általa fontosnak vélt eseményekre. A régi rómaiakat ez a nap **Caesar** meggyilkolására emlékeztetné. A szlovákság az 1. Szlovák Köztársaság kikiáltására gondol vissza. Arra az államra, amely a németek után elsőként, még 1942-ben elkobozta zsidó polgárainak javait, s megfosztva személyi szabadságuktól, deportálta őket, fejpénzért Németországba. Van, aki szégyenkezik ezért, s olyan is van, aki büszkén emlékezik erre a rezsimre.

Az Úristen kegyelméből mi ettől felemelőbb eseményre gondolhatunk. Az 1848/49-es polgári forradalom és szabadságharc kezdetére emlékezünk. Arra a napra, amikor beérett a vetés, melynek a reformkor országépítő lendülete ágyazott meg, s amelyet a márciusi ifjak teljesítettek be. *A Tizek Társaságában* az ötletgazda **Petőfi**, valamint **Jókai** és mások mellett a rimaszombati születésű **Tompa Mihály** és a rozsnói **Pákh Albert** is tag volt. A „Fiatal Magyarország” képviselői ők, azok, akik – Petőfi fogalmazásában – „nem akarják a haza kopott bocskorát örököké foltozni, hogy legyen fölt hátán fölt, hanem tetőtől talpig új ruhába akarja öltöztetni...” (Megjegyzem, történetüket a rimaszombati születésű **Berecz Károly** írta meg *A régi fiatal Magyarország* címen. Az a Berecz Károly, akinek *Szabad hangok* c. kötete 1848 után az első nyomtatott könyv volt hazánkban.)

Két emberről, két példáról szeretnék szólni a mai alkalmammal, tekintettel a helyszínre, az Úr házára. Az egyikük Tompa Mihály, a másikuk Petőfi Sándor.

Tompa Mihály 1847 tavaszától bejei lelkész. Itt keresi fel őt Petőfi Sándor, s együtt látogatnak el a murányi várba. (Petőfi erről való emlékezése jelenti köztük a végső szakítást.)

Mint barátja, az összes költeményeit sajtó alá rendező **Szász Károly** (aki egyébként 1850/51-ben szintén Bejében élt, ahol házitanító volt, és a gömöri egyházmegyében tette le a papi vizsgát, majd 1903-ban dunamelléki püspökké választották) írja: „Az 1848-iki év tavasza itt találta őt. A villanyos léghör, mely Petőfi költészetét oly magas és erőteljes hangokra ihleté, nem volt az ő léghöre. Ő a mély borongás, és a csöndes elmélkedés embere volt.” A gömöri nemzetőrök táborig papjaként vállalt szolgálatot. „Humorral, melynek fenekén a keserűség ott volt, s csak felszínén csillogott a tréfa gyöngyözése, beszélt a győri inszurgensek visszavonulásához hasonló hadviseletről gyakran. Dicső s meg ismét gyásznapok következtek azután. De Tompa lantja ritkán zendült. Az ő költészete nem viharadár volt, mely az elemek csatájában, a villám szaladozásai s a fergeteg üvöltése közt találja jól magát, – neki csöndes

enyhely kellett, mint az ereszi fecskének, vagy az erdő mély borongása, mint a csalogánynak.”

Szász Károly mentegeti barátját. Ma úgy látjuk, talán szükségtelenül. Az 1848/49-es forradalomnak és szabadságharcnak Petőfi Sándor „a” költője!

Tompa Mihály nem volt harcias alkat. Neki az Úr más feladatot rendelt, mégpedig azt, hogy szabadságharcunk véres elfojtása után **Vörösmarty Mihály** és mások mellett hangot adjon meggyötört népe fájdalmának. És ő hallgatott a Lélek sügására. Nincs talán magyar ember, aki ne ismerné a *Madár fiaihoz*, vagy a *Gólyához* c. verseket (vagy legalábbis a címüket).

„*Biblia és lant*” – vallotta Tompa Mihály. Papi ember volt. Az ügyvédi pályát hagyta el Pesten, hogy felvegye a palástot, s az Úr elhívott szolgájaként Bejében, Keleméren és Hanván hirdesse az Ő igéjét. Nem volt langyos. Hideg volt a bűnnel, az igazságtalansággal, az elnyomással szemben, s meleg a hitben, családszeretben, barátságban, közösségépítésben.

Petőfi máshol kereste eszményeit. Olyan egyedülálló jelenség, olyan tünemény ő, aki mindenki mást elhomályosít! Miközben szabadságigényben, magyarságunk vállalásában teljesen azonosulni tudunk vele, olyannyira, hogy sokféle szaggatott magyar népünk talán benne határozhatja meg egységes voltát, együvé tartozását, egyéb ideáit, jakobinus lelkesedését már nem tudjuk teljes egészében vállalni. Hívó ember volt, de – ha csak tehette – kerülte a tételes vallások képviselőit. Ugyan evangélikusként keresztelték meg és konfirmált is (maga **Ján Kollár**, a pánszlávizmus apostola készítette fel a konfirmációra a világszabadság majdani magyar apostolát), ő maga reformátusnak vallotta magát, mondván: „*Nem akarom, hogy csak vallásom miatt is tótnak tartsanak.*” Házasságot viszont a római katolikus liturgia szerint kötött. Ha valakire, őreá a legkevésbé érvényesíthető a *Jelenések könyvének* jól ismert helye: „*Nem vagy se hideg, se meleg. Bárcsak hideg volnál, vagy meleg! De mivel langyos vagy és se hideg, se meleg, kivetlek szádjamból.*” (Jel 3,14-21)

Mindketten, az 1848/49-es forradalom és szabadságharcnak eme – számunkra, gömöriek számára – két, jelképes alakja hívó ember volt, noha hitüket eltérő módon éltek meg.

Példájuk is arra tanít bennünket, hogy ne legyünk langyosok! Ne legyünk megalkuvóak, a legkisebb dolgokban sem, mert azzal teret nyer a gonosz, és lerombolja, amit felépítünk.*

* Elhangzott a rimaszombati református templomban, 2009. március 15-én

Kovács Magda Köszöntő

Kedves fiatalok!

Tizennyolc év, tizennyolc gyönyörű tavasz, s ünnepi díszbe öltözött szívek sokasága fémjelzi ezt a számunkra nagy jelentőségű kulturális rendezvényt. Nagy jelentőségű, hisz általa visszacsillog egy töredéke e szép múltú város és régiója, Gömör egykori fényének. Itt, ahol költők születtek s születnek, itt, ahonnan mindenki elmegy, ahogy a tornaljai **Cselényi Árpád** ifjú festőművész egyik képének címe mondja, rossz dolgok történtek. A lélek és a szellem tudatos rombolása. És történnek ma is, ha lehet még tudatosabban. Amolyan romlásra, pusztulásra ítél végek lettünk, ezért nagy szükségünk van minden kapaszkodóra. Azért mondom el mindezt, hogy eloszlassam a kételkedők, amennyiben akadnának még ilyenek, aggályait, miszerint talán nem a legjobb hely Rimaszombat az országos vers és prózamondó verseny számára. De bizony, a legjobb! Félúton Kelet és Nyugat között, kulturális, és sajtósági hagyományokban gazdag múlttal és vendégszerető nagy, gömöri szívvel. Valamint csodálatos, utánozhatatlan, autentikus palóc á-kkal. Jobb helyen nem is lehetne. Jó időben, még időben, jött az ötlet s megvalósítása. Mi itt úgy tekintünk erre a rendezvényre, mint egy kibontott, fényes zászlóra, amely hirdeti a világnak, hogy még vagyunk magyarságunkban. Hogy még mindig vagyunk. Folyamatos küzdelmek árán, kisebbségi létünk kezdete óta. S fordulhat a világ kereke bármerre, velünk mindig ugyanaz történik, véget nem érő ismétlődésben, esetleg a változatosság kedvéért valamivel rosszabb, mint a megszokott. Másak vagyunk, mint az államalkotó többségi nemzet. Más a nyelvünk, más a kultúránk, történelmünk, hagyományaink. Másak vagyunk, magyarok, de nem ellenségek. Létünkbe beleszülettünk. Mert amióta ember él a földön, aki világra jön, beleszületik egy családba, közösségbe, nemzetbe, egy nyelvbe, kultúrába, hagyományokba. S teszi ezt eleve elrendeltettségéből, s nem mások ellen. Nemzetiségünkhöz, nyelvünkhöz való jogunk magasabb rendű, Istentől eredő jog tehát, amit senki nem vehet el a másiktól, s amit az emberarcú társadalmakban megingathatatlan törvények biztosítanak. Mi ettől egyleg messzire vagyunk. Mert akárha Sámson rengete oszlopokon nyugodnának kisebbségi jogainkat biztosító törvényeink, egyre csak imbolyognak, rázkódnak, s féltő, hogy porba hullva betemetnek bennünket, hacsak... Hacsak nem tanúsítunk kellő állhatatosságot, hűséget, ragaszkodást anyanyelvünkhöz, kultúránkhöz, iskoláinkhoz. Hacsak nem adjuk át gyermekeinknek mindazon értékeket, amelyek révén európai nemzeté lettünk már akkor, amikor a közös európaiság gondolata még meg sem fogant az idő méhében.

Nyelvünkről, a magyar nyelvről számtalan, csodálatos adózó értékelés született a világ elismert nagyjainak megfogalmazásában. Néhányat idéznék. **Jakob Grimm** meseíró, aki egyben az első német nyelvtan megalkotója is volt, így fogalmazott: „*A magyar nyelv logikus és tökéletes felépítése felülmúl minden más nyelvet*”. **Erbersberg** bécsi tudós a XIX. századból: „*Olyan a magyar nyelv szer-*

kezete, mintha nyelvészek gyülekezete alkotta volna, hogy meglegyen benne minden szabályosság, tömörség, összhang és világosság.” **Bernard Shaw** drámaíró: „*Bátran kijelenthetem, hogy miután évekig tanulmányoztam a magyar nyelvet, meggyőződésemé vált: ha magyar lett volna az anyanyelvem, az életművem sokkal értékesebb lehetett volna. Egyszerűen azért, mert ezen a különös, ősi erőtől duzzadó nyelven sokszorta pontosabban lehet leírni a parányi különbségeket, az érzelmek titkos rezdüléseit*”. S erről a nyelvről nyilatkoznak közjogi méltóságaink úgy, mint valami selejtes árurol, amely káros a fogyasztóra és káros a környezetre, kínálva helyette, úgymond a mi érdekünkben, mást, jobbat. Mint egy fekete lyuk, akkora mély űr tátong az egymással szemben álló értékelések között. Egy fekete lyuk, ami elnyel mindent. Hangunkat az éterben már elnyelte. S ha nem leszünk kellőképp éberek, állhatatosak, s ha önös érdekektől vezéreltetve szétforgácsoljuk egységünket, elnyeli iskoláinkat, nyelvünket is. Nyelvünket, ezt a gyönyörűt, ezt az őseinktől örökölt, térben és időben végtelen hosszú utat megjárt, édes anyanyelvet. Úgy kell hát őriznünk, mint egy isteni kinyilatkoztatást. Mintha a megtestesült Ige lenne. Az alfa és az omega.

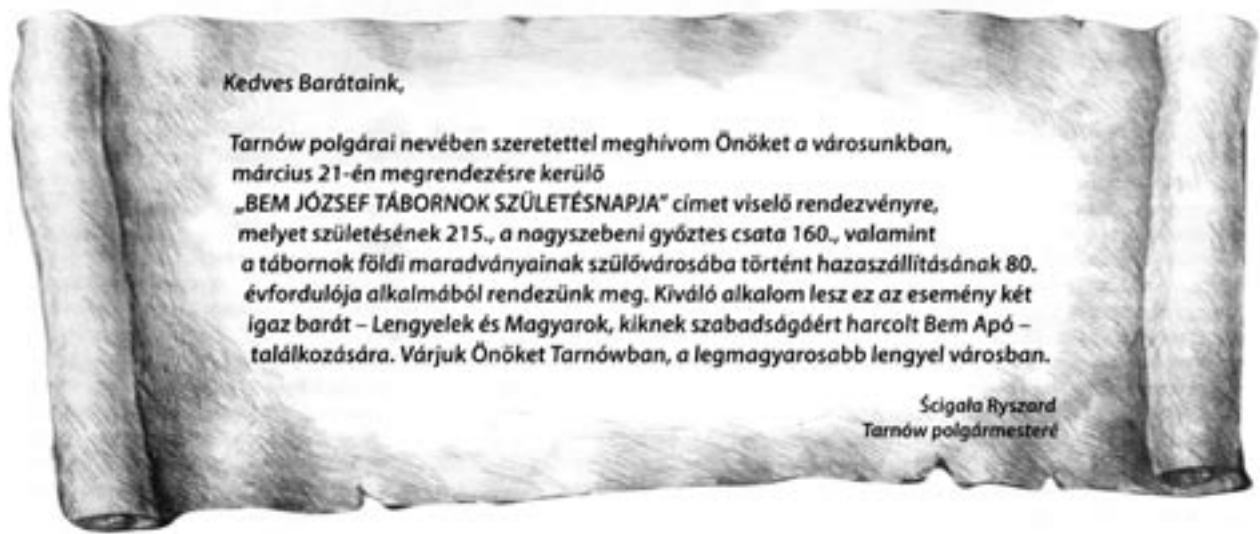
Most zajló, haragos vizek dobálják hajónkat. De erős hittel hiszem, hogy átvisszük kincsünket fogaink közt a túlsó part-ra, hogy a költő **Nagy László** szavaival éljek, kissé átforgalmaztatban. S átviszik majd gyermekeink is, ha megtanítjuk rá őket. Ezek a fiatalok, akik most itt ülnek a széksorokban, a holnap viadalra várva, már megtanulták. S követik őket még sokan mások is, akiket megszólít a költészet, az írott szó édes varázsa. Csak adjuk gyermekeink kezébe a könyvet! Irodalmunk gazdag tárháza szinte kimeríthetetlen kincses bánya. Hadd legyen mind-mind az övék. Hisz értük, nekik születtek költőink, íróink művei. Ők szellemi kincseink letéteményesei.

Kedves fiatalok!

A középkor híres lovagi tornái a tisztelgés jegyében zajlottak. A kor szellemének megfelelően a vitézt próbáló bajnívás az erőfitogtatáson túl (de ezt csak zárójelben mondom, mivel nem eléggé fenséges) tisztelgés volt a királyok, fejedelmek, szép hölgyek személye előtt. A ti holnap kezdődő lovagi tornátok legyen tisztelgés a költészet, az irodalom, a kultúra fensége előtt. Fel hát a viadalra, nemes szívű ifjú lovagok és lovagnők! Legyen küzdelmetek tiszta, gyönyörködtető, hogy nekünk örömet, néktek pedig dicsőséget hozzon. S akkor nem lesz más vesztese a küzdelemnek csak az, aki el sem jött ide. Sok szerencsét és lombos babérkoszorúkat! S befejezésül még egy mondat, egy már-már imádságba kívánczoló üzenet: „*Fiaim, csak énekeljete!*”*

* Elhangzott a XVIII. Tompa Mihály Vers- és Prózamondó Verseny megnyitóján

Emlékezés Bem tábornokra Tarnówban a magyar–lengyel barátság jegyében

A Kiadó és az Adminisztráció címei: Wydział Market Miasta Urząd Miasta Tarnowa, 33-100 Tarnów, Rynek 7, www.tarnow.pl

Így invitált a városi hivatal által kiadott *Tarnówi Hírek* című alkalmi lap a március 21-i ünnepi emlékezésre.

A gácsországi városban erre az alkalomra kiállítást rendeztek *Bem Tarnóuja / Tarnów Bema* címen – kétnyelvű szövegekkel, emléktúrát szerveztek, s megkoszorúzták Bem apó mauzóleumát.

Az emlékező ünnepség részeként bemutatták az ún. Erdélyi csatakörkép rekonstrukciós rajzát. A körképet a magyar kormány megrendelésére lengyel (**Zygmunt Rozwagowski**, **Michał Wywiórski** és **Tadeusz**

Popiel), magyar (**Margitai Tihamér**, **Spányi Béla**), valamint német (**Leopold Schönchen**) festőkből álló közösség készítette **Jan Styka** (1858–1925) és **Vágó Pál** (1858–1928) vezetésével. A mű – amely Nagyszebennek (Hermannstadt, Sibiu) a **Bem** tábornok vezette erdélyi hadsereg által 1849. március 11-én történt bevetését örökíti meg – 1897 áprilisa és szeptembere között készült el. Noha egyetlen műnek tekinthető, voltaképpen négy részből áll: (1.) Bem József és vezérkara, (2.) a nagyszebeni hírdert vívott küzdelem, (3.) a honvédek rohama, s végül (4.)

Az ünnepségen a város elöljárói mellett Bronisław Komorowski, a lengyel parlament elnöke is részt vett. Ő avatta fel a nagyszebeni csata eseményeit feldolgozó körkép reprodukcióját

Aki a dudát fújja: Nemes Zoltán

a magyar tartalék megérkezése. A csatajelenetet 120 m hosszú, 15 m magas vásznon festették meg.

A csatakörképet először 1897-ben Lembergben, majd a rákövetkező évben Budapesten állították ki, a magyar forradalom és szabadságharc ötvenedik évfordulója alkalmából rendezett emlékünnepek keretében. A Városligeti pavilonban elhelyezett körképet este elektromos világítás mellett lehetett megtekinteni, ami már önmagában is rendkívüli attrakció volt.

A kezdetekben *Bem és Petőfi*, *Bem Erdélyben*, illetve *Nagyszabeni csata* néven ismerték, végül *Erdélyi Körkép* néven került be a köztudatba.

A körkép 10 évig maradt Magyarországon, néhány más városban is bemutatták. A magyar fél azonban végül elállt attól, hogy a festményt megvásárolja, így a csatakörképet 1907 végén Varsóba szállították. A róla szóló utolsó tudósítás 1908 februárjából származik, amikor is a *Scena i Sztuka* (Színpad és Művészet) című folyóirat hasábjain művészeti értékeit méltató cikk jelent meg. Utóbb, értékesítési célból részletekre, jelenetekre szabdalták, és az egyes képeket magánszemélyeknek adták el. 1977-től a *Tarnóvi Területi Múzeum* a csatakörkép egyes darabjainak gyűjtésébe fogott, de egyúttal azokat is dokumentálja, amelyek nem kerültek a tulajdonába. A legnagyobb fellelt darab 385 x 328 cm méretű, amely a szekértáborat ábrázolja a löszerekkel, valamint az előtte álló huszárokkal, honvédekkel, illetve az orosz hadifoglyokkal. Ez ideig nem sikerült megtalálni a Bem Józsefet és törzskarát ábrázoló részt. Az erre vonatkozó utolsó említés 1928-ból származik. Akkor egy poznani polgár tulajdonában volt.

Mint **Kovács István** írja egy helyütt „*Az Erdélyi csatakörkép részletei felkutatásának ötlete voltaképpen Lippóczy Norbertől származik. Ha Tarnów Bemmel ajándékozott meg bennünket, elmondható, hogy a magyarság Lippóczy Norberttel viszonzotta, aki magyar létére a XX. század legérdemesebb tarnóvi polgára.*”

Eddig a csatakörkép 32 részletének akadtak nyomára, s közülük 14 a tarnóvi múzeum tulajdona.

Megjegyezzük itt, hogy a szebeni csatában több gömöri is részt vett. Köztük volt „*Bem apó hadnagya*”, **Kalla Mihály** is, akinek emlékeit unokája, **Győry Dezső** dolgozta fel a *Viharvirág* c. regényében. Kíváncsinos volna ezt a regényt

Buri Jenő muzsikál, Stieglmayer Sándor főz

Krakomperger Attila és Kiss Gabi rögtönzött táncbemutatója

lengyelre is lefordítani. Nem akármilyen további kapcsolatot jelentene ez Tarnów és Rimaszombat, Gácsország és Gömörország között.

A város főterén (a helyiek „rynek” néven ismerik) zajlott az *Ízek fesztiválja*, azaz gulyás- és borfesztivál, amelyet „Nincs jobb, mint a magyar bor; és paprikában a vita-

min” mottóval hirdetett meg a *Tarnówi Magyarbarátok Társasága*.

Sok kondérban rottyogott a gulyás. A csapatok közt volt több miskolci és a gömöri is. Lengyel barátaink megízlelhettek a palóc- és bagulyást is. A győztes a testvérvárosból, Kiskőrösből érkezett. A tállyaiak mellett több más gazda is kínálta a tokaji nedűt, amely talán a legkeresettebb termék volt évszázadokon át Kis-Lengyelországban.

A nap folyamán a felállított színpadon műsor műsort követett. Egyebek mellett hallhattunk dudaszót **Nemes Zoltán** előadásában, a *Fügedi Márta Népművészeti Egyesület* tagjai, **Krakomperger Attila** és **Kiss Gabi** a magyar táncagyományból adott ízelítőt. Megható volt hallgatni a lengyel diákkórus magyar nyelvű előadását. A Józsefek/Jozefek is találkozót tartottak. Fellépett a *Korai öröm és Limbó együttes*. Az egész napos műsort az ismert lengyel énekesnő, **Ewa Bem** koncertje zárta a helyi *Ludwig Solski* Színházban.

A rendezvényt megtisztelte jelenlétével **Bronisław Komorowski**, Lengyelország parlamentjének elnöke, **Ryszard Ścigala**, Tarnów polgármestere, s jelen voltak több magyarországi település és szervezet képviselői is.

Jó volt magyarnak és gömörországinak lenni 2009. március 21-én Tarnówban.

Köszönjük – Dzienkujeme!

Balázs István

A borsod-gömöri csapat a Petőfi téri székelykapu előtt

JELLEN SZÁMUNK SZERZŐI

Balázs István (Miskolc)
Danis Tamás, középiskolai tanár (Rimaszombat)
Filep Tamás Gusztáv, művelődéstörténész (Budapest)
Gaál Lajos, geológus (Rimaszombat)
Győry Dezső (1900-1974)
Jankovics József, irodalomtörténész (Budapest)
Kiss László, orvostörténész (Csilizradvány)
Koncsol László, irodalomtörténész (Pozsony)
B. Kovács István, gömörológus (Rimaszombat)

Kovács Magda, író (Tornalja)
Kövesdi Károly, költő, újságíró (Pozsony)
Petrás Éva, történész (Budapest)
Sebők Valéria (Rimaszombat)
Szászi Zoltán, költő, újságíró (Rimaszombat)
Szentandrás Virág, egyetemi hallgató (Galánta)
Takács András, etnográfus (Pozsony)
Tózsér Árpád, költő (Pozsony)
Zsupos Zoltán, etnográfus-történész (Budapest)

TÍZÉVES A GÖMÖRORSZÁG

„A »Gondolkodjunk globálisan, cselekedjünk lokálisan!« szlogen a kommunista antivilág azon kevés jelszavai közé tartozott, amelyeket nem kellett volna elfelejtenünk. A mai erkölcsi kódexek szerint, sajnos, már gondolkodni is, cselekedni is csak globálisan illik, a »lokális« kifejezés minden formája pejoratív jelentést nyert. [...]

A feladat tehát adva van: a globalizációs trend tudatában is a Locust, a Helyet, a kertjeinket kell művelnünk, mint ahogy az emberiség nagyobb része a jelen pillanatban demonstratív programok nélkül is ezt teszi. Csak bátorság kell ennek az állapotnak a beismeréséhez, tudatához, és tudományos felkészültség a két tudat – a globalizációs tudat és helytudat – összekapcsolásának, szintézisének a kísérletéhez. S ez utóbbit még akkor is meg kell kísérelnünk, ha a globalizációs rész éppenséggel nemigen mutatkozik szintézisképesnek.”

(Tózsér Árpád)

„Köszönet az Olvasónak, aki vette a lapot, s köszönet a sajtónak, amely igen barátságosan fogadta kezdeményezésünket. Végül köszönet azoknak, akik írást adtak a lapnak, akik a nevüket és munkájukat adták/adják hozzá.

*Adjon a Teremtő számunkra még sok-sok tartalmas Gömörországot!
Erős bizodalommal köszöntjük az Olvasót.”*

*

A fentebbi sorok a Gömörország mutatószámában láttak napvilágot, 1999 telén.

Folyóiratunk 10. évfolyamát kezdte az idén.

Ebből az alkalomból az őszi folyamán, a IV. GÖMÖRI ORSZÁGNAPOK részeként megemlékezést tartunk. Ennek időpontjáról, helyszínéről és részletes programjáról készülő új honlapunkról tájékozódhat majd az érdeklődő.

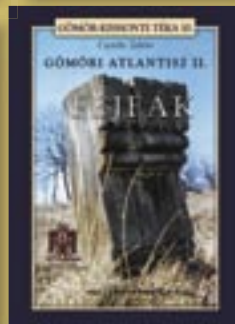
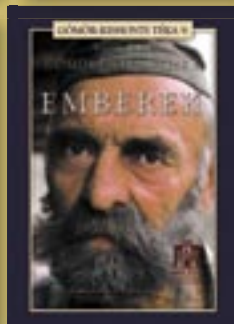
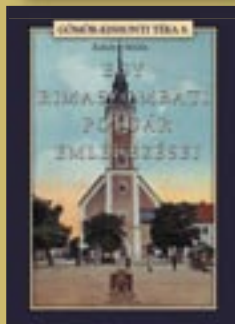
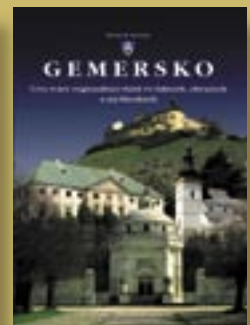
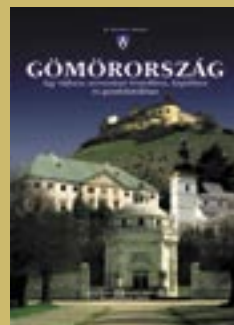
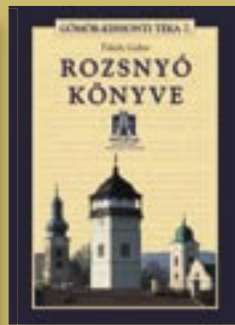
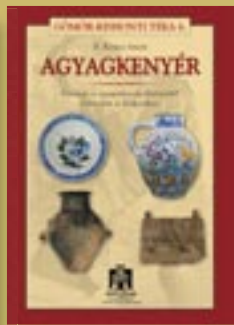
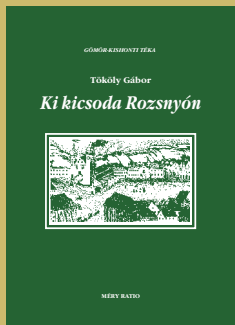
Szeretettel várjuk mindazokat, akik támogatóként, szerkesztőként, szerzőként, olvasóként, vagy bármilyen más minőségben nevüket adták folyóiratunkhoz. Egy közös beszélgetés keretében a múlt értékelése mellett a jövő feladatainak felvázolására is mód nyílik.

Folyóiratunk megszokott arculatán is változtattunk némileg. A Gömörországot ettől a számtól kezdve új helyen nyomtatjuk. Köszönjük a losonci EX-PRINT Nyomdának az évtizedes korrekt együttműködést.

A kiadó Gömör-Kishonti Múzeum Egyesület és a szerkesztőbizottság nevében:

B. Kovács István

GÖMÖR-KISHONTI TÉKA

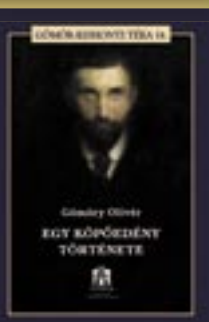
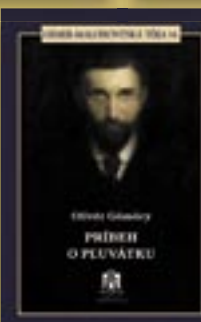
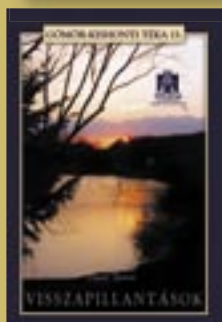
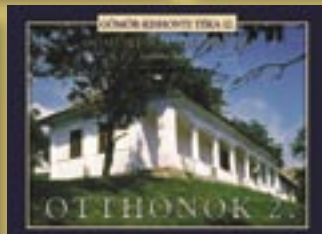
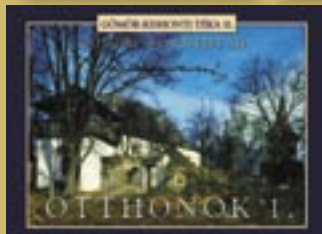

MEGVÁSÁROLHATÓK

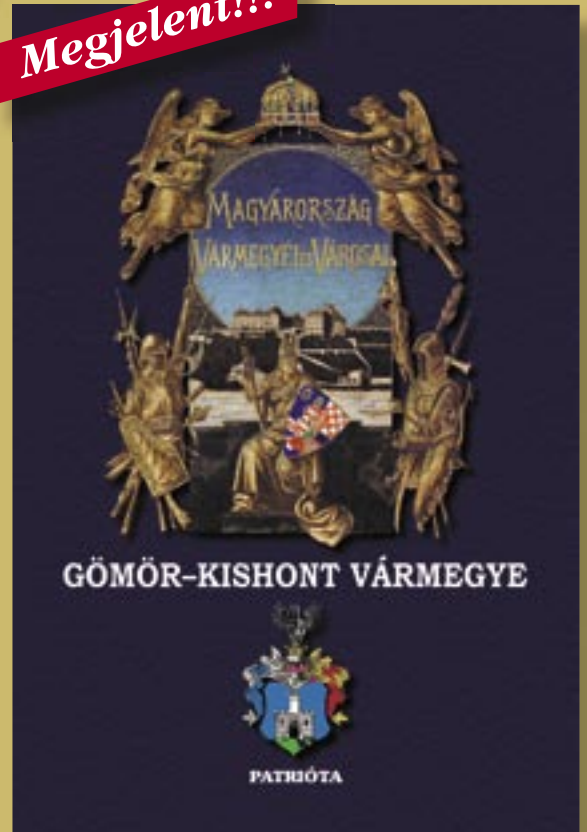
- a Magyar Közösségi Házban (Daxner utca 35, Rimaszombat)
- a Tompa Mihály Könyvesboltban, Rimaszombatban, illetve a Madách-Posonium üzlethálózatában
- terjesztőinknél

ELŐKÉSZÜLETBEN

- Móser Zoltán: Gömör ködben, fényben
- B. Kovács István: Gömörország (új, javított és bővített kiadás)

Megjelent!!!

Támogatóink:

S FINANČNOU PODPOROU
MINISTERSTVA KULTÚRY
SLOVENSKEJ REPUBLIKY

PROGRAM:

Kultúra národnostných menšín - 2009
Szlovák Köztársaság Kulturális Minisztériuma

nka

Nemzeti Kulturális Alap

